ВІСНИК

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Загальнодержавне періодичне видання

Виходить шість разів на рік

Засноване
19 лютого 1997 року

Свідоцтво
про державну реєстрацію
Серія КБ № 2444

Засновник:
Конституційний Суд України

Адреса: 252220,
Київ, вул. Банкова, 5—7

Видавець:
Юридична інформаційна
компанія — "**Юрінком Інтер**"
Шеф-редактор **В. Ковальський**

Адреса: 254209, м. Київ
вул. Героїв Дніпра, 31-б

Редакційна рада:

В. Німченко — голова
М. Козюбра
М. Костицький
П. Мартиненко
О. Мироненко
В. Тихий
Л. Чубар
В. Шаповал
С. Яценко

Відповідальний секретар —
Г. Сурначова

Тел. 220-72-17
227-27-49

2/2000

© Конституційний Суд України, 2000

У НОМЕРІ

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційними поданнями
103 і 108 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
Указу Президента України "Про проголошення
всеукраїнського референдуму за народною ініціативою"
(справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) 5

Окрема думка судді Конституційного Суду України **Селівона М.Ф.**
стосовно Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційними поданнями
103 і 108 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
Указу Президента України "Про проголошення
всеукраїнського референдуму за народною ініціативою"
(справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) 12

Окрема думка судді Конституційного Суду України **Шаповала В.М.**
стосовно Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційними поданнями
103 і 108 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
Указу Президента України "Про проголошення
всеукраїнського референдуму за народною ініціативою"
(справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) 14

Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним поданням
Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення
положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19
Закону України "Про статус народного депутата України"
(справа про запити народних депутатів України до прокуратури) 17

Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положення частини другої статті 5 Закону України
"Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини"
(справа про віковий ценз) 22

Окрема думка судді Конституційного Суду України **Козюбри М.І.**
стосовно Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положення частини другої статті 5 Закону України
"Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини"
(справа про віковий ценз) 25

Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України
щодо офіційного тлумачення положень статті 58
Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України
(справа про зворотну дію кримінального закону в часі) 29

Окрема думка судді Конституційного Суду України **Козюбри М.І.**
стосовно Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України
щодо офіційного тлумачення положень статті 58
Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України
(справа про зворотну дію кримінального закону в часі) 35

Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним поданням Президента України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
Закону України "Про тимчасове виконання обов'язків
посадових осіб, яких призначає на посаду
за згодою Верховної Ради України Президент України
або Верховна Рада України за поданням Президента України"
(справа про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб) 38

Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним поданням Президента України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
окремих положень Закону України
"Про статус народного депутата України"
в редакції Закону України
"Про внесення змін і доповнень до Закону України
"Про статус народного депутата України"
від 25 вересня 1997 року
(справа про статус народного депутата України) 45

ОГЛЯД УХВАЛ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ 52

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗІУМИ, КОЛОКВІУМИ

Міжнародна конференція
керівників секретаріатів конституційних судів 65

В.Дубровський. Організаційна структура
Секретаріату Конституційного Суду України 66

І. Шевляк. Міжнародна діяльність Конституційного Суду України:
перспективи та реалії 69

В.Шляпошников. Конституційний Суд України і преса 72

З ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ

О. Мироненко. Раціоналістичне (юснатуралістичне)
праворозуміння на Україні у другій половині XVIII століття
як первісний концептуальний фундамент
вітчизняної конституційної юстиції майбутнього 77

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ 91

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою)

м. К и ї в
27 березня 2000 року
№ 3-рп/2000

Справа № 1-26/2000

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича — головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича — суддя-доповідач,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича — суддя-доповідач,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю представників суб'єктів права на конституційне подання — 103 і 108 народних депутатів України — Сіренка Василя Федоровича, Кушніра Олександра Дмитровича, Крючкова Георгія Корнійовича, Головатого Сергія Петровича, Кармазіна Юрія Анатолійовича, народних депутатів України; представників Президента України: Підпалова Леоніда Васильовича — заступника Глави Адміністрації Президента України, Стичинського Броніслава Станіславовича — першого заступника Міністра юстиції України, Носова Владислава Васильовича —

Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; залучених до участі у розгляді справи: Селіванова Анатолія Олександровича — Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; уповноважених представників Центральної виборчої комісії: Алсуф'єва Віктора Володимировича, Співака Василя Івановича, Ставнійчук Марини Іванівни — членів Центральної виборчої комісії; свідка Григор'єва Володимира Вікторовича — голови ради житомирської обласної організації партії "Демократичний союз",

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" від 15 січня 2000 року № 65/2000.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України "Про Конституційний Суд України" стали конституційні подання народних депутатів України про відповідність Конституції України (конституційність) Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" від 15 січня 2000 року.

Ухвалою Колегії суддів Конституційного Суду України з конституційних подань та звернень від 18 лютого 2000 року відповідно до статті 58 Закону України "Про Конституційний Суд України" зазначені конституційні подання були об'єднані в одне конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" від 15 січня 2000 року.

Підставою для розгляду справи є наявність спірних питань стосовно відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" від 15 січня 2000 року.

Заслухавши суддів-доповідачів Євграфова П.Б. і Корнієнка М.І., пояснення Сіренка В.Ф., Кушніра О.Д., Крючкова Г.К., Головатого С.П., Кармазіна Ю.А, Підпалова Л.В., Стичинського Б.С., Носова В.В., Селіванова А.О., Ставнійчук М.І., Алсуф'єва В.В., Григор'єва В.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Указ Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" від 15 січня 2000 року № 65/2000 (далі — Указ) видано на вимогу більш як трьох мільйонів громадян України, засвідчену в установленому порядку Протоколом Центральної виборчої комісії від 15 січня 2000 року "Про загальні підсумки збирання підписів громадян України під вимогою проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою". Метою цього референдуму є з'ясування позиції громадян України щодо ряду актуальних питань, а також внесення у зв'язку з цим відповідних змін до Основного Закону України.

Згідно з Указом (стаття 1) проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою проголошено на неділю16 квітня 2000 року. На референдум виносяться такі питання(стаття 2):

1) "Чи висловлюєтеся Ви за недовіру Верховній Раді України XIV скликання і внесення у зв'язку з цим доповнення до частини другої статті 90 Конституції України такого змісту:

"а також у разі висловлення недовіри Верховній Раді України на всеукраїнському референдумі, що дає підстави Президентові України для розпуску Верховної Ради України?";

2) "Чи підтримуєте Ви пропозиції про доповнення статті 90 Конституції України новою третьою частиною такого змісту:

"Президент України може також достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо Верховна Рада України протягом одного місяця не змогла сформувати постійно діючу парламентську більшість або у разі незатвердження нею протягом трьох місяців підготовленого і поданого в установленому порядку Кабінетом Міністрів України Державного бюджету України",

яка б установлювала додаткові підстави для розпуску Президентом України Верховної Ради України, та відповідне доповнення пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України словами:

"та в інших випадках, передбачених Конституцією України?";

3) "Чи згодні Ви з необхідністю обмеження депутатської недоторканності народних депутатів України і вилученням у зв'язку з цим частини третьої статті 80 Конституції України:

"Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані?";

4) "Чи згодні Ви із зменшенням загальної кількості народних депутатів України з 450 до 300 і пов'язаною з цим заміною у частині першій статті 76 Конституції України слів "чотириста п'ятдесят" на слово "триста", а також внесенням відповідних змін до виборчого законодавства?";

5) "Чи підтримуєте Ви необхідність формування двопалатного парламенту в Україні, одна з палат якого представляла б інтереси регіонів України і сприяла б їх реалізації, та внесення відповідних змін до Конституції України і виборчого законодавства?";

6) "Чи згодні Ви з тим, що Конституція України має прийматися всеукраїнським референдумом?".

В Указі (статті 3, 4, 5, 6, 7) також встановлюється форма бюлетеня для таємного голосування на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою, надаються відповідні доручення Кабінету Міністрів України та Центральній виборчій комісії щодо забезпечення фінансування підготовки та проведення референдуму, центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям.

2. Суб'єкти права на конституційне подання — 103 і 108 народних депутатів України — звернулися до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає Конституції України, зокрема положенням її статей 8, 19, 72, 85, 92, 147, пункту 1 розділу XV "Перехідні положення", Указ Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" від 15 січня 2000 року.

У конституційних поданнях народних депутатів України, виступах представників суб'єктів права на конституційне подання наголошується, що Указ не відповідає Конституції України, тому що:

— відповідно до статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Інститут проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою на відміну від передбаченого статтею 13 Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" інституту призначення всеукраїнського референдуму на вимогу громадян України є принципово новим видом референдуму, організація та порядок проведення якого не визначені зазначеним Законом, що унеможливлює проведення такого референдуму;

— всеукраїнським референдумом за народною ініціативою безпосередньо не можуть вноситися зміни до Конституції України, оскільки це суперечило б її розділу XIII "Внесення змін до Конституції України";

— Конституція України не містить положень про консультативні референдуми. Проте в пунктах 5, 6 статті 2 Указу сформульовані питання, які становлять предмет консультативного референдуму, тоді як положення пунктів 1, 2, 3, 4 цієї ж статті є предметом зобов'язального (імперативного) референдуму;

— питання, які згідно з Указом мають бути включені до бюлетенів, не відповідають вимогам щодо проведення референдумів, оскільки деякі з них охоплюють два і більше самостійних питань, що істотно може вплинути на вільне волевиявлення громадян під час голосування.

3. У листах, які надійшли від Президента України до Конституційного Суду України, а також у поясненнях представників Президента України на пленарному засіданні Суду висловлено протилежну позицію щодо суті всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. Основний зміст цієї позиції такий:

— Конституція України не запровадила нового виду референдуму, а лише надала Президентові України повноваження проголошувати всеукраїнський референдум за народною ініціативою, яке раніше здійснювала Верховна Рада України відповідно до Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" від 3 липня 1991 року;

— проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою гарантується статтею 72 Конституції України. Проголосити цей референдум — конституційний обов'язок Президента України як глави держави і гаранта додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (стаття 102, пункт 6 статті 106 Конституції України);

— Конституція України, Закон України "Про Центральну виборчу комісію", Закон України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" в частині, що не суперечить Конституції України, інші закони створюють достатню правову базу для проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою;

— право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Тому предметом всеукраїнського референдуму за народною ініціативою може бути будь-яке питання, за винятком тих, що передбачені статтею 74 Конституції України;

— воля народу, що буде виявлена на всеукраїнському референдумі, проголошеному Президентом України за народною ініціативою, не може мати дорадчого характеру. Тому в разі підтримки народом положень, які включені до пунктів 1, 2, 3, 4 статті 2 Указу, ці положення мають стати частиною тексту Конституції України;

— питання, викладені в пунктах 5, 6 статті 2 Указу, що стосуються запровадження в Україні двопалатного парламенту та порядку прийняття Конституції України, можуть бути реалізовані в новій Конституції України, яка має бути прийнята всеукраїнським референдумом.

4. Конституційний Суд України, вирішуючи цей спір, виходить з такого:

4.1. Всеукраїнський референдум є однією з форм народного волевиявлення (стаття 69 Конституції України), який призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, установлених Конституцією України (частина перша статті 72). Зокрема, Верховна Рада України призначає всеукраїнський референдум з питань про зміну території України (стаття 73, пункт 2 частини першої статті 85 Конституції України); Президент України — щодо змін Конституції України відповідно до статті 156 Конституції

України (пункт 6 статті 106). Референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії (стаття 74 Конституції України).

Конституція України також передбачає проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, який проголошує Президент України на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області (частина друга статті 72, пункт 6 статті 106).

З огляду на положення статті 8 Конституції України щодо прямої дії її норм Конституційний Суд України дійшов висновку, що частина друга статті 72 Конституції України встановлює первинну і принципово важливу правову основу для проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. Цей референдум може бути проведений відповідно до чинного законодавства. Тому положення статей 1, 3, 4, 5, 6, 7 Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" від 15 січня 2000 року є такими, що відповідають Конституції України.

4.2. Згідно з Конституцією України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами (стаття 5).

Внесення змін до Конституції України належить до повноважень Верховної Ради України, які здійснюються в межах і порядку, передбачених розділом XIII Конституції України (пункт 1 частини першої статті 85). Відповідно до статті 156 Конституції України законопроект про внесення змін до розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України" подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності позитивного висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157, 158 Конституції України.

Виходячи з цілісності та системного аналізу Конституції України, яка має найвищу юридичну силу (частина друга статті 8), Конституційний Суд України дійшов висновку, що Конституція України при внесенні до неї змін передбачає збалансованість дій Президента України, народних депутатів України, Верховної Ради України при реалізації волі народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні.

Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (стаття 157). У зв'язку з цим Конституційний Суд України вважає необґрунтованою думку, висловлену учасниками конституційного провадження, згідно з якою ні Центральна виборча комісія, ні Президент України, ні інші державні органи не повноважні здійснювати перевірку щодо відповідності Конституції України питань, які пропонуються ініціативними групами громадян для всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.

4.3. Аналізуючи питання, які пропонується включити до бюлетенів для таємного голосування на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою

16 квітня 2000 року, Конституційний Суд України дійшов висновку, що питання, сформульовані ініціативними групами громадян і викладені в пунктах 2, 3, 4, 5 статті 2 Указу, відповідно до Конституції України можуть бути винесені на всенародне голосування.

Виходячи з положень статей 69, 72 Конституції України, Конституційний Суд України вважає, що у разі схвалення всеукраїнським референдумом за народною ініціативою питань, викладених у пунктах 2, 3 4, 5 статті 2 Указу, ці питання є обов'язковими для розгляду і прийняття рішень відповідними органами державної влади в порядку, визначеному Конституцією України, зокрема її розділом XIII "Внесення змін до Конституції", та законами України.

4.4. Питання, викладені в пункті 1 ("Чи висловлюєтеся Ви за недовіру Верховній Раді України XIV скликання і внесення у зв'язку з цим доповнення до частини другої статті 90 Конституції України такого змісту: "а також у разі висловлення недовіри Верховній Раді України на всеукраїнському референдумі, що дає підстави Президентові України для розпуску Верховної Ради України?") і пункті 6 ("Чи згодні Ви з тим, що Конституція України має прийматися всеукраїнським референдумом?") статті 2 Указу, суперечать Конституції України, оскільки:

1) чинна Конституція України не передбачає інституту висловлення недовіри на всеукраїнському референдумі, в тому числі проголошеному за народною ініціативою, Верховній Раді України чи будь-яким іншим конституційним органам державної влади як можливої підстави дострокового припинення їх повноважень. Тому винесення на всеукраїнський референдум питання щодо недовіри Верховній Раді України за відсутності названого інституту в Основному Законі України було б порушенням такого конституційного принципу, як здійснення органами державної влади своїх повноважень у межах, встановлених Конституцією України, та принципів правової держави, якою проголошено Україну.

Враховуючи ту обставину, що викладене в пункті 1 статті 2 Указу питання про висловлення недовіри Верховній Раді України XIV скликання за змістом нерозривно пов'язане з пропозицією щодо внесення відповідної зміни до Конституції України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення пункту 1 статті 2 Указу не відповідають Конституції України повністю;

2) закріплюючи право визначати і змінювати конституційний лад в Україні виключно за народом, Основний Закон України встановив чіткий порядок внесення змін до Конституції України.

Викладене в пункті 6 статті 2 Указу питання виноситься на всеукраїнський референдум без з'ясування волі народу щодо необхідності прийняття нової Конституції України і, отже, ставить під сумнів чинність Основного Закону України, що може призвести до послаблення встановлених ним основ конституційного ладу в Україні, прав і свобод людини і громадянина.

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що питання, сформульовані в пунктах 1, 6 статті 2 Указу, мають бути визнані такими, що не відповідають Конституції України (неконституційними).

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України, статтями 51, 61, 70, 81 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

вирішив:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), положення статті 1, пунктів 2, 3, 4, 5 статті 2, статей 3, 4, 5, 6, 7 Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" від 15 січня 2000 року № 65/2000.

Схвалені всеукраїнським референдумом за народною ініціативою питання, викладені в пунктах 2, 3, 4, 5 статті 2 Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою", є обов'язковими для розгляду і прийняття рішень у порядку, визначеному Конституцією України, зокрема її розділом XIII "Внесення змін до Конституції України", та законами України.

2. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), такі положення Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" від 15 січня 2000 року № 65/2000:

1) пункту 1 статті 2 Указу, в якому викладено питання: "Чи висловлюєтеся Ви за недовіру Верховній Раді України XIV скликання і внесення у зв'язку з цим доповнення до частини другої статті 90 Конституції України такого змісту: "а також у разі висловлення недовіри Верховній Раді України на всеукраїнському референдумі, що дає підстави Президентові України для розпуску Верховної Ради України?";

2) пункту 6 статті 2 Указу, в якому викладено питання: "Чи згодні Ви з тим, що Конституція України має прийматися всеукраїнським референдумом?".

3. Положення Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою", що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

4. Виконання цього Рішення покласти на Президента України, Верховну Раду України, Центральну виборчу комісію.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД
УКРАЇНИ

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Селівона М.Ф. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою)

Підтримуючи в цілому позицію Конституційного Суду України, викладену в Рішенні від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000, не можу водночас погодитися з його висновком щодо неконституційності положення пункту 6 статті 2 Указу Президента України від 15 січня 2000 року, яким на всеукраїнський референдум виноситься таке питання: "Чи згодні Ви з тим, що Конституція України має прийматися всеукраїнським референдумом?" Причому сумніви викликають як сам підхід Конституційного Суду України до цього питання, так і підстави, за якими зазначений пункт визнано неконституційним.

1. Свій вердикт щодо неконституційності положення пункту 6 статті 2 Указу Конституційний Суд України мотивував двома обставинами: а) дане "питання виноситься на всеукраїнський референдум без з'ясування волі народу щодо необхідності прийняття нової Конституції України" і як наслідок б) "ставить під сумнів чинність Основного Закону України, що може призвести до послаблення встановлених ним основ конституційного ладу в Україні, прав і свобод людини і громадянина" (підпункт 2 пункту 4.4 мотивувальної частини Рішення).

Щодо першої підстави, то незалежно від намірів Конституційний Суд України, по суті, встановив порядок прийняття нової Конституції, пов'язавши її прийняття з обов'язковим попереднім з'ясуванням щодо неї волі народу. Тим самим, на мою думку, Конституційний Суд України вийшов за межі своєї компетенції і здійснив функції, не властиві органу конституційної юрисдикції. Але якщо навіть припустити правомірність таких дій, то встановлений Судом порядок прийняття нової Конституції не відповідає теорії і практиці конституціоналізму, в тому числі невеликій історії розробки і прийняття Конституції незалежної України. Необхідність прийняття нової Конституції зумовлюється економічним, соціальним і політичним розвитком кожної держави та ініціюється певними політичними силами, передусім політичними партіями. Як правило, шляхом прийняття спеціального акта створюються складні механізми напрацювання тексту Основного Закону (установчі збори, конвенти, комісії, створювані на паритетних засадах, тощо). Після великої і складної підготовчої роботи, можливого попереднього народного обговорення текст Конституції виноситься на затвердження в установленому порядку, зокрема референдумом.

2. Відповідно до логіки конституційного розвитку загальним правилом є те, що чинні конституції переважно не містять порядку прийняття (затвердження) нового їх тексту чи редакції. Цим презумується їх стабільність як основних Законів держави. Тому цілком закономірно, що і чинна Конституція України не передбачає порядку її заміни новою Конституцією, вона регламентує лише процедуру внесення до неї змін (розділ XIII). За таких обставин взагалі алогічною є сама постановка питання щодо відповідності чинній Конституції України майбутнього порядку прийняття нового Основного Закону. Саме тому, напевно,

Конституційний Суд України не зміг "знайти" конкретні положення (норми) Конституції України, яким суперечить винесене на референдум питання. А сформульовані ним такі неконституційні підстави, як "ставить **під сумнів** чинність Основного Закону, що **може призвести** до послаблення встановлених ним основ конституційного ладу в Україні, прав і свобод людини і громадянина" (виділено мною. — **М.С.**) явно виходять за межі конституційного поля і лежать в площині політичної доцільності. На мою думку, встановлюючи зазначені "критерії" неконституційності, Конституційний Суд України в даному випадку порушив положення статей 147 і 152 Конституції України щодо підстав визнання закону чи іншого правового акта таким, що не відповідає Конституції України.

3. Конституційні норми щодо суверенітету народу як єдиного джерела влади, якому належить виключне право визначати і змінювати конституційний лад, Конституційний Суд України пов'язує лише з правом народу вносити зміни до чинної Конституції України (пункт 4.2, підпункт 2 пункту 4.4. мотивувальної частини Рішення). Проте конституційно-правова доктрина, сформульована у Рішенні Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 року № 4-зп, виходить з іншого принципового положення: прийняття Конституції є актом установчої влади, що належить народу. І установча влада стосовно так званих установлених влад є первинною. Прийнявши 28 червня 1996 року від імені Українського народу Конституцію України, Верховна Рада України реалізувала делеговану установчу владу одноразово і більше не має повноважень затверджувати Основний Закон держави. Це — прерогатива виключно народу (стаття 5 Конституції України). Тому винесення на референдум питання щодо порядку прийняття нової Конституції всенародним голосуванням повністю відповідає нормам чинної Конституції України щодо виключного права народу встановлювати і змінювати конституційний лад в Україні.

Регламентація складових такого поняття, як "конституційний лад", є предметом конституційного регулювання. Порівнюючи норми статей 5, 6, 155, 156 Конституції України, можна дійти висновку, що у власному розумінні це поняття охоплює положення її розділів I, III і XIII. Тому виключне право народу щодо встановлення або зміни конституційного ладу може реалізуватись як внесенням змін до чинної Конституції, так і прийняттям нового Основного Закону. Причому і перший, і другий способи є невід'ємним правом народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади. Порядок внесення змін до Конституції України визначений її розділом XIII і є імперативним. Прийняття (затвердження) нового Основного Закону можливе двома шляхами: безпосередньо на референдумі, що пропонується конституційно встановленою кількістю виборців (стаття 72 Конституції України), або делегуванням народом такого права спеціально створюваному органу, наприклад установчим зборам чи парламенту.

Крім того, Конституційний Суд України, мотивуючи свою позицію щодо пункту 6 статті 2 Указу Президента України, на мою думку, змістив акценти: питання щодо способу прийняття нової Конституції, яке сформульоване у зазначеному пункті, підмінено питанням про необхідність негайного прийняття цього політико-правового акта (підпункт 2 пункту 4.4 мотивувальної частини Рішення). Винесене на референдум питання стосується лише способу прийняття Конституції у невизначеному майбутньому і, можливо, може бути не реалізоване взагалі.

Суддя Конституційного Суду України ***М.Селівон***

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Шаповала В.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою)

У пункті 2 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України (далі — Рішення) зазначено: "Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), такі положення Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" від 15 січня 2000 року... пункту 6 статті 2 Указу, в якому викладено питання: "Чи згодні Ви з тим, що Конституція України має прийматися всеукраїнським референдумом?".

У мотивувальній частині Рішення визнання неконституційним наведеного положення Указу Президента України "Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" (далі — Указ) обгрунтовується тим, що, "закріплюючи право визначати і змінювати конституційний лад в Україні виключно за народом, Основний Закон України встановив чіткий порядок внесення змін до Конституції України". Водночас як аргумент неконституційності зазначеного положення Указу задекларовано таке: "Викладене в пункті 6 статті 2 Указу питання виноситься на всеукраїнський референдум без з'ясування волі народу щодо необхідності прийняття нової Конституції і, отже, ставить під сумнів чинність Основного Закону України, що може призвести до послаблення встановлених ним основ конституційного ладу в Україні, прав і свобод людини і громадянина".

На мою думку, визнаючи неконституційність пункту 6 статті 2 Указу і керуючись при цьому суб'єктивно встановленими ним же критеріями доцільності, Конституційний Суд України здійснив політичну експертизу відповідного положення Указу. Тим самим Конституційний Суд України в цій частині прийняв рішення поза межами своїх повноважень.

1. Теорія і практика конституційного права завжди розрізняли порядок (спосіб) прийняття основного закону і порядок (спосіб) внесення до нього змін. Нерідко конкретна конституція, прийнята у певний, але один спосіб, передбачає або кілька порядків внесення до неї змін (наприклад, Конституція США), або різні порядки внесення змін до її різних розділів (статті 155 і 156 Конституції України). Як правило, порядок (порядки) внесення змін до конституцій є більш "жорстким", ніж порядок їх прийняття, чим забезпечується політична вимога стабільності основних законів.

Зважаючи на це, юридично безпідставним є використання як аргументу неконституційності пункту 6 статті 2 Указу сформульованої в мотивувальній частині Рішення тези про те, що "Основний Закон України встановив чіткий порядок внесення змін до Конституції України". У такий спосіб практично відбулася підміна понять.

2. Порядок прийняття основного закону в цілому не віднесено до об'єктів конституційного регулювання. Виняток, насамперед, становили країни, де функціонували радянська або подібні до неї моделі державного владарювання. Згідно з положеннями відповідних основних законів повноваженнями приймати нові

конституції були наділені "найвищі органи державної влади" (зокрема Верховна Рада УРСР), що підкреслювало їх формальне верховенство у державному механізмі. Сьогодні на європейському континенті можливість і спосіб прийняття нових основних законів прямо передбачені чинними конституціями Болгарії (установчі збори), Вірменії (референдум), Угорщини (парламент). Характерно, що чинна Конституція Угорщини була прийнята в 1949 р. за часів режиму так званої народної демократії, і тому парламент номінується в ній як "верховний орган державної влади".

З огляду на теорію і практику конституційного права також нехарактерним є попереднє з'ясування на референдумі волі народу (виборчого корпусу) щодо необхідності прийняття нового основного закону. Вважається, що така необхідність може бути визначена у процесі розробки і публічного обговорення проекту чи проектів конституції. Реальним механізмом встановлення такої необхідності є й процес прийняття конституції представницьким органом (установчими зборами або парламентом), а також її прийняття чи затвердження референдумом. В останньому випадку попереднє з'ясування на референдумі волі народу щодо необхідності прийняття конституції значною мірою втрачає сенс.

Чинна Конституція України прямо не передбачає можливості прийняття нового основного закону і не визначає відповідного порядку. **Водночас Конституція України не містить застереження про попереднє з'ясування на референдумі волі народу щодо необхідності прийняття нового основного закону. Тобто нормативна основа для визнання неконституційним пункту 6 статті 2 Указу в ній відсутня. В мотивувальній частині Рішення взагалі немає жодної згадки про конкретні положення Конституції України, яким нібито не відповідає пункт 6 статті 2 Указу.**

Теза мотивувальної частини Рішення ("викладене в пункті 6 статті 2 Указу питання виноситься на всеукраїнський референдум без з'ясування волі народу щодо необхідності прийняття нової Конституції...") не може сприйматися як своєрідна презумпція необхідності проведення всеукраїнського референдуму щодо прийняття нової Конституції України на всеукраїнському референдумі в разі, якщо це буде визнано за доцільне. Конституційний Суд України не висловився з цього приводу виходячи з аксіоматичності положення частини третьої статті 5 Конституції України, за яким "право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові". До того ж він не міг не враховувати правові позиції, сформульовані в його попередніх рішеннях.

Так, у Рішенні Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 року у справі про набуття чинності Конституцією України зазначено, що "Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу. Установча влада по відношенню до так званих встановлених влад є первинною... **Прийняття Конституції України Верховною Радою України означало, що у даному випадку установча влада була здійснена парламентом** (виділено мною. — **В.Ш.**)" (абзац другий пункту 2 мотивувальної частини).

Ще більш категоричне формулювання містить Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 року у справі щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України: "Конституція України прийнята Верховною Радою України від імені Українського народу (преамбула Конституції України), який відповідно до статті 5 Конституції України має виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні... **Отже, прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово**

уповноважив Верховну Раду України на її прийняття (знову виділено мною. — **В.Ш.**)" (абзац перший пункту 4 мотивувальної частини).

З наведеного випливає, що Конституційний Суд України не вважає спосіб прийняття чинного Основного Закону Верховною Радою України безальтернативним. З другого боку, оцінка Основного Закону єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні як "акта установчої влади" або як "акта реалізації суверенітету народу" щонайменше не заперечує можливості прийняття нової Конституції України. Подібне заперечення було б політичним і юридичним абсурдом.

Тому алогічним і суперечливим є припущення, за яким нез'ясування волі народу щодо необхідності прийняття нової Конституції "ставить під сумнів чинність Основного Закону України, що може призвести до послаблення конституційного ладу в Україні, прав і свобод людини і громадянина". **Абсолютизація і навіть фетишизація призначення і ролі чинного Основного Закону, а разом з тим і функцій Конституційного Суду України, спричинила в цьому випадку декларування останнім суто політичних тез без їх необхідного юридичного обгрунтування.**

Суддя Конституційного Суду України ***В.Шаповал***

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про запити народних депутатів України до прокуратури)

м. К и ї в
11 квітня 2000 року
№ 4-рп/2000

Справа № 1-19/2000

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича — головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мирошенка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича — суддя-доповідач,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо офіційного тлумачення положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України "Про статус народного депутата України" від 17 листопада 1992 року № 2790-XII з наступними змінами і доповненнями.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання Генеральної прокуратури України.

Підставою для розгляду справи відповідно до частини першої статті 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність у з'ясуванні положень зазначених статей Конституції України і Закону України "Про статус народного депутата України" щодо змісту права народного депутата України на запит до прокуратури.

Заслухавши суддю-доповідача Шаповала В.М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Генеральна прокуратура України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України

"Про статус народного депутата України" щодо права народного депутата України "звертатися до прокуратури із запитами та зверненнями, які містять вимоги та вказівки стосовно конкретних кримінальних, цивільних і арбітражних справ".

Генеральна прокуратура України вважає, що відповідно до статті 86 Конституції України, статті 12 Закону України "Про статус народного депутата України" запит народного депутата України передбачає одержання офіційної відповіді з певних питань, але не повинен містити вказівок про вчинення конкретних дій, тим більше щодо розслідування злочинів та участі прокурора у кримінальному, цивільному і арбітражному процесах. Так само і в депутатському зверненні, на думку Генеральної прокуратури України, пропозиції вчинити певні дії не повинні стосуватися "конкретних кримінальних, цивільних і арбітражних справ", оскільки ці питання не пов'язані з діяльністю народних депутатів України.

На підставі аналізу відповідних положень чинного законодавства Генеральна прокуратура України характеризує запити і депутатські звернення, що містять вимоги і пропозиції, пов'язані з розслідуванням злочинів і розглядом у суді кримінальних, цивільних і арбітражних справ (про порушення або закриття кримінальних справ, зміну запобіжного заходу, опротестування судових вироків, рішень, взяття під контроль окремих проваджень), як втручання у діяльність органів прокуратури, вплив на їх працівників з метою прийняття бажаних для народних депутатів України рішень.

Верховна Рада України з огляду на статтю 12 Закону України "Про статус народного депутата України" направляє такі запити народних депутатів України до Генеральної прокуратури України для розгляду по суті. Крім того, до органів прокуратури надходить безпосередньо від народних депутатів України значна кількість депутатських звернень відповідного змісту. Генеральна прокуратура України вважає, що таке становище зумовлено, зокрема, невизначеністю кола питань, які можуть міститися у запитах і депутатських зверненнях.

2. Конституційний Суд України в офіційному тлумаченні положень статті 86 Конституції України в аспекті порушених у конституційному поданні Генеральної прокуратури України питань виходить з того, що в частині першій зазначеної статті Конституції України органами, до яких може звернутись із запитом народний депутат України, визначено лише органи Верховної Ради України і Кабінет Міністрів України. Крім того, вимоги народних депутатів України, заявлені на засіданні Верховної Ради України у формі запиту, можуть бути звернуті до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

Відповідно до статті 13 Закону України "Про прокуратуру" систему органів прокуратури становлять: Генеральна прокуратура України, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокуратури, а також військові прокуратури. Керівниками цих органів є відповідно Генеральний прокурор України, прокурор Автономної Республіки Крим, прокурори областей, міст Києва і Севастополя, міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокурори, а також військові прокурори регіонів і військовий прокурор Військово-Морських Сил України, військові прокурори гарнізонів. Саме до цих прокурорів як керівників відповідних органів державної влади можуть звертатися із запитами народні депутати України.

Разом з тим за змістом частини першої статті 86 Конституції України народний депутат України не може адресувати свої вимоги та пропозиції іншим працівникам органів прокуратури, в тому числі й слідчим прокуратури.

3. Народні депутати України не можуть звертатися до прокурорів — керівників органів прокуратури — із запитами, зміст яких не відповідає закону. Це прямо випливає з частини другої статті 19 Конституції України, яка передбачає, що "органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України".

Згідно з частиною другою статті 86 Конституції України зазначені прокурори — керівники відповідних органів прокуратури — зобов'язані лише повідомити народного депутата України про результати розгляду його запиту. Прокурор, який розглядає запит, не повинен задовольняти вимоги народного депутата України, якщо вони не відповідають Конституції і законам України.

4. Як випливає із статті 19 Конституції України та чинного законодавства, органи державної влади і місцевого самоврядування, їх посадові особи, засоби масової інформації, громадсько-політичні організації (рухи) та їх представники не повинні втручатись у діяльність прокуратури, якою відповідно до статті 121 Конституції України охоплюються питання підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також з питань провадження слідчими прокуратури досудового слідства в конкретних кримінальних справах.

Це стосується і Верховної Ради України, її органів та народних депутатів України. Такий висновок випливає з того, що Конституція України серед повноважень Верховної Ради України безпосередньо не передбачає здійснення контролю за діяльністю прокуратури, а правом надавати собі додаткові контрольні повноваження шляхом прийняття відповідного закону Верховна Рада України не наділена.

Закріплена у пункті 25 частини першої статті 85 і частині першій статті 122 Конституції України можливість висловлення парламентом недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади, не може бути підставою для втручання Верховної Ради України, її органів, народних депутатів України у діяльність прокуратури з питань підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також з питань провадження слідчими прокуратури досудового слідства в конкретних кримінальних справах.

5. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 19 травня 1999 року № 4-рп/99 зазначив, що встановлене статтею 86 Конституції України право народного депутата України на запит є обмеженим і не поширюється на питання, пов'язані із здійсненням правосуддя у конкретних справах.

Питання нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання, досудове (попереднє — до сформування системи досудового) слідство, провадження досудового (попереднього — до сформування системи досудового) слідства у кримінальних справах, участі прокурора в судових засіданнях є саме такими, що пов'язані зі здійсненням правосуддя в конкретних справах.

6. Для вирішення народним депутатом України питань його депутатської діяльності Законом України "Про статус народного депутата України" передбачено право народного депутата України "звертатися до посадових осіб всіх державних органів та органів об'єднань громадян, керівників підприємств, установ та організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування". Проте як окремий інститут депутатське звернення в Конституції України не закріплене.

Пропозиції, вказівки, вимоги народного депутата України мають відповідати Конституції і законам України і можуть стосуватися лише питань, пов'язаних саме з депутатською діяльністю.

Питання підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також питання провадження слідчими прокуратури досудового слідства в конкретних кримінальних справах не є такими, що пов'язані з депутатською діяльністю. Усі відповідні дії передбачені процесуальним законом. Вони здійснюються лише посадовими особами, уповноваженими на це законом, і у спосіб, визначений законом.

Прокурори і слідчі прокуратури, здійснюючи зазначені процесуальні дії, є незалежними від будь-яких органів та інших посадових осіб і підкоряються тільки закону. Вплив у будь-якій формі на прокурора чи слідчого з метою перешкодити виконанню ними службових обов'язків заборонено чинним законодавством.

Тому будь-які пропозиції, вказівки і вимоги народного депутата України до прокурорів з питань підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також до слідчих прокуратури з питань досудового слідства в конкретних кримінальних справах Конституційний Суд України вважає неправомірними.

7. У разі надходження до органів прокуратури і прокурорів пропозицій, вказівок і вимог народних депутатів України з питань підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також до слідчих прокуратури з питань досудового слідства у конкретних кримінальних справах прокурори і слідчі прокуратури мають діяти з дотриманням вимог, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Арбітражним процесуальним кодексом України та Законом України "Про прокуратуру". Вони не повинні розглядати по суті такі пропозиції, вказівки та вимоги.

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 67, 69 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

вирішив:

1. Положення частини першої статті 86 Конституції України, частини першої статті 12 та частин першої і другої статті 19 Закону України "Про статус народного депутата України" від 17 листопада 1992 року № 2790-XII з наступними змінами і доповненнями в аспекті порушених у конституційному поданні Генеральної прокуратури України питань треба розуміти так:

1.1. Народний депутат України не має права звертатися до органів прокуратури і прокурорів з вимогами, пропозиціями чи вказівками у конкретних справах з питань підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також до слідчих прокуратури з питань досудового слідства у конкретних кримінальних справах.

1.2. У разі надходження до органів прокуратури, прокурорів, слідчих прокуратури пропозицій, вказівок і вимог народних депутатів України у конкретних справах із зазначених у підпункті 1.1 питань прокурори і слідчі прокуратури мають діяти з дотриманням вимог, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Арбітражним процесуальним кодексом України та Законом України "Про прокуратуру".

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД
УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" (справа про віковий ценз)

м. Київ
18 квітня 2000 року
№ 5-рп/2000

Справа № 1-12/2000

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича — головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича — суддя-доповідач,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Кириченка Сергія Олександровича, народного депутата України; Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича; Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України Носова Владислава Васильовича; представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Усатова Дмитра Олександровича, радника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини".

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 75 Закону України "Про Конституційний Суд України" є наявність спору щодо відповідності Консти-

туції (конституційності) положення частини другої статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини".

Заслухавши суддю-доповідача Козюбру М.І., пояснення Кириченка С.О., Селіванова А.О., Носова В.В., Усатова Д.О. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. 23 грудня 1997 року Верховна Рада України прийняла Закон України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини", положенням частини другої статті 5 якого встановлено, що "Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 40 років".

Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що встановлення вікового цензу для кандидата на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини суперечить положенням частини першої статті 8, частини другої статті 19, статті 21, частини третьої статті 22, статті 23, частин першої і другої статті 24, частин першої і другої статті 43, частини першої статті 64 Конституції України, оскільки статтею 101 Конституції України не передбачено вікового обмеження для громадян на заміщення посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Заперечуючи проти аргументів, наведених у конституційному поданні, Голова Верховної Ради України в письмовому поясненні Конституційному Суду України зазначив, що оспорювана частина друга статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" не суперечить нормам Конституції України, на які вказав суб'єкт права на конституційне подання. "Конституція України, — говориться в поясненні, — одним пунктом 17 статті 85 не може визначити усі сторони такого складного механізму, як інститут Уповноваженого з прав людини". Виходячи з цієї конституційної загальної норми Верховна Рада України прийняла спеціальний закон, який визначив правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і встановив віковий ценз для претендента на цю посаду.

На думку Голови Верховної Ради України, це цілком відповідає законодавчій практиці України, аналіз якої дає підстави констатувати, що віковий ценз встановлюється як нормами Конституції України, так і нормами законів України.

По суті аналогічну позицію викладено у письмовому поясненні Конституційному Суду України Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи цей спір, виходить з такого.

Конституція України не містить терміна "ценз", проте встановлює відповідні кваліфікаційні вимоги до претендентів на певні державні посади. Це стосується кандидатів у народні депутати України (частина друга статті 76), претендентів на посаду професійного судді (частина третя статті 127), судді Конституційного Суду України (частина третя статті 148). Конституція України передбачає наявність певних кваліфікаційних вимог і до кандидата на пост Президента України (частина друга статті 103). Нерідко кваліфікаційні вимоги до окремих категорій державних службовців встановлюються відповідними законами України, зокрема до тих, які претендують на посади Голови та суддів Верховного Суду України, Голови та суддів Вищого арбітражного суду України, членів Вищої ради юстиції, членів Центральної виборчої комісії. Кваліфікаційні вимоги зумовлені родом і характером діяльності зазначених посадових осіб, а тому не можуть розглядатися як обмеження громадян у користуванні рівним правом доступу до державної служби.

Встановлення Конституцією України та законами України певних кваліфікаційних вимог не порушує конституційного принципу рівності (стаття 24), адже всі громадяни, які відповідають конкретним кваліфікаційним вимогам, мають право займати відповідні посади.

Визначені законом кваліфікаційні вимоги повинні відповідати положенням частини другої статті 24 Конституції України.

Аналогічним чином вирішено питання щодо кваліфікаційних вимог, включаючи вікові, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. З огляду на особливу важливість його діяльності, змістом якої є здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина, Верховна Рада України повноважна встановлювати кваліфікаційні вимоги до особи, яка претендує на цю посаду. Конституція України (стаття 101) цього не забороняє. До таких кваліфікаційних вимог належать, зокрема, життєвий досвід та соціальна зрілість, які набуваються лише з досягненням певного віку.

Критерієм у законодавчому встановленні кваліфікаційних вимог до віку є доцільність.

Отже, вимога частини другої статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини", згідно з якою Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 40 років, не може вважатися такою, що обмежує громадян у користуванні рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (частина друга статті 38 Конституції України).

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 70, 73 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

вирішив:

1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), положення частини другої статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" від 23 грудня 1997 року, згідно з яким "Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 40 років".

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД
УКРАЇНИ

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Козюбри М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" (справа про віковий ценз)

Рішення Конституційного Суду України у цій справі, на мою думку, є таким, що не грунтується на положеннях Конституції України і сучасній конституційній практиці демократичних та правових держав.

Хоча Конституція України (на відміну від конституцій деяких інших держав) терміна "ценз" не містить, це не означає, що їй невідоме саме явище, яке позначається цим терміном.

При всіх незначних розбіжностях у визначенні поняття "ценз", які мають місце в юридичній та політологічній літературі, під ним, як правило, розуміють встановлені конституцією і законами кваліфікаційні вимоги або спеціальні умови, з наявністю яких у особи пов'язується її допуск до користування політичними правами: брати участь у виборах, референдумі, обіймати певну державну посаду тощо.

Аналіз Конституції України дає підстави для висновку, що в ній закріплюються такі кваліфікаційні вимоги (спеціальні умови) до кандидатів у народні депутати України (частина друга статті 76), кандидата у Президенти України (частина друга статті 103), претендентів на посаду професійного судді (частина третя статті 127) та судді Конституційного Суду України (частина третя статті 148).

Як випливає з викладеного, поняття "ценз" — це поняття конституційного права, яке стосується користування виключно політичними правами. Одні й ті самі кваліфікаційні вимоги (особливі умови) в одних випадках, коли йдеться про політичні права, можуть мати обмежувальний характер, а в інших, якщо мають на увазі громадянські, соціальні, економічні та інші права, можуть сприйматися як нормальне явище, більше того, як гарантія цих прав.

Підтвердженням цього є освітні (фахові) вимоги (спеціальні умови). Такі вимоги, наприклад, до лікаря, вчителя чи адвоката розглядаються як умова так званої професійної правосуб'єктності і спрямовані на належне, кваліфіковане забезпечення конституційних прав на охорону здоров'я, освіту, правову допомогу (статті 49, 53, 59 Конституції України), тобто виступають як гарантія зазначених прав. Вони цілком узгоджуються з положенням частини другої статті 1 Конвенції щодо дискримінації в галузі праці і занять (1966 рік), згідно з яким "будь-яке розрізнення, виняток або перевага, основані на специфічних вимогах, пов'язаних з певною роботою, не вважаються дискримінацією". Протилежного характеру згадані фахові вимоги (умови) набувають, якщо вони стосуються, наприклад, користування пасивним виборчим правом на виборах до Верховної Ради України. З позиції Конституції України такі вимоги мають розцінюватися як не передбачене нею обмеження виборчого права, оскільки серед кваліфікаційних вимог до кандидата в народні депутати України освітніх (фахових) вимог стаття 76 Основного Закону не містить.

Статус державного службовця в цьому плані має істотні особливості. З одного боку, державний службовець є суб'єктом трудових правовідносин. Причому, згідно зі статтею 1 Закону України "Про державну службу", його робота (діяльність) розглядається як професійна. Тому цілком обгрунтовано, що з позицій як Конституції України, так і статті 1 Конвенції щодо дискримінації в галузі праці і занять до державного службовця мають ставитися певні кваліфікаційні вимоги

як умова професійної дієздатності (наявність відповідної освіти, професійних навиків, певного стажу роботи за фахом тощо), які не можуть вважатися дискримінаційними. До умов виявлення професійної дієздатності можна віднести також систему конкурсів, тестів, змагання дипломів, що є досить поширеним у сучасному світі під час вступу на державну службу.

З другого боку, державний службовець є суб'єктом владних відносин, пов'язаних з виконанням управлінських функцій. Тому, поруч з вимогами професійної правосуб'єктності, до нього можуть ставитися додаткові вимоги, зумовлені виконанням саме цих функцій. Такі вимоги виходять за межі положень Конвенції щодо дискримінації в галузі праці і занять, отже, мають оцінюватися на предмет їх відповідності рівному праву доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (стаття 38 Конституції України), тобто конституційному праву, яке за прийнятою класифікацією належить до політичних прав.

У зв'язку з цим позиція Конституційного Суду України, згідно з якою не проводиться розрізнення зазначених аспектів статусу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а всі вимоги до претендента на цю посаду, що містяться у Законі України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини", фактично розглядаються в одній площині і трактуються як умови професійної правосуб'єктності, мені здається хибною.

З урахуванням викладеного необхідно підходити також до вікових вимог (умов).

У законодавстві такі вимоги досить поширені. З досягненням певного віку пов'язується, як правило, настання такого елемента правосуб'єктності, як дієздатність, а часом і правосуб'єктності загалом. Проте закріплення в законі віку, з якого настає дієздатність, наприклад у трудовому праві (16 років), кримінальному праві (14 років), сімейному праві (18 років для чоловіків і 17 років для жінок), пенсійному праві (60 років для чоловіків і 55 років для жінок) тощо, має на меті не обмеження, а гарантування громадянських і соціальних прав людини. Вікові вимоги можуть бути зумовлені також необхідністю забезпечення належного виконання конституційних обов'язків, як, зокрема, у випадку з військовим обов'язком. Втім спрямованість вікових вимог тут подвійна: вони сприяють також захисту прав неповнолітніх, студентів, осіб, на утриманні яких перебувають непрацездатні батьки, тощо.

Інший характер мають вікові вимоги щодо політичних прав. Вони розглядаються як вікові цензи, тобто як обмежувальні умови допуску особи до користування цими правами. Таке ставлення до спеціальних умов, з наявністю яких пов'язується доступ до користування політичними правами, пояснюється особливостями становлення і розвитку цих прав.

Як свідчить історія, "власть імущі" віками намагалися звузити можливості громадян користуватися політичними правами, обставляючи доступ до них різного роду спеціальними умовами, в тому числі віковими. Намагання зберегти існуючі цензи, вивести їх з-під суспільного контролю зустрічаються в ряді країн і нині. Проте цим намаганням протистоїть поступальна тенденція до звуження як кількості, так і обсягу цензів, введення їх у жорсткі межі конституції та законів.

Незважаючи на те, що цензи в Конституції СРСР та Конституції УРСР фактично були відсутні (офіційна доктрина розглядала їх як витвір буржуазії з метою усунення трудящих від участі у виборах представницьких органів, а також у роботі цих та інших державних органів), тогочасна практика була багатою на різні обмеження як стосовно пасивного виборчого права, так і доступу до державної служби, які фіксувалися в різноманітних партійних та відомчих інструкціях. Яскравим прикладом цього є практика "номенклатурних посад", доступ до яких обставлявся такими обмежувальними умовами, як партійність, соціальне походження, національність, наявність родичів за кордоном тощо.

Саме тому чинна Конституція України зайняла щодо обмежень прав людини, включаючи політичні права, досить жорстку позицію, виражену, зокрема, у статтях 22, 64.

Відповідно до частини третьої статті 22 Конституції України "при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод". Частина ж перша статті 64 Основного Закону чітко наголошує на тому, що "конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України".

Це повністю відповідає сучасним демократичним тенденціям розвитку конституціоналізму. Як свідчить аналіз конституцій багатьох сучасних держав, зокрема постсоціалістичних, цензи, як і інші обмеження прав людини і громадянина, переважно встановлюються конституціями. Конституції ряду держав дозволяють встановлювати такі обмеження законами, проте із зазначенням підстав та меж цих обмежень (стаття 11 Конституції Естонської Республіки, стаття 16 Конституції Хорватії, частина третя статті 55 Конституції Російської Федерації та ін.). Формулювання конституцій деяких держав щодо обмежень прав і свобод досить близькі за змістом до положення частини першої статті 64 Конституції України (частина перша статті 54 Конституції Македонії). Конституції окремих держав займають щодо обмежень прав і свобод людини і громадянина ще жорсткішу позицію. Частина четверта статті 15 Конституції Республіки Словенія, наприклад, встановлює, що "обмеження будь-яких прав та свобод людини, які могли б здійснюватися у Словенії на законних підставах... є неприпустимим".

З цього короткого аналізу можна зробити висновок, що переважна більшість сучасних демократичних і правових держав дотримуються правила, згідно з яким обмеження прав і свобод людини і громадянина, включаючи цензи, не повинні встановлюватися законами, якщо вони не передбачені в конституції або якщо конституція не передбачила можливість встановлення їх законом.

Реальна практика, звичайно, не завжди дотримується зазначеного правила, проте вона, як правильно зазначається в літературі, має місце в тих країнах, де не набув розвитку конституційний контроль (Див.: Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Общая часть.— М.: БЕК, 1996. — С. 328).

Рішення Конституційного Суду України, по суті, відкриває шлях для реанімації радянської практики щодо встановлення цензів (хай навіть не у формі відомчих інструкцій). Воно ставить громадян, які однаковою мірою відповідають вимогам професійної правосуб'єктності, у нерівні умови доступу до державної служби за ознакою віку, що суперечить статті 24 Конституції України.

Не заперечуючи проти того, що посада Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини вимагає певного рівня зрілості громадянина, який претендує на цю посаду, соціального досвіду і навиків у розв'язанні життєвих проблем і що все це пов'язано з віком (хоча в різних людей — з різним віком), я разом з тим вважаю, що вікові вимоги щодо користування політичними правами (цензи), зокрема — рівним правом доступу до державної служби (стаття 38 Конституції України), мають встановлюватися Конституцією України або в ній повинні міститися прямі відсильні положення, які дозволяли б встановлювати такі вимоги законом.

Ні стаття 101 Конституції України, яка встановлює названий інститут парламентського контролю, ні пункт 17 статті 85 Конституції України, яким Верховна Рада України уповноважена призначати на посаду та звільняти з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, заслуховувати його щорічні доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні, не передбачають вікових вимог до претендентів на зазначену посаду. Не містить Конституція України також відсильних положень, які дозволяли б встановлювати

вікові вимоги до претендентів на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини законом.

Посилання в мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України на те, що стаття 101 Конституції України не забороняє Верховній Раді України встановлювати вікові вимоги (цензи) в законах, не узгоджується, на мою думку, з положенням частини другої статті 19 Конституції України, відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Це положення фактично відтворює одну з основних вимог до визначення меж повноважень державних органів, органів місцевого самоврядування та посадових осіб у демократичній і правовій державі — "недозволене заборонено".

Оскільки повноваження Верховної Ради України визначаються виключно Конституцією України, вона має діяти за принципом "не дозволене Конституцією України заборонено".

Некоректним, на мою думку, є також проведення Конституційним Судом України аналогії між віковою вимогою, встановленою частиною другою статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини", та віковими вимогами, встановленими частиною третьою статті 7 Закону України "Про статус суддів" і частиною четвертою статті 20 Закону України "Про арбітражний суд". Відповідно до положень цих статей суддею Верховного Суду України може бути громадянин України, який досяг на день обрання 35 років, а на посаду арбітра Вищого арбітражного суду України призначається особа, яка досягла на день призначення 30 років.

Ці вікові вимоги до суддів Верховного Суду України та арбітрів Вищого арбітражного суду України встановлені названими законами на підставі положення частини п'ятої статті 127 Конституції України, згідно з яким "додаткові вимоги до окремих категорій суддів щодо стажу, віку та їх професійного рівня встановлюються законом", тобто на основі прямого дозволу Конституції України.

Викладене дає підстави для висновку, що положення частини другої статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини", відповідно до якого "уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 40 років", не відповідає Конституції України.

Суддя Конституційного Суду України ***М.Козюбра***

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням
46 народних депутатів України
щодо офіційного тлумачення положень статті 58
Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України
(справа про зворотну дію кримінального закону в часі)**

м. К и ї в
19 квітня 2000 року
№ 6-рп/2000

Справа № 1-3/2000

***Конституційний Суд України
у складі суддів Конституційного Суду України:***

Скоморохи Віктора Єгоровича — головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича — суддя-доповідач,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання 46 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В.Д. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — народні депутати України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлума-

чення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (далі — Кодексу) у зв'язку з практичною необхідністю.

Практичну необхідність офіційного тлумачення зазначених норм суб'єкт права на конституційне подання обгрунтовує тим, що суди загальної юрисдикції помилково не застосовують принцип зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, коли вони пом'якшують кримінальну відповідальність особи в разі зміни мінімального розміру заробітної плати, що впливає на кваліфікацію розкрадання державного або колективного майна у великих чи особливо великих розмірах (частини четверті статей 81, 82, 84, частина третя статті 83, частина друга статті 86 та стаття 86[1] Кримінального кодексу України).

Як зазначається у конституційному поданні, примітка до статті 81 Кодексу є невід'ємною складовою диспозицій вказаних кримінально-правових норм і встановлює, що розкрадання визнається вчиненим у великих розмірах, якщо воно скоєно однією особою чи групою осіб на суму, яка в сто і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати, встановлений законодавством України (абзац другий), а в особливо великих розмірах — якщо воно вчинено однією особою чи групою осіб на суму, що в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати (абзац третій). Тобто ступінь суспільної небезпечності цих злочинів визначається співвідношенням вартості викраденого майна з показниками, що приміткою до статті 81 Кодексу характеризуються як великі чи особливо великі розміри розкрадання. Останні обчислюються шляхом множення мінімального розміру заробітної плати на відповідний коефіцієнт: 100 і 250.

Як стверджується у конституційному поданні, протягом 1992–1995 років у зв'язку з великими темпами інфляції відповідно зростали і номінальні значення мінімального розміру заробітної плати. Відносно найбільшого падіння мінімальна заробітна плата досягла у лютому 1996 року, коли вона дорівнювала 60000 крб. (цей рівень було встановлено у грудні 1993 року). У лютому 1996 року розкрадання на суму в 250 мінімальних зарплат було трохи більшим за місячний середній заробіток, а на суму в 100 мінімальних зарплат дорівнювало двотижневому заробітку.

З 1 березня 1996 року мінімальну заробітну плату було підвищено до 1 млн. 500 тис. крб. Співвідношення мінімальної і середньої зарплат наблизилось до рівня липня 1992 року. Фактично дію показників у 100 та 250 мінімальних зарплат як ступеня суспільної небезпечності злочинів було відновлено.

На думку авторів клопотання, за таких обставин на підставі статті 6 Кодексу повинен був застосовуватись новий мінімальний рівень заробітної плати для юридичної кваліфікації злочинів, вчинених до 1 березня 1996 року. Якщо до 22 лютого 1996 року це було розкраданням у великих та особливо великих розмірах, то після 1 березня 1996 року таке розкрадання становило дрібну крадіжку. Але загальні суди України не визнають нормативно-правові акти щодо підвищення мінімального розміру заробітної плати такими, що пом'якшують відповідальність особи і мають зворотну дію в часі.

У зв'язку з цим суб'єкт права на конституційне подання просить дати офіційне тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кодексу з таких питань:

1. Положення статті 58 Конституції України охоплюють лише норми Кримінального кодексу України чи також будь-які закони та нормативно-правові акти, якщо вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи?

2. У статті 6 Кримінального кодексу України йдеться лише про норми цього Кодексу чи під словосполученнями "кримінальний закон" і "закон, що усуває караність діяння або пом'якшує покарання" треба розуміти як будь-який закон

чи й інші нормативно-правові акти, що в будь-який спосіб впливають на визначення караності діяння або суворості покарання, а не тільки шляхом текстуальної зміни диспозиції чи санкції статті Особливої частини Кримінального кодексу України?

3. Чи є обов'язковим перегляд юридичної кваліфікації злочинів на підставі примітки до статті 81 Кодексу у зв'язку із збільшенням мінімального розміру заробітної плати відповідними нормативно-правовими актами?

2. Відповідно до частини першої статті 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Закріплений в Конституції України принцип неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів узгоджується з міжнародно-правовими актами, зокрема Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (стаття 15), Конвенцією про захист прав і основних свобод людини (стаття 7).

Суть зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів полягає в тому, що їх приписи поширюються на правовідносини, які виникли до набрання ними чинності, за умови, якщо вони скасовують або пом'якшують відповідальність особи. Але їх реалізація з використанням підзаконних нормативно-правових актів неможлива в окремих галузях права, зокрема в кримінальному праві.

Згідно з частиною другою статті 58 Конституції України ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення. З цього конституційного припису випливає, що діяння як певне правопорушення може визнаватись тільки законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовим актом. Такий висновок підтверджується положеннями пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України про те, що виключно законами визначаються "засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них".

3. В Україні визнається і діє принцип верховенства права, Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (стаття 8 Конституції України).

Відповідно до положення частини першої статті 6 Кодексу злочинність і караність діяння визначаються законом, який діяв на час його вчинення. За змістом частини другої зазначеної статті закон, що усуває караність діяння або пом'якшує покарання, має зворотну дію в часі. Приписи цих норм Кодексу кореспондуються з положеннями статті 58 Конституції України. Зворотна дія кримінального закону означає поширення його на осіб, які вчинили діяння до набрання чинності таким законом. Зіставлення положень статей 8, 58, 92, 152, пункту 1 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України та статті 6 Кодексу дає підстави дійти висновку, що виключно кримінальними законами України визначаються діяння, які є злочинами, та встановлюється відповідальність за їх вчинення. Відповідно і зворотна дія в часі реалізується через кримінальні закони у випадках, коли вони скасовують або пом'якшують відповідальність особи.

Виходячи з того, що кримінально-правова норма складається з трьох елементів: гіпотези, що визначає умови, за яких застосовується правова норма щодо забороненої поведінки особи; диспозиції, що закріплює таку правову норму; санкції, що встановлює покарання для осіб, які порушили цю правову норму, при дослідженні питання щодо зворотної дії нової норми (закону) треба аналізувати поелементно стару і нову кримінально-правові норми.

Кримінально-правова норма має зворотну дію в часі в тій її частині, в якій вона пом'якшує або скасовує відповідальність особи. Це стосується випадків,

коли в диспозиції норми зменшено коло предметів посягання; виключено із складу злочину якісь альтернативні суспільно небезпечні наслідки; обмежено відповідальність особи шляхом конкретизації в бік звуження способу вчинення злочину; звужено зміст кваліфікуючих ознак тощо.

В теорії кримінального права залежно від опису ознак конкретного складу злочину розрізняють такі види диспозицій: проста, описова, відсильна, бланкетна і змішана. Відсильна диспозиція вказує лише на злочин і називає обов'язкові ознаки основного та/або кваліфікованого складу злочину, а для розкриття їх змісту відсилає до іншої норми (частини) цієї або іншої статті Кодексу.

Бланкетна диспозиція кримінально-правової норми лише називає або описує злочин, а для повного визначення його ознак відсилає до інших галузей права. Основна особливість бланкетної дислозиції полягає в тому, що така норма має загальний і конкретизований зміст.

Загальний зміст бланкетної диспозиції передається словесно-документною формою відповідної статті Особливої частини Кримінального кодексу України і включає положення інших нормативно-правових актів у тому вигляді, в якому вони сформульовані безпосередньо в тексті статті. Саме із загальним змістом бланкетної диспозиції пов'язане визначення кримінальним законом діяння як злочину певного виду та встановлення за нього кримінальної відповідальності.

Конкретизований зміст бланкетної диспозиції передбачає певну деталізацію відповідних положень інших нормативно-правових актів, що наповнює кримінально-правову норму більш конкретним змістом. Зміни, що вносяться до нормативно-правових актів інших галузей права, посилання на які містить бланкетна диспозиція, не змінюють словесно-документну форму кримінального закону. Така диспозиція кримінально-правової норми залишається незмінною. Кримінальний закон і за наявності нового, конкретизованого іншими нормативно-правовими актами змісту бланкетної диспозиції кримінально-правової норми не можна вважати новим — зміненим — і застосовувати до нього положення частини першої статті 58 Конституції України та частини другої статті 6 Кодексу.

Законом України "Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення" від 7 липня 1992 року № 2547-XII (введений в дію 6 серпня 1992 року — газета "Голос України" від 6 серпня 1992 року) примітку до статті 81 Кодексу доповнено абзацами другим і третім, відповідно до яких: "У статтях 81—84, 86 Кодексу розкрадання визнається вчиненим у великих розмірах і вважається таким, що завдало великої шкоди державному чи колективному майну, якщо воно вчинено однією особою чи групою осіб на суму, яка в сто і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати, встановлений законодавством України.

У статті 86^1 цього Кодексу розкрадання державного або колективного майна визнається вчиненим в особливо великих розмірах, якщо воно вчинено однією особою чи групою осіб на суму, що в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати, встановлений законодавством України".

До прийняття цього Закону поняття розкрадання державного або громадського майна у "великих розмірах" та "особливо великих розмірах" кримінальним законодавством не було визначено, але судовою практикою розкрадання визнавалось вчиненим у великих розмірах, якщо сума викраденого становила дві тисячі п'ятсот і більше карбованців, а в особливо великих розмірах — десять тисяч і більше карбованців.

Аналізуючи диспозиції частин четвертих статей 81, 82, 84, частини третьої статті 83, частини другої статті 86 та статті 86^1 Кодексу, Конституційний Суд України дійшов висновку, що вони є відсильними, оскільки відсилають до

положень абзаців другого і третього примітки до статті 81 Кодексу, які є нормами-дефініціями, що визначають великі та особливо великі розміри розкрадання державного чи колективного майна. В той же час розмір мінімальної заробітної плати встановлюють інші нормативно-правові акти. В цьому відношенні диспозиції згаданих статей Кодексу є бланкетними (змішаними).

4. Постановою Верховної Ради України "Про порядок введення в дію і застосування Закону України "Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення" від 7 липня 1992 року № 2548-XII визначено, що розмір вчиненого розкрадання, як ознака відповідного складу злочину, встановлюється з урахуванням розміру мінімальної заробітної плати, передбаченого законодавством, яке було чинним на момент закінчення або припинення злочинної діяльності (пункт 4).

Таким чином, законодавець визначив, що зміна розміру мінімальної заробітної плати не впливає на кваліфікацію злочинів, вчинених до зміни мінімального розміру заробітної плати відповідним законодавством.

Підвищення розмірів мінімальної заробітної плати протягом 1991–1996 років було пов'язане з інфляційними процесами, які впливали на купівельну спроможність грошей та їх замінників у бік її зменшення. Реальний розмір заподіяної розкраданням державного чи колективного майна матеріальної шкоди залишався на тому ж рівні або збільшувався у зв'язку з падінням купівельної спроможності грошової одиниці. Тому законодавець встановив чіткий критерій кваліфікації цих злочинів, виходячи із розміру мінімальної заробітної плати на період вчинення розкрадання державного чи колективного майна.

Розміри мінімальної заробітної плати в Україні встановлювались не тільки законами, але й підзаконними актами, зокрема Указом Президента України від 9 січня 1992 року № 34, постановами Верховної Ради України (№ 2301-XII від 29 квітня 1992 року; № 2779-XII від 16 листопада 1992 року; № 3243-XII від 1 червня 1993 року; № 3415-XII від 27 серпня 1993 року; № 3653-XII від 25 листопада 1993 року; № 49/96-ВР від 20 лютого 1996 року), Декретом Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1992 року № 19-92.

Конституція України встановила, що діяння, які є злочинами, та відповідальність за них визначаються виключно законами України (пункт 22 частини першої статті 92), а не підзаконними актами.

Кримінальний закон, який визначає діяння як злочин, може містити посилання на положення інших нормативно-правових актів. Якщо ці положення в наступному змінюються, загальний зміст кримінального закону, в даному випадку — диспозиція його норм, змін не зазнає. Протилежне означало б можливість зміни кримінального закону підзаконними актами, зокрема постановами Верховної Ради України, указами Президента України та актами Кабінету Міністрів України, що суперечило б вимогам пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України.

Диспозиції частин четвертих статей 81, 82, 84, частини третьої статті 83, частини другої статті 86 та статті 86[1] Кодексу, які визначають відповідно до абзаців другого і третього примітки до статті 81 Кодексу критерії великого та особливо великого розмірів розкрадання державного або колективного майна, є бланкетними і на них поширюються встановлені вище особливості співвідношення між загальним та конкретним змістом бланкетної диспозиції кримінально-правової норми.

Зміна мінімального розміру заробітної плати відповідним нормативно-правовим актом не тягне за собою зміни диспозиції, зміст якої визначається із застосуванням такого розміру. Такий закон — в даному разі частини четверті статей 81, 82, 84, частина третя статті 83, частина друга статті 86 та стаття 86[1]

Кодексу — не може вважатись новим і до нього не повинні застосовуватись положення частини першої статті 58 Конституції України та частини другої статті 6 Кодексу.

На підставі викладеного і керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 65 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

вирішив:

1. Положення статті 58 Конституції України з урахуванням вимог пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України треба розуміти так, що виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, та встановлюється кримінальна відповідальність за їх вчинення. Такі закони мають зворотну дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують кримінальну відповідальність особи.

2. Положення частини другої статті 6 Кримінального кодексу України треба розуміти так, що зворотну дію в часі мають лише закони, які скасовують або пом'якшують кримінальну відповідальність особи.

3. Положення абзаців другого і третього примітки до статті 81 Кримінального кодексу України є нормами-дефініціями для кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за розкрадання державного або колективного майна у великих та особливо великих розмірах. Ці розміри розкрадання визначаються на підставі критеріїв, встановлених абзацами другим і третім примітки до статті 81 цього Кодексу з урахуванням мінімального розміру заробітної плати, встановленого законодавством, чинним на момент закінчення або припинення злочину. Встановлення нормативно-правовими актами іншого мінімального розміру заробітної плати не тягне за собою зміни кваліфікуючих ознак злочинів, передбачених частинами четвертими статей 81, 82, 84, частиною третьою статті 83, частиною другою статті 86 та статтею 86^1 цього Кодексу.

Положення частини другої статті 6 Кримінального кодексу України щодо зворотної дії закону в часі на ці випадки не поширюється, і кримінальні справи не повинні переглядатись, якщо інше не передбачено законом.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

5. Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД
УКРАЇНИ

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Козюбри М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі)

Позиція, яку зайняв у цій справі Конституційний Суд України, мені здається надто формальною. На мій погляд, вона не узгоджується як з Конституцією України, так і з міжнародними пактами про права людини.

У конституційному поданні народних депутатів України цілком слушно порушується питання про те, що дане у примітці до статті 81 Кримінального кодексу України визначення критерію розкрадання державного і колективного майна у великих і особливо великих розмірах, яке ставить ці розміри у пряму залежність від мінімального розміру заробітної плати, встановленого законодавством України, в умовах інфляції та несвоєчасного перегляду розміру останньої призводить на практиці до виникнення алогічних ситуацій, пов'язаних з визначенням ступеня суспільної небезпечності вчинених діянь, отже, їх юридичної кваліфікації.

Саме у зв'язку з цим суб'єкт права на конституційне подання звертається до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України.

Як у конституційному поданні, так і в рішенні Конституційного Суду України пошук правових способів розв'язання порушеної проблеми замкнувся виключно на з'ясуванні питання про поширення чи непоширення зворотної дії законів та інших нормативно-правових актів у часі у разі встановлення ними нових, більш високих мінімальних розмірів заробітної плати на юридичну кваліфікацію розкрадання державного або колективного майна. На мою ж думку, цей пошук мав би зміститися в іншу площину — незалежності, справедливості та неупередженості правосуддя (статті 126, 129 Конституції України), меж судового розсуду та значення для нього так званих оціночних понять.

Частина перша статті 58 Конституції України, яка закріплює принцип незворотності дії законів та інших нормативно-правових актів у часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, дійсно, до цієї справи не має прямого відношення. І в цьому плані ряд аргументів, наведених у мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України, є загалом переконливим.

Суть зворотної дії нормативно-правових актів у часі полягає в тому, що їх юридична обов'язковість поширюється на правовідносини, які виникли до набрання цими нормативно-правовими актами чинності. Стосовно кримінального закону, який скасовує або пом'якшує кримінальну відповідальність, це означає поширення його дії на діяння, вчинені до набрання чинності таким законом (частина друга статті 6 Кримінального кодексу України).

Отже, якщо стати на позицію, що будь-який закон або інший нормативно-правовий акт, який у будь-який спосіб впливає на визначення караності діяння або суворості покарання (зокрема й нормативно-правовий акт, що підвищує мінімальний розмір заробітної плати), зумовлює зворотну дію кримінального закону в часі, то це за логікою потягло б за собою перегляд раніше постановлених вироків щодо осіб, які цілком обгрунтовано визнані судом винними у розкраданні майна у "великих" і "особливо великих" розмірах, про що вірно зазначено у листі заступника Голови Верховного Суду України на ім'я судді-

доповідача у цій справі. По суті не заперечує факту та обставина, що сума у 100 і 250 мінімальних зарплат у певний відрізок часу після встановлення нового, більш високого, її мінімального розміру дає підстави кваліфікувати розкрадання таких сум як розкрадання відповідно у "великих" і "особливо великих" розмірах, і суб'єкт права на конституційне подання.

Алогічні ситуації виникають тоді, коли мають місце різкі інфляційні процеси, а мінімальний розмір заробітної плати залишається незмінним, що було особливо характерним для 1993—1996 років.

У цих умовах радикальне вирішення проблеми критеріїв раніше оціночних понять "великих" і "особливо великих" розмірів розкрадання державного або колективного майна, що має місце відповідно в абзацах другому і третьому примітки до статті 81 Кримінального кодексу України, на основі їх жорсткої прив'язки до негнучкого і вкрай формалізованого показника — мінімального розміру заробітної плати, на який до того ж впливають політичні чинники, створює практично нездоланну перешкоду на шляху реалізації таких невід'ємних ознак правосуддя в демократичній державі, як справедливість і неупередженість. Вони випливають із статей 124, 126, 129 Конституції України та безпосередньо зафіксовані у міжнародних пактах про права людини.

У статті 6 Європейської конвенції з прав людини, зокрема, зазначено, що "кожна людина... при висуненні проти неї будь-якого кримінального обвинувачення має право на справедливий і відкритий розгляд... незалежним і безстороннім судом...".

Справедливий судовий розгляд щодо порушених у конституційному поданні питань означає не тільки призначення покарання в межах санкцій, передбачених статтями 81, 82, 83, 84, 86 Кримінального кодексу України, чи навіть застосування статті 44 Кодексу, яка дозволяє суду призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, а й справедливу оцінку суспільної небезпечності вчиненого діяння та його юридичну кваліфікацію. Проте за логікою Рішення Конституційного Суду це неможливо зробити навіть тоді, коли на момент судового розгляду кримінальної справи у зв'язку із значним підвищенням мінімального розміру заробітної плати, спричиненим інфляційними процесами, розкрадання майна у великих розмірах фактично перетворюється на дрібну крадіжку, за яку особи, що її вчинили, притягаються не до кримінальної, а до адміністративної відповідальності.

На позиції широкого тлумачення статті 6 Європейської конвенції з прав людини щодо права на справедливий судовий розгляд стоїть також Європейський суд з прав людини. Зокрема, у справі Делькур проти Бельгії було постановлено, що "у демократичному суспільстві, яке визнається цією Конвенцією, право на справедливе відправлення правосуддя займає таке важливе місце, що обмежене тлумачення пункту першого статті 6 не відповідало б цілям та змісту цього положення".

Отже, для справедливого і неупередженого розгляду справи суд повинен мати певний простір для вільного розсуду, оцінки доказів за своїм внутрішнім переконанням, основаним на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності. Відсутність такої можливості призводить до втрати судом функцій правосуддя і перетворення його на звичайну обчислювальну машину.

Викладене дає підстави порушити питання про визнання абзаців другого і третього примітки до статті 81 Кримінального кодексу України такими, що не відповідають Конституції України і Європейській конвенції з прав людини.

Поряд з цим досить прийнятним вирішенням порушеної у конституційному поданні проблеми можливий, на мою думку, менш радикальний спосіб її

розв'язання — шляхом тлумачення абзаців другого і третього вказаної примітки лише як орієнтира для судів щодо визначення критеріїв "великих" і "особливо великих" розмірів розкрадання державного або колективного майна. Підстави для цього, на мій погляд, дає системний аналіз названої примітки, Постанови Верховної Ради України від 7 липня 1992 року "Про порядок введення в дію і застосування Закону України "Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу Української РСР і Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення" та частини першої статті 6 Кримінального кодексу України.

Абзаци другий і третій примітки до статті 81 Кримінального кодексу України (в редакції Закону України "Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу Української РСР і Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення" від 7 липня 1992 року) визначають критерії "великих" і "особливо великих" розмірів розкрадання залежно від сум, що відповідно у сто і більше разів та у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують мінімальний розмір заробітної плати, **встановлений законодавством України.**

Згідно з Постановою Верховної Ради України від 7 липня 1992 року, якою визначено порядок введення в дію і застосування названого Закону, розмір вчиненого розкрадання як ознака відповідного складу злочину встановлюється з урахуванням розміру мінімальної заробітної плати, передбаченого законодавством, "**яке було чинним на момент закінчення або припинення злочинної діяльності**". Тобто Верховна Рада України фактично дала розширене тлумачення абзаців другого і третього примітки до статті 81 Кодексу, яке, на мою думку, по суті доповнює формулювання примітки і не узгоджується з положенням частини першої статті 6 Кримінального кодексу України, відповідно до якого "злочинність і караність діяння визначаються законом, який діяв під час вчинення цього діяння". Із статті 6 випливають принаймні два висновки: перший — діяння, які є злочинами, та відповідальність за них визначаються виключно законами (це цілком відповідає положенню пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України); другий — особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише за вчинення діяння, передбаченого кримінальним законом, який діяв під час вчинення цього діяння.

Як вірно зазначається у мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України, зміна мінімального розміру заробітної плати відповідним нормативно-правовим актом не тягне за собою зміну самого кримінального закону, в даному випадку — частин четвертих статей 81, 82, 84, частини третьої статті 83, частини другої статті 86 та статті 86[1] Кримінального кодексу України. Інакше кажучи, незалежно від того, чи буде визначений критерій "великих" і "особливо великих" розмірів розкрадання державного або колективного майна і яким буде цей критерій, чи його не буде визначено взагалі, перелічені статті Кримінального кодексу України залишатимуться чинними до того часу, поки до них не буде внесено відповідних змін. Інші нормативні акти, тим більш підзаконні, які стають на перешкоді справедливій і неупередженій оцінці судом ступеня суспільної небезпечності вчиненого діяння, не можуть бути покладені в основу юридичної кваліфікації такого діяння та вироку суду.

Суддя Конституційного Суду України ***М.Козюбра***

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України" (справа про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб)

м. К и ї в
27 квітня 2000 року Справа № 1-22/2000
№ 7-рп/2000

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича — головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича — суддя-доповідач,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю уповноваженого за дорученням суб'єкта права на конституційне подання — Стичинського Броніслава Станіславовича, першого заступника Міністра юстиції України; Носова Владислава Васильовича — Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; представника Верховної Ради України Кармазіна Юрія Анатолійовича — народного депутата України, Голови Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та боротьби з організованою злочинністю і корупцією (нині — Голова Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією), Селіванова Анатолія Олександровича — Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України" від 10 грудня 1997 року № 709/97-ВР.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 40 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України".

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 71 Закону України "Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності Закону України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України".

Заслухавши суддю-доповідача Тихого В.П., пояснення Стичинського Б.С., Носова В.В., Кармазіна Ю.А., Селіванова А.О. та вивчивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Оспорюваний Закон встановив порядок тимчасового виконання обов'язків та призначення на посади осіб, яких призначає на посади за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України. Цим Законом визначено: осіб, які тимчасово виконують обов'язки відповідних посадових осіб у разі звільнення (відставки) останніх і строк тимчасового виконання цих обов'язків (стаття 1); внесення у таких випадках кандидатур на призначення на ці посади (стаття 2); строк внесення Президентом України нової кандидатури у разі ненадання згоди Верховною Радою України на призначення на посаду запропонованої кандидатури або відхилення нею цієї кандидатури (стаття 3).

2. Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що, прийнявши зазначений Закон, Верховна Рада України вийшла за межі своїх повноважень, визначених Конституцією України (статті 85, 92), порушивши тим самим частину другу статті 8 Конституції України, за якою закони приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Глава держави також стверджує, що цей Закон обмежує повноваження Президента України, передбачені пунктами 9, 11, 14 частини першої статті 106 Конституції України щодо призначення за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України та пунктами 18, 21 частини першої статті 85 Конституції України щодо подання кандидатур для призначення Верховною Радою України Голови Національного банку України та членів Центральної виборчої комісії.

На думку суб'єкта права на конституційне подання, це обмеження повноважень вбачається і в тому, що Конституція України не передбачає для Президента України ні строків подання Верховній Раді України пропозицій щодо кандидатур на призначення відповідних посадових осіб, ні заборони повторно вносити ті самі кандидатури.

У листі Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України зазначено, що "відповідно до статті 19 Конституції України органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Це означає, що Президент України зобов'язаний діяти у спосіб, передбачений законами,

які на підставі статті 75 Конституції України приймає Верховна Рада України — єдиний орган законодавчої влади в Україні". Виходячи з аналізу положень Закону України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України", наголошується в листі, "необхідність внесення на розгляд Верховної Ради Президентом України нової кандидатури на відповідну посаду свідчить про оцінку депутатським корпусом не посадових функцій, які має здійснювати та чи інша кандидатура, а професійних та інших якостей і здібностей конкретного кандидата на посаду щодо виконання державних функцій. Це не означає, що повторне внесення Президентом України кандидатури, яка раніше була відхилена Верховною Радою України, щодо її згоди на призначення, не може стосуватися тієї самої особи, відносно якої Верховна Рада повинна реалізувати своє право на погодження".

Позиції Президента України і Голови Верховної Ради України в процесі розгляду справи на відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України підтримали відповідні представники.

3. Вирішуючи цей спір, Конституційний Суд України виходить з того, що Конституцією України (статті 106, 85) передбачено призначення Президентом України на посаду за згодою Верховної Ради України та Верховною Радою України за поданням Президента України певних посадових осіб.

Згідно із частиною першою статті 106 Конституції України Президент України:

— призначає за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України; припиняє повноваження Прем'єр-міністра України та приймає рішення про його відставку (пункт 9);

— призначає за згодою Верховної Ради України на посаду Генерального прокурора України та звільняє його з посади (пункт 11);

— призначає на посади та звільняє з посад за згодою Верховної Ради України Голову Антимонопольного комітету України, Голову Фонду державного майна України, Голову Державного комітету телебачення і радіомовлення України (пункт 14).

Відповідно до частини першої статті 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить:

— надання згоди на призначення Президентом України Прем'єр-міністра України (пункт 12);

— призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України (пункт 18);

— призначення на посаду та припинення повноважень членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України (пункт 21);

— надання згоди на призначення на посади та звільнення з посад Президентом України Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України (пункт 24);

— надання згоди на призначення Президентом України на посаду Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади (пункт 25).

З наведеного випливає, що оспорюваним Законом конкретизовано норми Конституції України про призначення посадових осіб Президентом України за згодою Верховної Ради України та Верховною Радою України за поданням Президента України і встановлено єдиний порядок тимчасового виконання обов'язків таких посадових осіб та призначення їх на ці посади. Таким чином створено нову правову конструкцію: норми цього Закону поширюються на тимчасове

виконання обов'язків та призначення на посади всіх без винятку посадових осіб, яких призначає Президент України за згодою Верховної Ради України або Верховна Рада України за поданням Президента України, в тому числі Прем'єр-міністра України та членів Центральної виборчої комісії.

4. Вирішуючи питання щодо конституційності Закону України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України" в частині встановленого ним порядку тимчасового виконання обов'язків та призначення на посади Голови Національного банку України, Генерального прокурора України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Конституційний Суд України виходить з такого.

Згідно з конституційно-правовими засадами поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову (частина перша статті 6) та принципами конституційності, законності органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19). Хоча органи законодавчої, виконавчої та судової влади є самостійними у своїй діяльності в межах наданих їм повноважень, проте стабільність конституційного ладу досягається чіткою системою їх взаємостримувань і противаг. Поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову передбачає їх тісну взаємодію, кінцевим результатом якої є досягнення конституційних цілей і завдань (забезпечення прав і свобод людини і громадянина, їх безпека, стабільність конституційного ладу тощо).

Конституція України покладає на Президента України як главу держави особливий обов'язок — бути гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (стаття 102).

Процес внесення Президентом України пропозицій щодо кандидатур для призначення на посади згідно з вимогами Конституції України повинен здійснюватись у взаємодії з Верховною Радою України в межах парламентських процедур. Положення Конституції України передбачають досягнення згоди між Президентом України і Верховною Радою України і у вирішенні кадрових питань. Так, згідно з частиною першою статті 122 Конституції України Генеральний прокурор України призначається на посаду за згодою Верховної Ради України та звільняється з посади Президентом України, а Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади. Відповідно до статті 123 Конституції України організація і порядок діяльності органів прокуратури України визначаються законом.

За Конституцією України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України (стаття 75), до повноважень якого належить прийняття законів (пункт 3 частини першої статті 85) та здійснення інших повноважень, які віднесені до його відання (частина друга статті 85). Це стосується і призначення чи обрання на посади, звільнення з посад, надання згоди на призначення і звільнення з посад осіб у випадках, передбачених Конституцією України (пункт 15 частини першої статті 85). Пунктом 12 частини першої статті 92 Конституції України передбачено, що організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби визначаються виключно законами. Норми цієї статті відтворюються і в частині другій статті 120 Конституції України, згідно з якою організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються

Конституцією і законами України. Питання про порядок призначення посадових осіб, тимчасове виконання їхніх обов'язків, у тому числі й визначення строків щодо подання кандидатур для призначення на відповідну посаду та порядку внесення пропозицій щодо цих кандидатур, перебуває саме в площині діяльності органів виконавчої влади і правових основ державної служби і тому має регулюватися виключно законами України. Адже йдеться про порядок призначення посадових осіб, які є керівниками відповідних державних органів, і невизначеність їх правового статусу, порядку тимчасового виконання обов'язків і призначення прямо впливає на законність і ефективність їх діяльності. Посади цих керівників не можуть бути тривалий час вакантними, оскільки це, як свідчить практика, призводить до негативних наслідків.

Якщо виходити з повноважень Верховної Ради України щодо надання нею згоди на призначення і щодо призначення поданих Президентом України кандидатур на відповідні посади та необхідності обопільної узгодженості цих повноважень в ході їх реалізації, не виключається можливість перегляду Верховною Радою України свого рішення про ненадання згоди на призначення або про відхилення внесеної Президентом України кандидатури і повернення до її розгляду.

Отже, прийняття Верховною Радою України Закону України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України" не є перевищенням повноважень Верховної Ради України, випливає із змісту зазначених статей Конституції України і не обмежує повноважень Президента України. Навпаки, законодавче врегулювання порядку тимчасового виконання обов'язків і призначення на посади Голови Національного банку України, Генерального прокурора України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України треба розглядати як позитивний момент у правовому регулюванні організації цих органів та їх взаємодії з іншими органами державної влади, оскільки в цьому разі така деталізація спрямована на підвищення ефективності їх діяльності. Крім того, законодавчо встановивши порядок призначення вказаних посадових осіб, Верховна Рада України визначила і для себе певні правові строки розгляду цих питань.

5. Оцінюючи конституційність Закону України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України" в частині встановленого ним порядку тимчасового виконання обов'язків і призначення на посади Прем'єр-міністра України та членів Центральної виборчої комісії, Конституційний Суд України виходить з того, що порядок призначення їх на посади і припинення повноважень, виконання ними обов'язків суттєво відрізняються від порядку призначення на посади, припинення повноважень і тимчасового виконання обов'язків інших посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України.

5.1. Конституція України (розділ VI) визначає, зокрема, умови і порядок призначення, складення повноважень або відставки Прем'єр-міністра України та інших членів Кабінету Міністрів України. Відповідно до Конституції України Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Він відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених статтями 85, 87 Конституції України (частини перша і друга статті 113), складає повноваження перед новообраним Президентом України (частина перша статті 115). Прийняття Верховною Радою

України резолюції недовіри Кабінетові Міністрів України має наслідком його відставку (частина четверта статті 115). Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України (частина друга статті 87).

Згідно з Конституцією України Прем'єр-міністр України призначається Президентом України за згодою більше ніж половини від конституційного складу Верховної Ради України (частина друга статті 114).

У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 Конституції України виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Прем'єр-міністра України (стаття 112), у цих випадках вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень (частина п'ята статті 103).

Кабінет Міністрів України, відставку якого прийнято Президентом України, за його дорученням продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України, але не довше ніж шістдесят днів (частина п'ята статті 115).

Виходячи з наведених положень встановлений оспорюваним Законом порядок тимчасового виконання обов'язків і призначення на посади посадових осіб є неконституційним щодо Прем'єр-міністра України.

5.2. Центральна виборча комісія є постійно діючим державним органом, утворення і функціонування якого випливає із змісту пункту 21 частини першої статті 85, пунктів 12, 20 частини першої статті 92 Конституції України та відповідно до цього регламентується спеціальним Законом України "Про Центральну виборчу комісію" від 17 грудня 1997 року № 733/97-ВР. Цим Законом передбачено порядок утворення, склад та організацію діяльності, правовий статус і повноваження членів Комісії. Згідно із Законом України "Про Центральну виборчу комісію" кандидатури осіб на посади членів Комісії попередньо обговорюються в депутатських групах і фракціях, а їх призначення проводиться за наявності висновків відповідного Комітету Верховної Ради України (частина третя статті 6); Комісія є колегіальним органом (частина перша статті 9); Голова Комісії, заступник Голови та секретар Комісії обираються з числа членів Комісії на її засіданні (частина четверта статті 6); члени Комісії не мають заступників, не очолюють державний орган, виконують свої функції одноособово, їх повноваження персоніфіковані (статті 18, 19, 20, 21, 22); Голова, заступник Голови, секретар та інші члени Комісії у своїй діяльності є незалежними (частина третя статті 24), і їх незалежність забезпечується, зокрема, особливим порядком призначення та дострокового припинення повноважень (частина четверта статті 24); зміни у складі Комісії проводяться у такий же спосіб, як і призначення членів Комісії; Верховна Рада України після внесення Президентом України подання щодо дострокового припинення повноважень члена Комісії розглядає його в місячний строк і приймає відповідне рішення (частини друга, третя статті 25).

Наведене свідчить, що встановлений Законом України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України" порядок тимчасового виконання обов'язків і призначення на посади посадових осіб є неконституційним щодо членів Центральної виборчої комісії.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, частиною першою статті 73 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

вирішив:

1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), Закон України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України" від 10 грудня 1997 року № 709/97-ВР у частині встановленого цим Законом порядку тимчасового виконання обов'язків та призначення на посади Голови Національного банку України, Генерального прокурора України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України.

2. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України" від 10 грудня 1997 року № 709/97-ВР у частині встановленого цим Законом порядку тимчасового виконання обов'язків та призначення на посади Прем'єр-міністра України і членів Центральної виборчої комісії.

3. Положення Закону України "Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України" від 10 грудня 1997 року № 709/97-ВР, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД
УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України "Про статус народного депутата України" в редакції Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про статус народного депутата України" від 25 вересня 1997 року (справа про статус народного депутата України)

м. К и ї в
10 травня 2000 року
№ 8-рп/2000

Справа № 1-1/2000

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича — головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича — суддя-доповідач,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,

за участю представника Президента України — суб'єкта права на конституційне подання — Носова Владислава Васильовича, Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; представників Верховної Ради України: Селіванова Анатолія Олександровича — Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, Барабаша Олександра Леонідовича — члена Правління Асоціації народних депутатів України попередніх скликань,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України "Про статус народного депутата України" від 17 листопада 1992 року № 2790-XII в редакції Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про статус народного депутата України" від 25 вересня 1997 року № 548/97-ВР.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтею 39 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України "Про статус народного депутата України" в редакції Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про статус народного депутата України" від 25 вересня 1997 року.

Підставою для розгляду справи відповідно до статей 71, 75 Закону України "Про Конституційний Суд України" є наявність спору щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України "Про статус народного депутата України" в редакції Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про статус народного депутата України" від 25 вересня 1997 року.

Заслухавши суддю-доповідача Євграфова П.Б., пояснення Носова В.В., Селіванова А.О., Барабаша О.Л. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Верховна Рада України 25 вересня 1997 року прийняла Закон України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про статус народного депутата України", згідно з яким окремі положення Закону України "Про статус народного депутата України", зокрема статей 2, 3, частин першої, другої статті 4, частини четвертої статті 12, частини другої статті 24, частини третьої статті 29, частини першої статті 30, частин першої, другої, сьомої, одинадцятої, тринадцятої, шістнадцятої статті 32, частин першої, другої, третьої статті 34, статті 35, викладено в новій редакції або до них внесено відповідні зміни.

2. Президент України вважає, що положення частини другої статті 24, частини першої статті 30, частин першої, другої, сьомої, тринадцятої та шістнадцятої статті 32 Закону України "Про статус народного депутата України" в редакції, затвердженій Законом України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про статус народного депутата України" від 25 вересня 1997 року (далі — Закон), суперечать положенням статті 8, частини другої статті 19, статті 24, частин другої та третьої статті 34, частини першої статті 64, пункту 34 частини першої та частини другої статті 85 Конституції України.

За змістом частини другої статті 24 Закону "народний депутат має право із залученням при необхідності своїх помічників-консультантів, представників об'єднань громадян, контрольних органів здійснювати контроль за розглядом одержаних пропозицій, заяв і скарг у державних органах та органах об'єднань громадян, на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності і підпорядкування та брати особисту участь у їх розгляді". Це положення, на думку суб'єкта права на конституційне подання, закріплює за народним депутатом України ширші повноваження у здійсненні контрольних функцій, на відміну від тих, що визначені пунктом 34 частини першої статті 85 та статтею 86 Конституції України.

У поясненні Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України зазначається, що "запроваджувана Законом редакція частини другої статті 24 Закону України "Про статус народного депутата України" не змінила змісту чинної частини цієї норми, а лише замінила слова "референтів-консультантів" на "помічників-консультантів", визначивши осіб, які відповідно до своїх законних повноважень допомагають здійснювати контроль, як це передбачено частиною четвертою статті 76 Конституції України". А тому, як стверджується у поясненні,

оспорюване Президентом України положення нової редакції частини другої статті 24 Закону України "Про статус народного депутата України" не суперечить Конституції України.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи цей спір, вважає, що відповідно до положень частини другої статті 19 Конституції України "органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України". Зокрема, Верховна Рада України здійснює парламентський контроль у межах, визначених Конституцією України (пункт 33 частини першої статті 85). Головним у цьому питанні є не те, що слова "референтів-консультантів" замінено словами "помічників-консультантів", а саме відповідність положенням Конституції України змісту частини другої статті 24 Закону.

Народні депутати України представляють Український народ у Верховній Раді України — єдиному органі законодавчої влади в Україні (стаття 75, частина перша статті 76 Конституції України). Вони мають спеціальний правовий статус (пункт 21 частини першої статті 92 Конституції України), а їх повноваження, в тому числі щодо здійснення контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб тощо, визначаються Конституцією та законами України (частина четверта статті 76 Конституції України).

Надання народним депутатам України повноважень здійснювати контроль за розглядом одержаних пропозицій, заяв і скарг у державних органах та органах об'єднань громадян, на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності і підпорядкування та брати особисту участь у цьому розгляді, як це передбачається частиною другою статті 24 Закону, суперечить Конституції України з таких підстав.

Діяльність народних депутатів України у здійсненні конституційних повноважень у Верховній Раді України (частина четверта статті 76, частина перша статті 78, пункт 34 частини першої статті 85, статті 86, 87, частина перша статті 93 Конституції України тощо) пов'язана з їх діяльністю у виборчих округах. Цей взаємозв'язок повноважень Верховної Ради України здійснювати парламентський контроль і повноважень народних депутатів України з питань контролю визначаються насамперед Конституцією України. Здійснення Верховною Радою України парламентського контролю можливе лише за безпосередньої участі в ньому народних депутатів України. Тому некоректним є протиставлення парламентського контролю Верховної Ради України контролю, який відповідно до своїх повноважень мають здійснювати народні депутати України.

Водночас здійснення Верховною Радою України парламентського контролю має певні особливості.

За Конституцією України формою здійснення повноважень народного депутата України з питань контролю є запит. Так, відповідно до частини першої статті 86 Конституції України "народний депутат України має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності".

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що народний депутат України може реалізувати своє право на запит (контрольні повноваження) до відповідного органу чи посадової особи лише на сесії Верховної Ради України, тобто на її пленарних засіданнях (частина друга статті 84 Конституції

України), а в окремих випадках тільки за її рішенням, прийнятим за встановленою Конституцією України процедурою (пункт 34 частини першої статті 85).

4. Верховна Рада України здійснює парламентський контроль у різних організаційно-правових формах, але тільки у межах, визначених Конституцією України (пункт 33 частини першої статті 85). Зокрема, це — контроль за виконанням Державного бюджету України (пункт 4 частини першої статті 85), за діяльністю Кабінету Міністрів України (пункт 13 частини першої статті 85); заслуховування щорічних доповідей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні (пункт 17 частини першої статті 85); висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади (пункт 25 частини першої статті 85); розгляд у встановленому порядку питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняття резолюції недовіри йому (частина перша статті 87).

Відповідно до Конституції України Верховна Рада України здійснює й інші контрольні повноваження, в тому числі шляхом створення тимчасових спеціальних комісій для попереднього розгляду питань (частина третя статті 89), а для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, — тимчасових слідчих комісій (частина четверта статті 89) тощо.

Здійснення контрольних функцій безпосередньо народним депутатом України у зазначеній сфері можливе в порядку, встановленому статтею 86, та на основі інших положень Конституції України. Це відповідає положенням статті 6 Конституції України, згідно з якими державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Закон України "Про звернення громадян" від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР регламентує порядок розгляду пропозицій, заяв і скарг органами державної влади і місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, засобами масової інформації, посадовими особами (розділ II). Згідно із Законом України "Про звернення громадян" контроль за дотриманням законодавства про звернення громадян відповідно до своїх повноважень здійснюють народні депутати України (стаття 28). Однак частина друга статті 24 Закону від 25 вересня 1997 року встановлює порядок вирішення цих питань, який не випливає з Конституції України.

Виходячи із системного аналізу положень Конституції України та враховуючи наведене, Конституційний Суд України вважає, що зазначені вище положення частини другої статті 24 Закону мають бути визнані такими, що не відповідають Конституції України (неконституційними).

У процесі розгляду справи Конституційний Суд України звернув увагу, що положення статті 18 Закону України "Про статус народного депутата України", зокрема в частині надання права народному депутатові України "брати участь у розгляді в органах державної влади будь-яких питань, що зачіпають інтереси громадян та організацій", а також "перевіряти з власної ініціативи з залученням при необхідності представників державних органів і об'єднань громадян відомості про порушення закону, прав та інтересів громадян і організацій, що охороняються законом" суперечать Конституції України. Зазначені положення статті 18 Закону України "Про статус народного депутата України" не узгоджуються зі змістом статті 101 Конституції України, згідно з якою "парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини".

Враховуючи наведене, а також викладені вище підстави щодо неконституційності положень частини другої статті 24 Закону, які характерні і для зазначених вище положень статті 18 Закону України "Про статус народного депутата Украї-

їни", Конституційний Суд України дійшов висновку, що ці положення статті 18 мають бути визнані такими, що не відповідають Конституції України (неконституційними).

5. У конституційному поданні стверджується, що положення частини першої статті 30 Закону, відповідно до яких: "Народному депутату України забезпечується переважне право виступу з питань його депутатської діяльності у друкованих засобах масової інформації, засновником яких виступають державні органи та органи місцевого самоврядування, по державному радіо та телебаченню. Редакції газет, засновниками яких виступають державні органи та органи місцевого самоврядування, які розповсюджуються у виборчому окрузі депутата, зобов'язані публікувати подані депутатом матеріали не менше одного разу на місяць в обсязі до 1/16 газетної площі. Народний депутат має право подавати матеріали у підготовленому до друку вигляді: офіційного матеріалу, статті, коментарю, інтерв'ю тощо відповідно до передвиборної програми народного депутата з урахуванням норм етики щодо посадових осіб усіх рівнів", суперечать положенням статей 24, 34, 64 Конституції України, оскільки вони порушують принцип рівності конституційних прав і свобод громадян та обмежують їх у випадках, не передбачених Конституцією України.

У поясненні Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України зазначається, що положення частини першої статті 30 Закону не порушують принципу рівності громадян, а також не призводять до обмеження конституційного права громадян вільно поширювати інформацію. При цьому Голова Верховної Ради України наголошує на тому, що "не можна порівнювати загальний статус громадян України із спеціальним статусом, яким Конституція і закони України наділяють громадян, обраних народними депутатами України".

Конституційний Суд України, вирішуючи спір з цього питання, виходить з того, що з Конституції України, яка визначає принципові положення статусу та основні гарантії забезпечення діяльності народного депутата України (статті 78, 79, 80, 81, 86, 87, 93), для нього не випливає переважного права щодо інших посадових осіб у використанні засобів масової інформації.

Крім того, положення частини першої статті 30 Закону порушують гарантовані Конституцією України (стаття 7) права місцевого самоврядування. Зокрема, покладення Верховною Радою України на редакції газет, засновниками яких виступають органи місцевого самоврядування, обов'язків публікувати подані народним депутатом України матеріали обмежує здійснення конституційного права власності місцевим самоврядуванням (статті 142, 143 Конституції України).

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України вважає, що положення частини першої статті 30 Закону в частині надання народному депутатові України переважного права виступу з питань його депутатської діяльності у друкованих засобах масової інформації, засновником яких виступають державні органи та органи місцевого самоврядування, по державному радіо та телебаченню, а також покладення на редакції газет, засновниками яких виступають органи місцевого самоврядування, обов'язків публікувати подані народним депутатом України матеріали мають бути визнані такими, що не відповідають Конституції України (неконституційними).

6. Суб'єкт права на конституційне подання вважає такими, що суперечать Конституції України, положення частини сьомої статті 32 Закону, згідно з якими "стосовно колишнього депутата протягом п'яти років після закінчення строку його повноважень неприпустимі дострокове розірвання трудового договору (контракту) у порядку дисциплінарного стягнення з ініціативи власника підпри-

ємства, організації, установи або уповноваженого ним органу, його скорочення, звільнення з військової служби, служби в органах Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України — з ініціативи командування або ж виключення з колгоспу та іншого кооперативу, навчального закладу, пониження у посаді чи у званні без попередньої згоди Верховної Ради України".

У поясненні Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України будь-яких заперечень з цього питання не наводиться.

Положення частини сьомої статті 32 Закону, що регламентують відносини, суб'єктами яких є колишні народні депутати України, суперечать положенням частини першої статті 21, статті 23, частин першої та другої статті 24 Конституції України, якими громадянам гарантуються рівні конституційні права і свободи, рівність їх перед законом та забороняються привілеї чи обмеження за будь-якими ознаками, в тому числі політичними, соціальними тощо, оскільки це призводить до звуження і послаблення дії в Україні принципу верховенства права (частина перша статті 8 Конституції України).

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що зазначені положення частини сьомої статті 32 Закону мають бути визнані такими, що не відповідають Конституції України (неконституційними).

7. У процесі розгляду справи Конституційний Суд України дійшов висновку про необхідність припинення конституційного провадження з питань щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої, тринадцятої та шістнадцятої статті 32 Закону, оскільки вважає, що зазначені положення є предметом доцільності, а тому питання, які з них випливають, зокрема працевлаштування, соціального захисту, пенсійного забезпечення тощо, мають вирішуватися Верховною Радою України відповідно до Конституції України.

На основі викладеного і керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України, статтями 51, 54, 61, 63, 70, 73 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

вирішив:

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), такі положення Закону України "Про статус народного депутата України" від 17 листопада 1992 року, в тому числі в редакції Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про статус народного депутата України" від 25 вересня 1997 року (далі — Закону):

1) частини другої статті 24 Закону, за якими "народний депутат має право із залученням при необхідності своїх помічників-консультантів, представників об'єднань громадян, контрольних органів здійснювати контроль за розглядом одержаних пропозицій, заяв і скарг у державних органах та органах об'єднань громадян, на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності і підпорядкування та брати особисту участь у їх розгляді";

2) статті 18 Закону України "Про статус народного депутата України" в частині надання права народному депутатові України "брати участь у розгляді в органах державної влади будь-яких питань, що зачіпають інтереси громадян та організацій"; "перевіряти з власної ініціативи з залученням при необхідності представників державних органів і об'єднань громадян відомості про порушення закону, прав та інтересів громадян і організацій, що охороняються законом";

3) частини першої статті 30 Закону щодо надання народним депутатам України переважного права виступати з питань його депутатської діяльності у дру-

кованих засобах масової інформації, засновником яких виступають державні органи та органи місцевого самоврядування, по державному радіо та телебаченню; покладання на органи місцевого самоврядування обов'язків публікувати подані народним депутатом України матеріали;

4) частини сьомої статті 32 Закону, за якими "стосовно колишнього народного депутата протягом п'яти років після закінчення строку його повноважень неприпустимі дострокове розірвання трудового договору (контракту) у порядку дисциплінарного стягнення з ініціативи власника підприємства, організації, установи або уповноваженого ним органу, його скорочення, звільнення з військової служби, служби в органах Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України — з ініціативи командування або ж виключення з колгоспу та іншого кооперативу, навчального закладу, пониження у посаді чи у званні без попередньої згоди Верховної Ради України".

2. Положення Закону України "Про статус народного депутата України", що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Припинити конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частин першої, другої, тринадцятої та шістнадцятої статті 32 Закону України "Про статус народного депутата України" в редакції Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про статус народного депутата України" від 25 вересня 1997 року.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД
УКРАЇНИ

ОГЛЯД УХВАЛ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

20 квітня 1999 року Конституційний Суд України розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю "Торговий дім "Кампус Коттон клаб" щодо офіційного тлумачення положень статті 41, частин першої і другої статті 55 Конституції України (суддя-доповідач Савенко М.Д.).

До Конституційного Суду України звернулося товариство з обмеженою відповідальністю "Торговий дім "Кампус Коттон клаб" з конституційним зверненням щодо офіційного тлумачення положень статті 41, частин першої і другої статті 55 Конституції України та частини другої статті 124 Конституції України.

Необхідність в офіційному тлумаченні цих норм він обгрунтовує неоднозначністю їх застосування судами та іншими органами державної влади.

Із матеріалів справи випливає, що в конституційному зверненні фактично порушено питання щодо офіційного тлумачення окремих положень деяких статей Конституції України, зокрема:

1) статті 41 Конституції України в частині визначення термінів "майно" (чи поширюється термін "майно" на грошові кошти юридичної особи на розрахунковому та інших рахунках), "конфіскація майна" (чи є конфіскацією майна стягнення у безспірному порядку з рахунків юридичної особи в установах банків сум штрафів за фінансові порушення, сум недоїмки з податків тощо), а також щодо конфіскації за рішенням суду майна юридичних осіб, утворених громадянами;

2) частин першої та другої статті 55 Конституції України щодо поширення гарантій судового захисту на юридичних осіб, утворених громадянами;

3) частини другої статті 124 Конституції України щодо обмеження прав юридичної особи на звернення до суду шляхом встановлення обов'язкового порядку досудового розгляду окремих категорій справ (претензійного порядку), обов'язкового порядку попереднього досудового оскарження дій чи рішень органів державної податкової служби та державної митної служби до вищих органів, а також можливості розгляду судами спорів, врегульованих у досудовому порядку, у разі, коли за результатами такого врегулювання поновлення порушених прав не відбулося.

Ухвалою Колегії суддів Конституційного Суду України з конституційних звернень (подань) від 29 грудня 1998 року відкрито конституційне провадження у справі щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 124 Конституції України.

Відповідно до статті 94 Закону України "Про Конституційний Суд України" підставою для відкриття провадження у справі за конституційним зверненням є неоднозначне застосування положень Конституції України або законів України судами чи іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод.

У матеріалах конституційного звернення відсутні дані про неоднозначне застосування судами чи іншими органами державної влади положень статті 41 Конституції України в частині визначення термінів "майно", "конфіскація майна" і положень частини першої статті 55 Конституції України щодо поширення на юридичних осіб гарантій судового захисту, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі.

Наведений у конституційному зверненні приклад безспірного стягнення органами державної податкової служби грошових коштів з банківського рахунку підприємства не є доказом неоднозначного застосування положень статті 41 Конституції України.

Після надходження до Конституційного Суду України звернення втратило чинність роз'яснення президії Вищого арбітражного суду України № 02-5/443 від 18 листопада 1997 року "Про доповнення роз'яснення президії Вищого арбітражного суду України від 08.02.96 р. № 02-5/62 "Про деякі питання підвідомчості господарських спорів", на яке посилався суб'єкт права на конституційне звернення. Тобто на момент розгляду справи було усунуто неоднозначність у застосуванні положень частини другої статті 55 Конституції України щодо встановлення обов'язкового досудового порядку оскарження дій чи рішень органів державної податкової служби та державної митної служби до вищих органів, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі.

Керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 45, 50, 94 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України ухвалив відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю "Торговий дім "Кампус Коттон клаб" щодо офіційного тлумачення положень статті 41, частин першої і другої статті 55 Конституції України на підставі пункту 2 статті 45 Закону України "Про Конституційний Суд України" — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Законом України "Про Конституційний Суд України".

❐ ❐ ❐

20 квітня 1999 року Конституційний Суд України розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Тимчука Ігоря Михайловича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України та статті 248^2 Цивільного процесуального кодексу України (суддя-доповідач Савенко М.Д.).

До Конституційного Суду України звернувся громадянин Тимчук Ігор Михайлович із конституційним зверненням стосовно офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України та статті 248^2 Цивільного процесуального кодексу України.

Необхідність в офіційному тлумаченні положень частини другої статті 55 Конституції України та статті 248^2 Цивільного процесуального кодексу України він обгрунтовує тим, що суди України різних інстанцій приймали неоднакові рішення стосовно поданої ним скарги, а також прагненням поновити свої майнові права як власника приватного підприємства, що були порушені.

Відповідно до статті 94 Закону України "Про Конституційний Суд України" підставою для відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України чи іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод.

У матеріалах конституційного звернення відсутні дані про неоднозначне застосування судами чи іншими органами державної влади положень законів, офіційне тлумачення яких просить дати заявник. Розбіжності між правовими позиціями Надвірнянського районного суду, Івано-Франківського обласного суду та Верховного Суду України, що випливають з прийнятих ними рішень у справі за скаргою громадянина Тимчука І.М., не свідчать про неоднозначне застосування положень нормативних актів, стосовно офіційного тлумачення яких заявлено клопотання, оскільки рішення районного суду у цій справі скасовано і

єдиним чинним рішенням у справі є ухвала судової колегії в цивільних справах Івано-Франківського обласного суду про закриття провадження у справі. Скасовані судові рішення не можуть братися до уваги при вирішенні питання про неоднозначність застосування судами положень Конституції України та законів України. Врахування таких рішень фактично призводить до перевірки правильності і законності прийнятих рішень у конкретній справі, що не належить до повноважень Конституційного Суду України.

Вирішення питання про наявність порушень прав громадянина — засновника підприємства або порушень прав підприємства як юридичної особи, яка згідно зі статтею 26 Цивільного кодексу Української РСР має власну цивільну правоздатність, здійснюється судами загальної юрисдикції під час розгляду конкретної справи відповідно до встановленої підсудності спорів і не належить до компетенції Конституційного Суду України.

Керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 45, 50, 94 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України ухвалив відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Тимчука Ігоря Михайловича стосовно офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України та статті 248^2 Цивільного процесуального кодексу України на підставі пункту 2 статті 45 Закону України "Про Конституційний Суд України" — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Законом України "Про Конституційний Суд України".

❐ ❐ ❐

20 квітня 1999 року Конституційний Суд України розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Голови Вищого арбітражного суду України щодо офіційного тлумачення статей 7, 10, 11, 21 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)", статей 4, 5 Закону України "Про приватизаційні папери", статті 16 Закону України "Про приватизацію майна державних підприємств", статті 13 Закону України "Про підприємства в Україні" (суддя-доповідач Савенко М.Д.).

До Конституційного Суду України звернувся Голова Вищого арбітражного суду України з конституційним поданням щодо офіційного тлумачення статей 7, 10, 11, 21 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)", статей 4, 5 Закону України "Про приватизаційні папери", статті 16 Закону України "Про приватизацію майна державних підприємств" (у редакції від 4 березня 1992 року), статті 13 Закону України "Про підприємства в Україні".

Потребу в офіційному тлумаченні цих норм автор подання обгрунтовує практичною необхідністю у з'ясуванні окремих положень законодавчих актів України про приватизацію, яка виникла в процесі розгляду арбітражними судами господарських спорів.

З матеріалів конституційного подання випливає, що фактично Вищим арбітражним судом України було порушено декілька питань щодо офіційного тлумачення законів України, які прямо не пов'язані між собою, зокрема:

1) про офіційне тлумачення статей 7, 11, 21 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" щодо компетенції органів приватизації та органів місцевого самоврядування у визначенні способів приватизації майна державних підприємств;

2) про офіційне тлумачення статей 7, 10 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" щодо можливості ви-

знання недійсними угод купівлі-продажу в процесі приватизації на підставі статей 48, 49 Цивільного кодексу України, у зв'язку з порушенням сторонами вимог зазначених статей закону;

3) про офіційне тлумачення статей 4, 5 Закону України "Про приватизаційні папери" щодо відповідності вимогам цих статей господарських операцій інвестиційних інститутів (інвестиційних фондів, компаній тощо) з придбання у населення приватизаційних паперів;

4) про офіційне тлумачення статті 16 Закону України "Про приватизацію державного майна" (в редакції від 4 березня 1992 року) щодо визначення платіжних інструментів, які могли застосовуватись у 1996 році в процесі приватизації пакетів акцій, що належали державі в майні господарських товариств;

5) про офіційне тлумачення статті 13 Закону України "Про підприємства в Україні" щодо визначення можливості вилучення у підприємства частини його основних фондів у випадку приватизації.

Згідно з пунктом 4 частини другої статті 39 Закону України "Про Конституційний Суд України" у конституційному поданні має наводитись правове обгрунтування тверджень щодо неконституційності правового акта або необхідності в офіційному тлумаченні.

Положення статей 7, 11, 21 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" не містять суперечностей, на які посилається суб'єкт права на конституційне подання.

Стаття 16 Закону України "Про приватизацію державного майна" (в редакції від 4 березня 1992 року), про офіційне тлумачення якої заявлено клопотання, не визначає види платіжних інструментів, які можуть використовуватися при розрахунках за придбані об'єкти приватизації, а встановлює порядок продажу об'єктів приватизації на аукціоні, за конкурсом. Форми розрахунків за придбане державне майно та платіжні інструменти, які можуть використовуватися в таких випадках, визначаються статтею 21 Закону України "Про приватизацію державного майна" (в редакції від 4 березня 1992 року), Законом України "Про приватизаційні папери" та іншими законодавчими актами. Таким чином, порушені в конституційному поданні питання не випливають із змісту статей, про офіційне тлумачення яких порушено питання.

Зазначене свідчить, що конституційне подання не відповідає вимогам статті 39 Закону України "Про Конституційний Суд України" у зв'язку з відсутністю правового обгрунтування необхідності в офіційному тлумаченні зазначених у ньому норм.

Відповідно до статті 14 Закону України "Про Конституційний Суд України" до повноважень Конституційного Суду України не належать питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

Статті 7, 10 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)", про офіційне тлумачення яких порушено питання, не визначають умов недійсності угод. Наявність передбачених законом підстав для визнання угоди недійсною, зокрема у випадках, визначених статтями 48, 49 Цивільного кодексу України, встановлюється судом за фактичними обставинами справи. Дослідження фактичних обставин справи і встановлення таких підстав віднесено до компетенції судів загальної юрисдикції.

Голова Вищого арбітражного суду України просить також дати офіційне тлумачення статей 4, 5 Закону України "Про приватизаційні папери" щодо відповідності їх вимогам операцій інвестиційних інститутів (інвестиційних фондів, компаній тощо) з придбання у населення приватизаційних паперів. Тобто

фактично суб'єкт права на конституційне подання порушує питання про законність таких господарських операцій, що належить до компетенції судів загальної юрисдикції.

Необхідність офіційного тлумачення статті 13 Закону України "Про підприємства в Україні" суб'єкт права на конституційне подання обгрунтовує потребою з'ясувати можливість легітимного (законного) вилучення частини основних фондів підприємства в процесі його приватизації.

Тобто в конституційному поданні фактично порушено питання про законність дій органів приватизації по вилученню в процесі приватизації підприємств частини основних фондів, які їм належать, що віднесено до компетенції судів загальної юрисдикції. Встановлення законності певної господарської операції, угоди, акта чи дій органів державної влади пов'язано із з'ясуванням фактичних обставин справи і належить до компетенції судів загальної юрисдикції. Отже, порушені в конституційному поданні питання не можуть бути предметом розгляду у Конституційному Суді України.

Відповідно до статті 11 Закону України "Про арбітражний суд" Вищий арбітражний суд України діє у складі пленуму, президії та судових колегій по розгляду спорів та перегляду рішень, ухвал, постанов. Право на конституційне подання з питань офіційного тлумачення Конституції України та законів України від імені Вищого арбітражного суду України належить пленуму Вищого арбітражного суду України, а у період між засіданнями пленуму — президії Вищого арбітражного суду України. З матеріалів конституційного подання не вбачається, що питання щодо необхідності офіційного тлумачення зазначених положень законів України і звернення до Конституційного Суду України розглядалося на засіданнях цих органів. Здійснення таких повноважень одноособово Головою Вищого арбітражного суду України не передбачено статтею 41 Закону України "Про Конституційний Суд України".

Керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 39, 45, 46, 50, 93 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України ухвалив відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Голови Вищого арбітражного суду України щодо офіційного тлумачення статей 7, 10, 11, 21 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)", статей 4, 5 Закону України "Про приватизаційні папери", статті 16 Закону України "Про приватизацію майна державних підприємств" (в редакції від 4 березня 1992 року), статті 13 Закону України "Про підприємства в Україні" на підставі пункту 1 статті 45 Закону України "Про Конституційний Суд України" — відсутність встановленого Конституцією України, Законом України "Про Конституційний Суд України" права на конституційне подання.

Конституційний Суд України ухвалив відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Голови Вищого арбітражного суду України щодо офіційного тлумачення статей 7, 11, 21 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" та статті 16 Закону України "Про приватизацію державного майна" (в редакції від 4 березня 1992 року) на підставі пункту 2 статті 45 Закону України "Про Конституційний Суд України" — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України та Законом України "Про Конституційний Суд України", а також у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Голови Вищого арбітражного суду України щодо офіційного тлумачення статей 7, 10 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" в частині визнання фактів порушення цих статей підставами для застосування статей 48, 49 Цивільного кодексу

України, статей 4, 5 Закону України "Про приватизаційні папери" та статті 13 Закону України "Про підприємства в Україні" на підставі пункту 3 статті 45 Закону України "Про Конституційний Суд України" — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

□ □ □

20 квітня 1999 року Конституційний Суд України розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Ради профспілки залізничників і транспортних будівельників України щодо офіційного тлумачення положень статті 17 Закону України "Про підприємства в Україні" та статей 3, 4 Закону України "Про колективні договори і угоди" (суддя-доповідач Савенко М.Д.).

До Конституційного Суду України звернулася Рада профспілки залізничників і транспортних будівельників України із конституційним зверненням щодо офіційного тлумачення положень статті 17 Закону України "Про підприємства в Україні" та статей 3, 4 Закону України "Про колективні договори і угоди " стосовно права профспілкових органів брати участь в укладанні колективного договору безпосередньо чи після отримання на це повноважень від трудового колективу.

Своє звернення він обгрунтовує наявністю неоднозначного розуміння посадовими особами Міністерства праці та соціальної політики України питання повноважень профспілкових органів щодо участі в укладанні колективного договору, а також відмовою Дніпровського районного Суду міста Києва у задоволенні позову Вільної профспілки працівників Київського метрополітену до Київського метрополітену та його Об'єднаного профспілкового комітету стосовно приведення колективного договору у відповідність до законодавства України.

Згідно із статтею 94 Закону України "Про Конституційний Суд України" підставою для розгляду справи в Конституційному Суді України щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод.

У матеріалах конституційного звернення не міститься будь-яких даних про неоднозначне застосування положень статті 17 Закону України "Про підприємства в Україні" та статей 3, 4 Закону України "Про колективні договори і угоди" щодо права профспілкових органів брати участь в укладанні колективного договору. Не вбачається розбіжностей щодо цього питання і в листах посадових осіб Міністерства праці та соціальної політики України, які долучені до справи суб'єктом права на конституційне звернення. Міністерство вважає, що профспілкові органи мають право за законом брати участь в укладанні колективного договору, і додаткові повноваження від трудового колективу не потрібні. Дніпровський районний суд міста Києва при розгляді конкретної справи за позовом Вільної профспілки працівників Київського метрополітену до Київського метрополітену та його Об'єднаного профспілкового комітету про приведення колективної угоди у відповідність до законодавства України не піддавав сумніву право профспілки на участь в укладанні колективного договору без додаткових повноважень трудового колективу.

Керуючись статтею 150 Конституції України, статтями 50, 94 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України ухвалив відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним звер-

ненням Ради профспілки залізничників і транспортних будівельників України щодо офіційного тлумачення положень статті 17 Закону України "Про підприємства в Україні" та статей 3, 4 Закону України "Про колективні договори і угоди" на підставі пункту 2 статті 45 Закону України "Про Конституційний Суд України" — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України та Законом України "Про Конституційний Суд України".

□ □ □

20 квітня 1999 року Конституційний Суд України розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням виконавчого комітету Хмельницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини сьомої статті 44 Закону України "Про статус суддів" та статей 140, 143 Конституції України (суддя-доповідач Савенко М.Д.).

До Конституційного Суду України звернувся виконавчий комітет Хмельницької міської ради з конституційним поданням щодо офіційного тлумачення положень частини сьомої статті 44 Закону України "Про статус суддів" та статей 140, 143 Конституції України.

Приводом для конституційного подання стало рішення Хмельницького міського суду від 13 жовтня 1997 року, яким виконавчий комітет Хмельницької міської ради зобов'язано надати судді Хмельницького районного суду трикімнатну квартиру на підставі частини сьомої статті 44 Закону України "Про статус суддів", яка передбачає порядок забезпечення суддів житлом відповідними місцевими органами виконавчої влади. Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що оскільки він є органом місцевого самоврядування, а не органом виконавчої влади, то на нього не поширюються вимоги зазначеного Закону.

Відповідно до положення частини сьомої статті 44 Закону України "Про статус суддів" суддя, який потребує поліпшення житлових умов, не пізніше ніж через шість місяців після обрання забезпечується упорядкованим житлом у вигляді окремої квартири або будинку відповідними місцевими органами виконавчої влади за місцезнаходженням суду. У разі незабезпечення судді житлом у зазначені строки суд за рахунок коштів державного бюджету може придбати йому квартиру або будинок за ринковими цінами.

Згідно із зазначеним Законом порядок фінансування судів з цією метою, а також порядок розрахунків з державним бюджетом органу виконавчої влади, який своєчасно не надав судді житло, визначається Кабінетом Міністрів України. Постановою Верховної Ради України "Про забезпечення діяльності судів" також передбачено, що порядок забезпечення суддів житлом відповідно до статті 44 Закону України "Про статус суддів" визначає Кабінет Міністрів України. Однак зазначені вимоги Закону та Постанови до цього часу не виконані.

Порядок забезпечення суддів житлом у населених пунктах, де владу здійснюють лише органи місцевого самоврядування, законодавчо не врегульовано. Зокрема, Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" не передбачає делегування органам місцевого самоврядування повноважень органів виконавчої влади щодо забезпечення суддів житлом.

Ці прогалини законодавства не можуть бути усунуті Конституційним Судом України, оскільки до його компетенції належить лише вирішення питань про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Керуючись статтею 150 Конституції України, статтями 50, 93 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України ухвалив відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням виконавчого комітету Хмельницької міської ради щодо офіційного тлума-

чення положень частини сьомої статті 44 Закону України "Про статус суддів" та статей 140, 143 Конституції України на підставі пункту 3 статті 45 Закону України "Про Конституційний Суд України" — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

□ □ □

20 квітня 1999 року Конституційний Суд України розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 3 Закону України "Про збір на обов'язкове соціальне страхування" (в редакції від 30 грудня 1997 року) стосовно погодження з профспілковими об'єднаннями України Положення про Фонд соціального страхування України, наглядову раду та її склад при затвердженні Кабінетом Міністрів України (суддя-доповідач Малинникова Л.Ф.).

Суб'єкт права на конституційне подання — народні депутати України — порушує питання про визнання таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини другої статті 3 Закону України "Про збір на обов'язкове соціальне страхування" щодо погодження з профспілковими об'єднаннями України Положення про Фонд соціального страхування України, наглядову раду та її склад при затвердженні Кабінетом Міністрів України.

На думку народних депутатів України, норми частини другої статті 3 цього Закону, в якій зазначено, що Положення про Фонд соціального страхування України, наглядову раду та її склад затверджуються Кабінетом Міністрів України за погодженням з профспілковими об'єднаннями, суперечать частині третій статті 36 Конституції України, яка гарантує рівність прав усіх професійних спілок.

При цьому суб'єкт права на конституційне подання посилається на те, що саме "професійні спілки, а не профспілкові об'єднання є суб'єктами права, і тому така редакція статті 3 обмежує права тих профспілок, які не входять до будь-якого профспілкового об'єднання".

До того ж, на переконання народних депутатів України, "в статті 3 Закону не йдеться про платників збору на обов'язкове соціальне страхування, а це теж порушує їх права, і суперечить пункту 9 статті 247 Кодексу законів про працю України, в якому зазначено, що профспілковий комітет бере участь у здійсненні державного соціального страхування працівників".

Аналіз положень Конституції України та нормативно-правових актів з порушених питань, а також конституційного подання і долучених до нього матеріалів свідчить, що професійні спілки є громадськими організаціями, які об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Усі професійні спілки мають рівні права (частина третя статті 36 Конституції України).

Посилаючись у конституційному поданні на порушення цих конституційних норм, народні депутати України вважають, що у частині другій статті 3 Закону України "Про збір на обов'язкове соціальне страхування" необхідно було закріпити рівноправність усіх професійних спілок шляхом узгодження Положення про Фонд соціального страхування, наглядову раду та її склад з усіма профспілками, а не тільки з профспілковими об'єднаннями.

Разом з тим Конституція та закони України не регламентують види профспілок, їх структуру, порядок створення більш представницьких органів — об'єднань профспілок за галузевими, територіальними або іншими ознаками, взаємовідносини між ними, відносячи ці питання виключно до компетенції законодавчих органів.

Відповідно до пункту 11 частини першої статті 92 Конституції України засади створення і діяльності об'єднань громадян, зокрема професійних спілок, визна-

чаються лише законами України. До того ж Конституція України не містить прямої вказівки щодо необхідності узгодження з профспілками будь-яких нормативно-правових актів. Таке правило було закріплено у статті 7 Закону СРСР "Про професійні спілки, права та гарантії їхньої діяльності", згідно з якою союзним та республіканським об'єднанням профспілок належало право законодавчої ініціативи, у зв'язку з чим вони брали участь у розробленні законодавчих актів з питань праці та соціально-економічних питань. А профспілки згідно з частиною другою цієї статті мали право вносити пропозиції стосовно прийняття інших відповідних нормативних актів, а також проектів таких актів.

Зазначений Закон, прийнятий до набуття чинності Конституцією України, є чинним у частині, що не суперечить Конституції України (пункт 1 розділу XV "Перехідні положення"). Отже, згідно з Законом СРСР "Про професійні спілки, права та гарантії їхньої діяльності" тільки профспілкові об'єднання можуть брати участь у розробленні законодавчих актів з питань праці та соціально-економічних питань.

Спираючись на норми статті 7 Закону СРСР "Про професійні спілки, права та гарантії їхньої діяльності", Верховна Рада України у статті 3 Закону України "Про збір на обов'язкове соціальне страхування" зобов'язала Кабінет Міністрів України затверджувати Положення про Фонд соціального страхування України, наглядову раду та її склад з профспілковими об'єднаннями України.

Необхідно враховувати і те, що погодження Положення про Фонд соціального страхування України, наглядову раду та її склад окремо з кожною професійною спілкою за наявності 1,5 млн. профспілок (за даними Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України) унеможливило б цілковиту реалізацію Закону. На виконання статті 3 Закону України "Про збір на обов'язкове соціальне страхування" Постановою Кабінету Міністрів України "Про організаційні питання діяльності Фонду соціального страхування України" № 972 від 27 червня 1998 року із залученням представників від галузевих профспілок і профспілкових об'єднань затверджено Положення про Фонд соціального страхування України та Положення про наглядову раду Фонду соціального страхування України.

Не можна не зважити також на норми, зокрема, статті 5 Конвенції 150 Міжнародної Організації Праці "Про регулювання питань праці: роль, функції та організація" від 26 червня 1978 року, відповідно до яких пріоритет у вирішенні соціально-економічних проблем надається саме об'єднанням профспілок як найбільш представницьким організаціям.

Наведене дає підстави зробити висновок, що питання правового статусу профспілок, структури та організаційної діяльності, визначення поняття "профспілкові об'єднання", їх повноважень мають визначатися у спеціальному законі України про професійні спілки, який впорядкував би всі питання, пов'язані з їх функціонуванням.

Оскільки заповнення прогалин у законах України за своїм характером і значенням не належить до повноважень Конституційного Суду України, є підстави для відмови у відкритті конституційного провадження у даній справі, передбачені пунктом 3 статті 45 Закону України "Про Конституційний Суд України".

Враховуючи викладене та керуючись статтею 150 Конституції України, статтею 45, частинами першою і третьою статті 50 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України ухвалив відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про відповідність Конституції України (конституційність) положення частини другої статті 3 Закону України "Про збір на обов'язкове соціальне страхування" (в редакції від 30 грудня 1997 року) щодо погодження з профспілковими об'єднаннями України Положення про Фонд соціального страхування України, наглядову раду та її склад при затвердженні Кабінетом Міністрів України

на підставі пункту 3 статті 45 Закону України "Про Конституційний Суд України" — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

□ □ □

20 квітня 1999 року Конституційний Суд України розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення статті 32 Закону України "Про об'єднання громадян" в частині підвідомчості судам справ про примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднань громадян до формування в Україні нової системи судів загальної юрисдикції (суддя-доповідач Селівон М.Ф.).

Відповідно до статті 32 Закону України "Про об'єднання громадян" примусовий розпуск (ліквідація) об'єднань громадян здійснюється рішенням суду за поданням легалізуючого органу або прокурора. Встановлюючи судовий порядок примусового розпуску (ліквідації) об'єднань громадян, зазначена стаття не визначає, які саме суди з двох відокремлених судових систем, що продовжують функціонувати відповідно до пункту 12 Перехідних положень Конституції України, повинні розглядати такі справи.

Підвідомчість справ судам загальної юрисдикції та арбітражним судам визначається Цивільним процесуальним кодексом України та Арбітражним процесуальним кодексом України відповідно до предмета, підстав та суб'єктного складу учасників спору. Однак вони прямо не регламентують питання підвідомчості такої категорії справ.

З відповідей Верховного Суду України і Вищого арбітражного суду України вбачається, що розбіжностей в позиціях Верховного Суду України і Вищого арбітражного суду України щодо підвідомчості справ про заборону діяльності об'єднань громадян немає. Судова практика складається на основі роз'яснень президії Вищого арбітражного суду України "Про деякі питання підвідомчості господарських спорів" № 02-5/62 від 8 лютого 1996 року, затверджених постановою пленуму Вищого арбітражного суду України 29 серпня 1996 року, які відносять питання заборони діяльності об'єднань громадян, що є юридичними особами, до компетенції арбітражних судів.

З матеріалів справи випливає, що суб'єкт права на конституційне подання, по суті, оспорює законність зазначених роз'яснень та постанови. У поданні щодо офіційного тлумачення положення статті 32 Закону України "Про об'єднання громадян" фактично порушується питання про необхідність внесення змін і доповнень до спеціального процесуального законодавства України, що є прерогативою Верховної Ради України.

Відповідно до змісту конституційних положень про Конституційний Суд України та Закону України "Про Конституційний Суд України" вирішення питання законності чи конституційності дій та актів пленуму і президії Вищого арбітражного суду України, внесення змін до окремих нормативних актів, заповнення прогалин у законодавстві не належать до компетенції Конституційного Суду України.

Враховуючи викладене та керуючись статтею 150 Конституції України, статтями 13, 45, 93 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України ухвалив відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення статті 32 Закону України "Про об'єднання громадян" на підставі пункту 2 статті 45 Закону України "Про Конституційний Суд України" — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України та Законом України "Про Конституційний Суд України".

❐ ❐ ❐

20 квітня 1999 року Конституційний Суд України розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частини шостої статті 41 Конституції України та деяких норм Кодексу України про адміністративні правопорушення і Митного кодексу України (суддя-доповідач Розенко В.І.).

Предметом уваги Президента є питання можливості та доцільності позасудової конфіскації предметів, які стали знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення.

Підставою для звернення до Конституційного Суду України з проханням дати офіційне тлумачення частини шостої статті 41 Конституції України та деяких статей Кодексу України про адміністративні правопорушення і Митного кодексу України автор подання вважає те, що зазначені положення Конституції та галузевих кодексів допускають неоднакове їх тлумачення. Стверджується також, що виключно судовий порядок конфіскації штучно розриватиме встановлений законом процес провадження у справах про адміністративні правопорушення, зумовлюватиме зволікання з їх розглядом, не сприятиме боротьбі з порушенням правил про митні, валютні операції, а також норм законодавства про охорону природи, підприємництво тощо.

Вивчення матеріалів подання свідчить, що суть викладеної проблеми стосується не майна як об'єкта судового дослідження і не організаційних форм, тактики чи процесуальної технології реалізації правозастосовними органами своїх повноважень. Йдеться насамперед про конституційне право громадян, яке є гарантією всіх інших прав і має бути забезпечено засобами правосуддя.

У розділі II Конституції України, присвяченому правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина, у статті 41, зазначено, що "право приватної власності є непорушним", а "конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду". Тобто встановлено чіткий безальтернативний імператив, за яким примусова зміна майнового становища будь-якого власника, в тому числі шляхом конфіскації, яка виокремлена з інших юридичних процедур, може бути здійснена лише за рішенням суду.

Ознайомлення з практичною діяльністю міністерств і відомств, уповноважених реагувати на адміністративні правопорушення, підтверджує, що всі вони на даний час дотримуються ідентичної правової позиції, а саме — судової процедури конфіскації майна. Свої дії, пов'язані з вилученням, арештом предметів, які були знаряддям, засобом скоєння чи безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, розглядають як превентивний процесуальний захід забезпечення провадження у таких справах та подальшої конфіскації цих предметів за судовими рішеннями, які мають наслідком повернення майна у власність держави.

Так, Пленум Верховного Суду України Постановою "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" від 1 листопада 1996 року визначив: судам необхідно мати на увазі, що відповідно до частини шостої статті 41 Конституції України конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду. Таку орієнтацію підтверджено і у виданні "Правові позиції Верховного Суду України щодо розгляду судами окремих категорій цивільних справ" (Київ, Юрінком, 1998 рік).

Окрім того, Верховний Суд України, Міністерство юстиції України та Державна митна служба України 8 серпня 1996 року затвердили і надіслали підпорядкованим органам Тимчасовий порядок провадження та розгляду справ про порушення митних правил, де підкреслено, що відповідно до статті 41 Конституції України, яка є нормою прямої дії, конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду.

За ініціативою Генерального прокурора України Залізничний районний суд м. Києва 19 червня 1997 року визнав незаконним і скасував лист Державної податкової адміністрації України від 21 січня 1997 року, в якому підпорядкованим органам пропонувався порядок конфіскації майна, що суперечив вимогам частини шостої статті 41 Конституції України.

На запит Конституційного Суду України Державна митна служба України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна податкова адміністрація України, Державний комітет лісового господарства України письмово повідомили, що, вирішуючи питання про конфіскацію предметів, які стали знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, їх органи на місцях керуються вимогами частини шостої статті 41 Конституції України і такі адміністративні справи направляють на розгляд судів. Отже, після набуття чинності Конституцією України між органами внутрішніх справ, судовими, митними, податковими та іншими державними органами при застосуванні конфіскації як адміністративного стягнення розбіжностей немає. Зазначене свідчить, що у матеріалах конституційного подання не міститься правового обгрунтування тверджень щодо необхідності в офіційному тлумаченні частини шостої статті 41 Конституції України та деяких норм Кодексу України про адміністративні правопорушення і Митного кодексу України.

Виходячи з викладеного та керуючись статтею 150 Конституції України, статтями 45, 50, 93 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України ухвалив відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частини шостої статті 41 Конституції України та деяких норм Кодексу України про адміністративні правопорушення і Митного кодексу України на підставі пункту 2 статті 45 Закону України "Про Конституційний Суд України" — невідповідність подання вимогам, передбаченим Законом України "Про Конституційний Суд України".

❐ ❐ ❐

20 квітня 1999 року Конституційний Суд України розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Голови Вищого арбітражного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 25 Закону України "Про Державний бюджет України на 1997 рік" (суддя-доповідач Розенко В.І.).

У конституційному поданні Голова Вищого арбітражного суду України просить дати офіційне тлумачення положень частини третьої статті 25 Закону України "Про Державний бюджет України на 1997 рік", оскільки реалізація цієї норми викликає спори між суб'єктами плати за землю та державними податковими органами.

Суть проблеми полягає в тому, що статтею 25 зазначеного Закону в 1,81 раза збільшено ставки земельного податку, встановлені Законом України "Про плату за землю". (У 1998 році цю норму було залишено без змін, а у статті 12 Закону України "Про Державний бюджет України на 1999 рік" зазначено, що по населених пунктах, грошова оцінка земель яких не проведена, застосовуються ставки земельного податку, встановлені частиною другою статті 7 Закону України "Про плату за землю", збільшені у 2 рази). На цій підставі податкові органи здійснюють донарахування плати за землю, стягують з підприємств, установ, організацій фактично завищену плату, застосовуючи фінансові санкції.

Разом з тим, зазначається у конституційному поданні, законами України "Про бюджетну систему України", "Про систему оподаткування" та "Про плату за землю" визначено, що в Законі про державний бюджет не можна встановлювати

нові, змінювати чи скасовувати існуючі податки, збори, інші обов'язкові платежі та вносити зміни до чинного законодавства. Крім того, ставки податків і зборів можуть бути встановлені чи змінені лише в законах про оподаткування і не пізніше ніж за три—шість місяців до початку нового бюджетного року.

З конституційним поданням до Конституційного Суду України звернувся Голова Вищого арбітражного суду України, однак Конституційний Суд України визначив (справа № 2-46/98), що ця посадова особа не віднесена до суб'єктів права на конституційне подання з питань офіційного тлумачення Конституції та законів України. Це право належить колегіальному органу — пленуму Вищого арбітражного суду України, а у період між його засіданнями — президії Вищого арбітражного суду України.

Виходячи з викладеного та керуючись пунктом 1 статті 45, статтею 50 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України ухвалив відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Голови Вищого арбітражного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 25 Закону України "Про Державний бюджет України на 1997 рік" на підставі відсутності в автора права на конституційне подання, встановленого Законом України "Про Конституційний Суд України".

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗІУМИ, КОЛОКВІУМИ

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ КЕРІВНИКІВ СЕКРЕТАРІАТІВ КОНСТИТУЦІЙНИХ СУДІВ

25–26 листопада 1999 року в Києві проходила перша в історії конституційних судів конференція керівників секретаріатів цих інституцій з 23 країн Європи та СНД. Її було організовано Конституційним Судом України спільно з Європейською Комісією "За демократію через право" (Венеціанська Комісія), Німецьким Фондом міжнародного правового співробітництва та Координатором проектів ОБСЄ в Україні.

З вітальним словом до учасників представницького форуму звернувся Голова Конституційного Суду України В.Скомороха. Зокрема, він сказав: "Я впевнений, що цей форум, який проводиться в руслі діалогу між органами конституційної юрисдикції багатьох держав, сприятиме обміну набутим ними досвідом, включаючи практику організації та діяльності секретаріатів, їх підрозділів. Насамперед, це стосується організаційної структури, компетенції секретаріатів органів конституційної юрисдикції, функцій та діяльності управління справами, де такі управління створені, бюджету, міжнародного співробітництва, взаємин секретаріатів і засобів масової інформації та інших не менш важливих питань. Робота форуму, безумовно, сприятиме посиленню плідного співробітництва між секретаріатами органів конституційної юрисдикції держав, представники яких беруть у ньому участь. Це, в свою чергу, позитивно позначиться на ефективності функціонування апарату нашого Конституційного Суду і, впевнений, апарату органів конституційної юрисдикції інших держав. Глибоко переконаний, що проведення таких конференцій матиме в майбутньому плідне продовження".

Учасників конференції привітали також Керівник Секретаріату КС України В.Дубровський, Секретар Венеціанської Комісії Ради Європи Дж.Букіккіо, представник Німецького Фонду міжнародного правового співробітництва Ю.Томас та Координатор проектів ОБСЄ в Україні П.Буркхард.

На конференції виступили з доповідями:

Керівник Секретаріату КС України В.Дубровський – "Організаційна структура Секретаріату Конституційного Суду України";

Генеральний Секретар Арбітражного Суду Королівства Бельгія Л.Потомс – "Організаційна структура та повноваження Секретаріату Арбітражного Суду Королівства Бельгія";

Керівник Секретаріату КС Російської Федерації Ю.Кудрявцев – "Організаційна структура, компетенція та діяльність Секретаріату Конституційного Суду Російської Федерації";

Генеральний Секретар КС Словацької Республіки М.Мочнакова – "Організаційна структура та компетенція Секретаріату Конституційного Суду Словацької Республіки";

Генеральний Секретар КС Італійської Республіки П.Чікколо;

заступник Генерального Секретаря КС Королівства Іспанія М.Монтейнс – "Організаційна структура та компетенція Секретаріату Конституційного Суду";

заступник Керівника Секретаріату – Керуючий справами КС України С.Каменецький – "Функції та діяльність Управління справами Конституційного Суду України";

Генеральний Секретар Федерального Конституційного Суду Німеччини Е.Барнштедт;

Генеральний Секретар КС Угорської Республіки П.Пацолай;

радник з юридичних питань КС Боснії та Герцеговини Н.Мазяу – "Адміністративне управління Конституційного Суду";

Генеральний Секретар КС Республіки Албанія К.Османі;

Керуючий справами КС Чеської Республіки В.Мінарик – "Бюджет Конституційного Суду";

головний адміністратор Європейського Суду з прав людини В.Штрассер;

радник КС Республіки Македонія С.Петровські – "Попередній розгляд справ";

завідувач Відділу зовнішніх зв'язків Секретаріату КС України І.Шевляк – "Міжнародна діяльність Конституційного Суду України: перспективи та реалії";

Генеральний Секретар КС Австрії Б.Вагнер;

керівник Відділу зовнішніх зв'язків КС Республіки Вірменія Г.Ваганян;

радник КС Литовської Республіки В.Рінкевічус;

керівник Відділу зовнішніх зв'язків КС Азербайджанської Республіки Р.Кулієв – "Міжнародне співробітництво органів конституційної юрисдикції";

член Конституційної Ради Республіки Казахстан М.Акуєв – "Особливості конституційного контролю в Казахстані";

Прес-секретар – керівник прес-служби КС України В.Шляпошников – "Конституційний Суд України і преса";

Генеральний Секретар Федерального Трибуналу Швейцарської Конфедерації П.Чумперлен;

радник Голови КС Латвійської республіки Д.Педедзе – "Взаємини суду і мас-медіа".

Заслухавши та обговоривши доповіді, учасники конференції відзначили велику практичну користь обміну досвідом роботи, що відбувся, і висловилися за розвиток співробітництва секретаріатів конституційних судів на постійній основі.

Пропонуємо увазі читачів журнальні варіанти трьох доповідей на конференції представників Конституційного Суду України.

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА СЕКРЕТАРІАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

В.Дубровський,
Керівник Секретаріату
Конституційного Суду України

Конституційний Суд України було створено у жовтні 1996 року. Організація, повноваження та порядок діяльності Суду визначаються Конституцією

України, Законом України "Про Конституційний Суд України", Регламентом Конституційного Суду України.

Статтею 30 Закону України "Про Конституційний Суд України" визначено, що питання провадження у справах та діяльності Конституційного Суду України, його Секретаріату, порядок діловодства, правила внутрішнього розпорядку Конституційного Суду України визначаються Конституцією України, Законом про Конституційний Суд України та актами Конституційного Суду України, що встановлюють порядок організації внутрішньої роботи Конституційного Суду України.

Організаційне, науково-експертне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності Конституційного Суду України, відповідно до статті 32 Закону України "Про Конституційний Суд України", покладається на Секретаріат Конституційного Суду України. Очолює Секретаріат Конституційного Суду України Керівник Секретаріату.

Керівник Секретаріату Конституційного Суду України призначається на посаду Конституційним Судом України (на засіданні Конституційного Суду України) за поданням Голови Конституційного Суду України з числа громадян, які мають право на зайняття посади професійного судді (частина 3 статті 32 Закону "Про Конституційний Суд України").

Порядок призначення Керівника Секретаріату Конституційного Суду України та його повноваження регулюються також Регламентом Конституційного Суду України (§ 5 Регламенту), який прийнято Конституційним Судом України 5 березня 1997 року відповідно до статті 30 Закону України "Про Конституційний Суд України".

До Керівника Секретаріату Конституційного Суду України законодавство України встановлює певні обмеження щодо зайняття іншими видами діяльності. Так, згідно з частиною 4 статті 32 Закону України "Про Конституційний Суд України", Керівник Секретаріату Конституційного Суду України не може належати до політичних партій, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Керівник та інші посадові особи Секретаріату Конституційного Суду України є державними службовцями.

Секретаріат Конституційного Суду діє на підставі Положення.

Положення про Секретаріат, його структура і штати (відповідно до статті 32 Закону "Про Конституційний Суд України") затверджуються Конституційним Судом України. Пропозиції з цих питань можуть вносити Голова, судді Конституційного Суду України, а також керівництво Секретаріату та керівники його структурних підрозділів. Чинне Положення про Секретаріат Конституційного Суду України було затверджено Конституційним Судом України 1 квітня 1998 року.

До складу Секретаріату Конституційного Суду України входять служби, управління, відділи, сектори та інші структурні підрозділи.

Структурні підрозділи Секретаріату Конституційного Суду України розподіляються на самостійні структурні підрозділи (Служба документального забез-

печення, Управління справами, Управління правової експертизи) та структурні підрозділи, які входять до складу самостійних структурних підрозділів (загальний відділ; відділ контролю — входять до складу Служби документального забезпечення; відділ зв'язку, господарський відділ та інші — до складу Управління справами).

Організаційну структуру Секретаріату Конституційного Суду України визначено Структурою та штатним розписом Конституційного Суду України на 1999 рік, яку було затверджено Конституційним Судом України 13 липня 1999 року.

Так, відповідно до Положення про Секретаріат Конституційного Суду України (пункт 7 Положення), Структури та штатного розпису Конституційного Суду України на 1999 рік, структуру Секретаріату Конституційного Суду України складають:

— Служба документального забезпечення;

До складу Служби входять:

- загальний відділ,
- відділ контролю;

Відділ кадрів;

Перший відділ;

Управління правової експертизи;

До складу Управління входять:

- відділ попереднього розгляду конституційних подань та звернень;
- відділ правової експертизи конституційних подань та звернень,
- науково-аналітичний відділ;

Прес-служба Конституційного Суду України;

Відділ обліку та систематизації законодавства;

Бібліотека Конституційного Суду України;

Відділ забезпечення засідань Колегій суддів та Конституційного Суду України;

Відділ зовнішніх зв'язків;

Редакційний відділ;

Редакція "Вісника Конституційного Суду України";

Бюро комп'ютерного набору;

Архів Конституційного Суду України;

Відділ бухгалтерського обліку та звітності;

Управління справами Конституційного Суду України;

До складу Управління справами входять:

- відділ оргтехніки і комп'ютеризації;
- відділ матеріально-технічного забезпечення, соціально-побутового та медичного обслуговування;
- відділ зв'язку;
- господарський відділ;
- технічний відділ.

Загальну чисельність працівників Секретаріату за штатним розписом становить 271 особа. На сьогоднішній день фактично працює 172 особи. Завдання,

функції, організація роботи служб, управлінь, відділів, інших структурних підрозділів Секретаріату визначаються положенням про них, що затверджується Керівником Секретаріату Конституційного Суду України. Положення структурних підрозділів, що входять до складу служб, управлінь, затверджуються керівниками цих служб та управлінь.

Керівник Секретаріату має трьох заступників, один з яких є першим заступником Керівника Секретаріату. Заступниками Керівника Секретаріату є: Керівник управління правової експертизи та Керуючий справами Конституційного Суду України.

Заступники Керівника Секретаріату Конституційного Суду України, керівники самостійних структурних підрозділів Секретаріату Конституційного Суду України та їх заступники, керівники інших структурних підрозділів (структурних підрозділів, що входять до складу самостійних служб, (управлінь), призначаються на посади Головою Конституційного Суду України, за погодженням на засіданні Конституційного Суду України.

Заступники керівників структурних підрозділів, які входять до складу самостійних структурних підрозділів Секретаріату Конституційного Суду України, призначаються на посади Головою Конституційного Суду України без погодження на засіданні Конституційного Суду України. Порядок призначення на посади заступників Керівника Секретаріату, керівників структурних підрозділів Секретаріату та їх заступників регулюється Регламентом Конституційного Суду України (§ 2).

Інші працівники Секретаріату Конституційного Суду України (відповідно до Положення про Секретаріат, пункт 14) призначаються на посади та звільняються з посад Керівником Секретаріату Конституційного Суду України.

МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА РЕАЛІЇ

І. Шевляк,
завідувач Відділу зовнішніх зв'язків
Секретаріату Конституційного Суду України

У своєму виступі я спробую дати короткий огляд міжнародної діяльності Конституційного Суду України, її динаміки впродовж трьох років існування Суду, функцій та завдань Відділу зовнішніх зв'язків, на який покладено здійснення заходів, спрямованих на забезпечення ефективної діяльності нашої установи у міжнародній сфері, а також розглянути деякі перспективи подальшого співробітництва з органами конституційної юрисдикції інших країн та міжнародними організаціями.

Міжнародна діяльність Конституційного Суду України регулюється Законом "Про Конституційний Суд України", Регламентом Конституційного Суду України, а також відповідними актами, що встановлюють порядок організації внутрішньої роботи Суду. Так, § 75 Регламенту визначає, що "Конституційний

Суд України здійснює робочі контакти з органами конституційної юрисдикції інших держав шляхом укладання угод про співробітництво, взаємного обміну делегаціями, обміну рішеннями Суду та іншою інформацією, стажування співробітників, організації спільних науково-практичних заходів тощо". Плани закордонних відряджень, міжнародних заходів та персональні склади делегацій обговорюються і затверджуються на засіданнях Суду (§ 7 та § 74 Регламенту), прийняте рішення про відрядження суддів оформлюється відповідним розпорядженням Голови Конституційного Суду України, а у разі його відсутності — заступника Голови Конституційного Суду України (стаття 26 Закону "Про Конституційний Суд України"). Закордонні відрядження співробітників апарату здійснюються на підставі розпорядження Керівника Секретаріату за погодженням з Головою Конституційного Суду України (пункт 15 "Положення про Секретаріат Конституційного Суду України").

У цьому контексті треба відзначити важливу роль діяльності постійної Комісії з міжнародних зв'язків, яка діє як допоміжний орган з питань організації внутрішньої роботи Конституційного Суду України (§ 72 Регламенту) і в рамках якої обговорюються всі аспекти зовнішніх зв'язків Суду.

Міжнародні зв'язки Конституційного Суду України протягом трьох років існування характеризуються динамікою встановлення, розвитку та поглиблення відносин з конституційними судами та органами з еквівалентною юрисдикцією зарубіжних держав, міжнародними організаціями, дипломатичними установами, представництвами тощо.

Розглядаючи міжнародну діяльність Конституційного Суду України, можна відзначити такі основні напрями її здійснення:

1) двосторонні відносини з органами конституційної юрисдикції інших держав: обмін делегаціями, рішеннями, висновками та іншими матеріалами правового характеру, інформацією та досвідом роботи на рівні секретаріатів, зокрема їх окремих підрозділів;

2) співробітництво з міжнародними організаціями, зокрема, проведення спільних міжнародних заходів, підготовка необхідної аналітично-довідкової інформації, участь у роботі їх органів (скажімо, засіданнях Венеціанської Комісії);

3) участь представників Суду у міжнародних конференціях, семінарах, колоквіумах, "круглих столах" тощо;

4) організація та проведення міжнародних конференцій та робочих семінарів з актуальних питань конституційної юрисдикції, що становлять інтерес для Конституційного Суду України.

Узагальнюючи зазначене, наведу певну статистику: у 1997 році відбулось 13 закордонних візитів суддів та співробітників апарату Конституційного Суду України, прийнято 6 іноземних делегацій, проведено 1 "круглий стіл", у 1998 році — 12 закордонних візитів, 4 делегації прийнято у Конституційному Суді України, організовано 9 міжнародних заходів, тоді як у 1999 році — 22, 14 та 5 відповідно. Крім цього, керівництво Суду проводить щомісяця близько 5—7 зустрічей з представниками дипломатичних установ, акредитованих в Україні, міжнародних організацій, представництв тощо.

Таким чином, наведена статистика свідчить про розвиток та розширення міжнародних зв'язків Суду, спрямованих на отримання та використання позитивного досвіду інших країн, з одного боку, а з другого — про неабиякий інтерес органів конституційної юрисдикції зарубіжних держав та міжнародних організацій до діяльності Конституційного Суду України, зокрема його повноважень, прийнятих рішень тощо.

Підтвердженням останньої тези, а саме — визнанням авторитету Конституційного Суду України на міжнародній арені, стало його прийняття в травні 1999 року асоційованим членом до Конференції європейських конституційних судів — міжнародної організації, що об'єднує органи конституційної юрисдикції понад 30 держав.

Як уже зазначалось, організація та здійснення заходів, спрямованих на забезпечення ефективної міжнародної діяльності Конституційного Суду України, покладається на Відділ зовнішніх зв'язків Секретаріату Суду.

Не вдаючись до деталей, коротко зупинюсь на основних функціях Відділу, оскільки це допоможе скласти, принаймні, загальну уяву про напрями та засоби здійснення міжнародної діяльності нашої установи.

Отже, основними завданнями Відділу є встановлення, налагодження та розвиток співробітництва з органами конституційної юрисдикції інших країн та міжнародними організаціями; підготовка матеріалів та організація відповідних заходів, пов'язаних з участю представників Конституційного Суду України в діяльності міжнародних організацій; забезпечення перебування суддів та співробітників апарату Суду за кордоном; організація та проведення міжнародних заходів Конституційного Суду України, зокрема, конференцій, семінарів, "круглих столів", колоквіумів; організація та протокольне забезпечення зустрічей у Конституційному Суді України; підготовка інформаційно-довідкових матеріалів; розробка програм співробітництва Конституційного Суду України з конституційними судами та судовими інституціями інших держав, міжнародними організаціями, дипломатичними установами та представництвами; переклад необхідних матеріалів тощо.

Інтеграційні процеси, швидкий розвиток інформаційних технологій, виникнення нових тенденцій в галузі конституційного права та конституційного судочинства, необхідність наближення національних правових систем до єдиних європейських цінностей і стандартів вимагають подальшої активізації міжнародного співробітництва органів конституційної юрисдикції.

У зв'язку з цим, на мій погляд, можна назвати такі перспективні форми подальшої співпраці:

1. Проведення, у разі необхідності, короткотривалих візитів суддів з конкретних справ з метою ознайомлення із специфікою аналогічних справ, рішення з яких були прийняті судом однієї з країн.

2. Активізація оперативного обміну рішеннями та іншими матеріалами правового характеру.

3. Посилення двостороннього та багатостороннього співробітництва шляхом проведення конференцій, семінарів та інших подібних заходів з метою обго-

ворення актуальних питань конституційної юрисдикції, що становлять спільний інтерес.

4. Продовження практики проведення регулярних зустрічей керівництва органів конституційної юрисдикції з метою поглиблення започаткованих контактів та визначення пріоритетів співробітництва.

5. Обмін делегаціями з метою ознайомлення з діяльністю органів конституційної юрисдикції, зокрема, вивчення особливостей конституційного провадження, правового характеру рішень та засобів забезпечення їх виконання тощо.

6. Розвиток співробітництва на рівні секретаріатів органів конституційної юрисдикції з метою забезпечення постійного обміну досвідом, інформацією, матеріалами тощо.

У цьому контексті не можна не відзначити важливу роль, яку відіграє Венеціанська Комісія Ради Європи у розвитку конституціоналізму, сприянні становленню органів конституційної юрисдикції країн молодої демократії, а також у галузі інформаційного забезпечення та обміні досвідом між конституційними судами та органами з подібною юрисдикцією.

На завершення свого виступу хочу висловити надію, що перша конференція керівників секретаріатів, проведена в Києві, стане першим кроком у налагодженні плідної співпраці між апаратами конституційних судів представлених країн, сприятиме їх ефективній діяльності та матиме продовження у майбутньому. І той факт, що географія представлених органів конституційної юрисдикції не обмежується лише країнами-членами Ради Європи, а має євро-азійський вимір, свідчить про нагальність та актуальність даного заходу.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ І ПРЕСА

В.Шляпошников,
Прес-секретар — керівник прес-служби
Конституційного Суду України

При розгляді проблеми "Конституційний Суд і преса" так чи інакше виникає необхідність відповісти на ряд запитань принципового характеру. Ось лише кілька з них. Чи повинен Суд нести відповідальність за ознайомлення широких кіл громадськості із своїми рішеннями? Яким є ступінь доступу громадськості до діяльності Суду? Чи може суддя виступати з коментарями, роз'ясненнями поза Судом? Чи треба розглядати оцінки журналістами рішень Суду як втручання в його діяльність?

Для нас відповіді на ці та інші подібні запитання зумовлені, передусім, особливостями суспільно-політичної ситуації в Україні.

По-перше, треба наголосити, що Україні як державі молодої демократії дістались у спадок від попереднього тоталітарного режиму надзвичайно низька правова культура населення та правовий нігілізм, котрий тією чи іншою мірою вразив навіть державні інститути практично всіх рівнів.

Свою роль тут відіграла і колишня судова система — вона була, головним чином, інструментом захисту інтересів держави, а не прав і свобод людини. Відповідно — суд як такий для багатьох став символом несправедливості.

Нарешті, Конституція в колишньому СРСР завжди сприймалася як суто декоративний елемент політичної системи. І таке ставлення до Конституції, зрозуміло, швидко подолати не можна.

Тому для нас було надзвичайно важливо з самого початку мінімізувати вплив усіх названих негативних факторів на сприйняття суспільством Конституційного Суду. Тим більше, що це була абсолютно нова для всіх і небувала за своїми функціями інституція.

Рішення прийнято таке: має бути забезпечено максимальну відкритість, доступність Конституційного Суду для громадськості, для мас-медіа, однак, у чітких рамках Закону про Конституційний Суд України.

У вступному слові при відкритті першого пленарного засідання Конституційного Суду 17 квітня 1997 року тодішній Голова Суду І.Тимченко зазначив: один з принципів, на якому грунтуватиметься наша діяльність, — це гласність. "Адже громадськість, — сказав він, — має право знати, що відбувається у Залі судових засідань. Ми виходимо з того, що сам цей Зал є публічною власністю, а публічність провадження у справі дає громадянам можливість зрозуміти призначення своєї держави, її Конституції, зміцнити їхню віру у судову владу".

Такий підхід і було покладено в основу взаємин Конституційного Суду із засобами масової інформації як головними посередниками між Судом і громадськістю. Для реалізації відповідних завдань при розробці структури Секретаріату передбачили створення — як його самостійного підрозділу — прес-служби на чолі з Прес-секретарем Конституційного Суду.

Основні напрями діяльності прес-служби ми сформулювали у десяти пунктах, мета яких — створити ефективну систему забезпечення суспільства всією необхідною інформацією про діяльність Конституційного Суду, зробити його рішення якомога доступнішими і зрозумілішими для широкої громадськості, що, в свою чергу, має сприяти розбудові правової держави, утвердженню верховенства Конституції України, формуванню демократичних правових традицій.

Зрозуміло, що така система могла надійно працювати лише за однієї умови — наявності добре налагоджених взаємовідносин з мас-медіа.

Цим ми і зайнялись одразу після затвердження прес-служби у штатному розписі Секретаріату Суду, тобто з листопада 1996 року.

Передусім, для роботи з журналістами було виділено окреме приміщення, де обладнано прес-центр з прямою телевізійною трансляцією відкритих пленарних засідань Суду. Завдяки цьому журналістам і всім бажаючим гарантована можливість безпосередньо спостерігати за ходом розгляду справ.

Маючи в розпорядженні обладнаний таким чином прес-центр, ми змогли з чистою совістю сказати журналістам: ви тут — бажані гості.

Нині при прес-центрі Конституційного Суду акредитовано понад 80 українських і зарубіжних журналістів. Налагоджено міцні контакти з провідними інформаційними агентствами, Національною радіокомпанією України, Національною телекомпанією та ще шістнадцятьма телекомпаніями України, редакціями більш як 40 вітчизняних та іноземних газет і журналів, з журналістськими організаціями — Спілкою журналістів України, Гільдією головних редакторів, Асоціацією

засобів масової інформації, рядом інших неурядових організацій. Постійно розширюються також контакти із зарубіжними колегами і журналістами.

Тепер коротко про основні складові конкретної роботи прес-служби з журналістами.

Це насамперед — своєчасне оповіщення всіх акредитованих про заходи в Конституційному Суді України. Причому, оповіщення не тільки через інформаційні агентства, а безпосередньо кожного, телефоном, що потребує, прямо скажу, неабияких зусиль наших працівників.

Далі — обов'язкове забезпечення кожного журналіста, який приходить на слухання справи чи оприлюднення рішення, змістовним прес-релізом та наданням можливості оперативно — телефоном чи факсом — передати інформацію до своєї редакції.

Наступне — задоволення потреби журналістів у живому спілкуванні з суддями, бажання одержати прямі відповіді на свої запитання.

Для цього, по-перше, ми з самого початку пішли на, можливо, неординарний для деяких конституційних судів крок — одразу після оприлюднення рішення суддя-доповідач або Голова Конституційного Суду приходить у прес-центр, коротко роз'яснює суть рішення і відповідає на запитання представників масмедіа щодо деталей даної справи. По-друге, проводимо прес-конференції загального, так би мовити, характеру, брифінги, присвячені окремим аспектам роботи Суду. По-третє, на прохання журналіста організовуємо його зустріч з тим чи іншим суддею, відповідальним працівником Секретаріату — це вже рівень індивідуальної роботи.

Загалом, остання для нас — пріоритетна. Адже судова справа взагалі річ складна, а тим більше — конституційне судочинство, яке є для України, повторюю, абсолютно новим інститутом. Тому ми не шкодуємо часу, щоб забезпечити кожного журналіста необхідною інформацією в максимально адаптованій для масового читача формі.

Прес-служба приділяє велику увагу наданню організаційної та методичної допомоги суддям та працівникам Секретаріату в підготовці їхніх виступів у пресі, на телебаченні і по радіо, в передачах правової тематики. Так, цього року в періодичній пресі опубліковано ряд інтерв'ю та статей наших суддів, в яких роз'яснюються Конституція, закони, різні аспекти компетенції та діяльності Конституційного Суду і т. ін. Ось назви деяких з цих публікацій — "Наше завдання — захищати Конституцію і права людей", "Основний Закон і держава", "КС України: перші роки діяльності", "Основні права та свободи під контролем Конституційного Суду", "Суд — остання межа демократії", "За невиконання рішень Конституційного Суду — конституційну відповідальність".

Для того, щоб діяльність Конституційного Суду швидше перестала бути для громадськості "терра інкогніта", ми вирішили ближче познайомити людей із суддями шляхом публікації про них нарисів під загальною рубрикою: "Конституційний Суд України: штрихи до портрета". Столична газета "Київський вісник", з якою ми проводимо цю спільну акцію, вже вмістила 11 з 18 таких нарисів.

Аналіз публікацій, теле- та радіопередач, який постійно ведеться у прес-службі, свідчить: у переважній їх більшості діяльність Суду висвітлюється об'єктивно, зважено.

Правда, не з усіма підходами, коментарями, оцінками можна погодитися. Наведу тут два основні зауваження.

Перше стосується критерію оцінки рішення. У нашій країні все настільки заполітизовано, що й Конституційний Суд нерідко автоматично зараховують до політичних структур, хоча він — структура суто правова. Звідси й рішення його оцінюються, коментуються саме з позицій політичної кон'юнктури. Проте єдине, з чого слід виходити, наголошуємо ми при зустрічах із журналістами, — чи відповідає дане рішення духові і букві Конституції України, чи захищає її та не обмежує конституційних прав та свобод людини і громадянина. Тобто рішення окремо, а можливі політичні наслідки сьогодення — окремо.

Друге — це матеріали про Конституційний Суд, написані, так би мовити, з чужих слів — депутатів, урядовців, політологів тощо.

Тут небезпека чатує на журналістів з кількох сторін, наприклад:

— необізнаність людини (а навіть досвідчені юристи це демонструють) з Конституцією, Законом про Конституційний Суд, Регламентом його роботи;

— навмисне перекручення з різних причин тих чи інших речей, пов'язаних з діяльністю Суду;

— політичне замовлення.

Друкуючи без перевірки матеріал, побудований на такій основі, журналіст мимоволі стає інструментом поширення недостовірної інформації з усіма відповідними наслідками.

Як ми реагуємо на некомпетентні чи упереджені публікації про діяльність Суду? Спокійно. Заяви чи спростування — тільки в крайніх випадках, коли йдеться про позицію офіційних осіб. Щодо журналістів, які припустилися помилки, то з ними проводимо індивідуальні бесіди — і, як правило, в наступних публікаціях вони самі виправляють помилку.

Минулого року ми вдалися і до "колективної", так би мовити, форми роботи: провели дводенний міжнародний семінар для журналістів, які пишуть на правову тематику. Його тема: "Взаємини судів і преси: пошук оптимуму". З доповідями перед працівниками інформаційних агентств і центральних періодичних видань виступили судді та представники конституційних судів України та Росії, Верховного Суду США, відомі українські та зарубіжні вчені, керівники прес-служб Конституційного, Верховного, Вищого арбітражного судів України, Міністерства юстиції, Української правничої фундації.

Безумовно, для нас було важливо з'ясувати думки журналістів щодо рівня їх забезпеченості інформацією про роботу Конституційного Суду. В ході дискусії за темою "Прес-служби і мас-медіа: грані співробітництва" журналісти висловилися так: Конституційний Суд України має серед них репутацію однієї з найбільш відкритих, доступних владних структур у країні.

Відповідною є й реакція мас-медіа на діяльність Конституційного Суду. Так, 1997 року — першого року фактичної діяльності нашого Суду — тільки у тих

центральних газетах і журналах, що надходили до прес-служби (а це 18 видань), йому було присвячено 367 публікацій, а минулого року — вже 863; 1997 року було зафіксовано нашою прес-службою 148 інформаційних і тематичних телесюжетів про роботу Суду, 1998 року — 618 телесюжетів; репортажів Національного Українського радіо, відповідно, 57 і 106.

Такими є цифри. А якщо взяти до уваги й зміст публікацій, теле- та радіопередач, оцінки експертів-правників, політологів, парламентарів, то є підстави вважати, що відносини між Конституційним Судом України і громадськістю, пресою розвиваються динамічно і сьогодні задовольняють обидві сторони.

З ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ

РАЦІОНАЛІСТИЧНЕ (ЮСНАТУРАЛІСТИЧНЕ) ПРАВОРОЗУМІННЯ НА УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ ЯК ПЕРВІСНИЙ КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ФУНДАМЕНТ ВІТЧИЗНЯНОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО*

О. Мироненко,
суддя Конституційного Суду України,
доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент Академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

Вінцем національної конституціоналістської думки перехідного періоду від Гетьманщини до повної втрати автономного статусу став знаменитий політичний трактат, написаний у художньо-літературному жанрі, — "Історія Русів"[1], що справив величезний вплив як на українських (М.Гоголь, М.Максимович, І.Срезневський, М.Маркевич, А.Метлинський, М.Костомаров, який ставився до твору досить критично, Т.Шевченко, М.Драгоманов, М.Грушевський, Є.Гребінка, М.Василенко, П.Куліш), так і на російських мислителів (О.Пушкін, К.Рилєєв, Л.Майков та ін.). Чи то професор і ректор Києво-Могилянської академії, оборонець прав православних, українець за походженням (родом з Ніжина), білоруський архієпископ Г.Конисський, чи то українські історики батько та син Г. і В.Полетики, чи то вихованець Київської академії, член Генерального суду, "найсвітліший князь Російської імперії" О.Безбородько, чи то український декабрист з Борисполя, невгамовний борець за народовладдя та права людини В.Лукашевич, чи то письменник-гуманіст О.Лобисевич, чи то взагалі невідомий або невідомі нашому сучаснику українські патріоти-демократи — всі вони, ретельно ховаючи свої власні думки у вигаданих листах і промовах історичних діячів, виявилися справжніми співцями демократії, республіканського ладу, природних, історичних, моральних прав кожного народу на державну незалежність, прав на боротьбу з гнобителями.

З позицій верховенства природного права над не завжди "правильними і розумними" людськими законами, які мають відповідати праву ідеальному, відчувається вплив на автора "Історії Русів" французької раціоналістичної школи, а у поглядах на інші суспільні процеси він перебуває на платформі німецького пастора Й.Г.Гердера. Тобто панування раціоналізму у поступовому формуванні концептуальних підходів до майбутньої теорії конституційної юстиції на тлі України доповнюється щойно народженим принципом історизму. Саме на такому грунті автор "Історії Русів" зображує суспільні процеси як поступ розуму і справедливості, ідей людяності, національного культурного розвитку. Подібні

---

* Закінчення. Початок див. у № 1, 2000 рік.

[1] Історія Русів. — К., 1991.

твердження, безумовно, сприяли гуртуванню суспільства навколо ідеї державності, яка поки що сформульована не була, створювали умови для визрівання проектів конституційного устрою і необхідності його захисту. На відміну від Гердера, який вбачав щастя людства у знищенні державності, "Історія Русів" перебуває на позиціях політичного автономізму і весь час доводить непохитність "давніх прав і вольностей козацького народу".

Трактат підготовлений у конституційному руслі вже відомої за часів Дж.Локка на Заході платформи "рівноваги влад", тобто інтелектуальної і моральної течії, яка перш за все визнає деякі інші основні принципи конституційної юстиції: верховенство права, політичні та економічні права особи, її абсолютну цінність, свободу поки що привілейованих верств, рівність серед рівних того ж кола громадян, існування невід'ємних природних прав індивіда, суспільно-договірний характер держави, найважливішу роль представницьких органів у суспільних відносинах тощо. На думку автора "Історії Русів", створивши власну Давньокиївську державу, український народ згодом втратив державну самостійність, об'єднавшись на добровільних засадах з Польщею та Литвою у федеративній Речі Посполитій. І лише тому, що польські королі почали позбавляти українців самоврядування, уконституційованих у козацькому менталітеті прав і вольностей, переслідувати православну віру, козаки підняли повстання.

Свій погляд на недоторканні природні права людини, яким не можуть суперечити людські закони, автор вкладає у вуста Б.Хмельницького. "Всі народи, — говорить він, — що живуть на світі, завжди боронили і боронитимуть вічне життя своє, свободу і власність, і навіть найнижчі на землі тварини, які суть звірина, худоба і птаство, боронять становище своє, гнізда свої і немовлят своїх до знемоги... Пощо ж нам, браття, бути нечулими і волочити тяжкі кайдани рабства в дрімоті і ганебному невільництві... Поляки вже все забрали у нас: честь, права, власність і саму свободу розмови і віросповідання нашого"[1]. На сумніви козацтва щодо порушення їх клятви на вірність Барабашеві гетьман відповідає, що "закони божественні, природні і громадянські завше такі клятви скасовують; і ви од них вільні, а більше всіх присяг ви зобов'язані своїй вітчизні — самою природою"[2].

Автор політичного трактату доводить, що тиранія, насильницьке правління в Україні ніколи не було тривалим і довгочасним, бо народ умів будувати владу на демократичних засадах, боронити сталі у "фольклорних конституціях" традиції і звичаї предків, свою свободу від кривдників, руйнівників, супостатів. Він виходить з платформи народовладдя, рівності народів, гостро виступає проти національної пихатості, презирливості до "полячишків", "татаришків", "чубів", "хохльонків" тощо. У "Історії Русів" засуджуються багатство, набуте за рахунок власного народу, зрадництво української шляхти. "Історія" сповнена поваги до рядового козацтва.

Значення цього твору для подальшого становлення і розвитку ідеології українського конституціоналізму взагалі і вітчизняної конституційної юстиції зокре-

[1] Історія Русів. — К., 1991. — С. 104.
[2] Там само. — С. 105.

ма, для укорінення національної свідомості і величі людини важко переоцінити. Саме тому "Історію Русів" іноді не без підстав називають Декларацією прав української нації. Завдяки цьому творові, незважаючи на наявні тут численні фактичні помилки і неточності, побачили світ пушкінська "Полтава", гоголівський "Тарас Бульба", шевченківські "Тарасова ніч", "Ляхам", "Вибір Наливайка", "Іван Підкова", "Гамалія", "Гайдамаки". На думку М.Драгоманова, ніщо, крім Біблії, не мало такої сили над системою мислення Т.Шевченка, як "Історія Русів". Саме завдяки їй у період Відродження у різних варіаціях стали формуватись проекти української державницької ідеї, до якої абсолютна більшість колишньої козацької еліти у другій половині XVIII століття навіть не підходила.

Зрадництво, втрата історичної пам'яті, слави і конституційних надбань предків, відчуття національної меншовартості на фоні загального піднесення національно-визвольного руху словенів, чехів, сербів, мешканців північних американських колоній, багатьох інших народів майже повністю поглинули українське суспільство того часу. Правда, низи — селяни і гайдамаки — хоч інколи, час від часу (1734, 1750, 1768 роки) піднімали повстання проти польського панування, католиків, уніатів, багатіїв єврейського походження. Гайдамаки у цей період, дійсно, виявились стихійною силою, яка, хоч і неусвідомлено, але зі зброєю в руках відстоювала "козацькі конституції" від "ляцького" спотворення. Провідники всіх гайдамацьких виступів, у тому числі й Коліївщини 1768 року, велику надію покладали на підтримку російських військ. І хоч такі сподівання майже ніколи не виправдовувались (навпаки, російські драгуни разом з польським шляхетством часто самі приборкували повстанців), русофільство знаходило поживний грунт у гайдамаччині XVIII століття. Якихось значних виступів проти російського панування, на захист скасованих імперією гетьманських конституцій на українських землях у другій половині XVIII століття не було. Мали місце лише окремі регіональні заворушення, які ставили за мету відновлення колись узаконституційованих прав і вольностей.

Відразу після звірячого замордування поляками одного з провідників Коліївщини І.Гонти і заслання російським самодержавством іншого гайдамацького отамана М.Залізняка до Сибіру спалахнуло повстання козацької голоти проти старшини на Січі. У 1769 році взялась до зброї частина пікінерів, тобто колишніх козаків, позбавлених Катериною II свобод і привілеїв, унормованих у гетьманських статтях-конституціях. Три роки (1768—1770) відбивали напади імперських каральних загонів селяни з села Кліщинці на Черкащині, які самотужки відновили на своїй території чинність "козацьких конституцій". Згодом їх приклад успадкували посполиті села Турбаїв на Полтавщині, які запровадили "правду батьків", тобто козацьке самоврядування, відмовились відбувати панщину, вбили поміщиків Базилевських і чотири роки (1789—1793) жили під проводом виборних отаманів, суддів, писарів, усі громадські справи вирішували на загальних зборах, тобто існували в умовах козацької демократії, керуючись нормами скасованих гетьманських статей-конституцій.

Що ж до козацької старшини того часу, то вона не протестувала ані проти польського гноблення, ані проти російського самодержавства. Еліта стрімко

перетворювалася з колись геть полонізованого стану на запеклих москвофілів. Усі сили, зокрема інтелектуальні, вона кинула на пошуки дворянських звань. За необхідні для цього документи чи їх підробку стягувались величезні гроші. Колишні "шукання козацтва", характерні для початку і середини XVIII століття, змінились на ще інтенсивніше "вибивання дворянства". Петербург було закидано сотнями тисяч заяв з цього приводу. З одного боку, цей процес протягом кількох десятиліть нагадував царському режиму про норми колишніх гетьманських конституцій, оскільки такі документи рясніли посиланнями і на Березневі статті 1654 року, і на Глухівські (1669), і на Конотопські (1672), і на Переяславські (1774), і на Коломацькі (1687), і на Решетилівські (1709), і навіть на офіційно скасовані Переяславські (1659) чи Московські (1665) конституції, і на низку монарших грамот, і на гетьманські універсали тощо. З другого – він став чинником, який демонстрував усій Європі нахабність і зажерливість українських панів і підпанків, їхні холуйські прагнення, принижував молоду націю, ганьбив її гідність, слугував для українофобів головним аргументом її "меншовартості".

Загальнонаціональна трагедія зради народу українською шляхтою у другій половині XVIII століття згодом викликала потуги окремих дослідників до історичного вигадування, міфологем, тобто штучних пошуків хоч би якихось "героїв" – начебто носіїв державницької ідеї періоду, що розглядається, оборонців "козацьких конституцій". Зокрема, такі риси приписуються В.Капністу (1758–1823) – відомому поету, внесок якого у російську та українську культури є незаперечним. Гіпотетичні припущення, що кум самої імператриці і улюбленець канцлера О.Безбородька у 1791 році під час закордонної поїздки виконував якусь особливу місію у Пруссії, спрямовану на відновлення чинності колишніх конституцій Гетьманщини, не підтверджені жодним документом. А враховуючи зростаючу прихильність до В.Капніста імператорського двору після цієї поїздки і найвищу кваліфікацію столичних таємних служб, твердження про його боротьбу за автономію чи навіть незалежність України під крильцем прусського короля підстав не мають.

Феномен зрадництва еліти, характерний для попередніх і наступних епох розвитку української нації, у другій половині XVIII століття вразив суспільство настільки, що навіть натяків, якихось ознак організованого руху за незалежність чи автономію, за відродження дії норм і принципів "козацьких конституцій", "правди батьків" не було. Яскравим доказом такого твердження є провал сподівань Наполеона на підтримку його армії з боку антиросійських сил на Україні під час походу на Москву у 1812 році. Здавалося, найсприятливіший момент для відокремлення від імперії пішов у небуття.

Можливо, автор "Історії Русів" і знав про такі факти. Але свою оповідь про Україну він завершив 1769 роком, тобто часом, коли автономістські прагнення тут ще не вщухли, а потяг до прав і вольностей, уконституційованих у формально чинних Березневих статтях 1654 року, був досить відчутним. Книгу, рукописи якої переходили з рук до рук (видана вона лише у 1846 році), насправді можна вважати вінцем національної державницької ідеї, точніше, її пред-

течі на межі XVIII—XIX століть. Вона сприяла пробудженню патріотизму, гордості за свою героїчну землю, багатостраждальний народ, розвитку відчуття національної відокремленості, самосвідомості колишніх "черкасів". Відверто симпатизуючи ідеї природного права українців на власний державний устрій, автор "Історії Русів" у той же час підкреслює етнічну спорідненість росіян і малоросів, об'єктивне їх прагнення до братерських стосунків, несприйнятність Україною чи то польського, чи то турецького, чи то шведського, чи то татарського владування на своїй території.

Разом з творцем "Історії Русів", видатними правознавцями Я.Козельським, С.Десницьким, "першим розумом нашим" Г.Сковородою, співцем свободи, волі і "козацького духу" І.Котляревським у другій половині XVIII століття недоторканність природного права, його верховенство над недосконалими людськими законами з позицій раціоналізму відстоювали і деякі інші вітчизняні мислителі, які аж ніяк не обтяжувались власними чи станово-корпоративними інтересами. Якщо батько і син Г. і В. Полетики не були авторами розглядуваної книги, то вони й без її врахування залишили нащадкам досить цікаві правові ідеї, які поповнили скарбницю історії вітчизняної конституційної юстиції. Г.Полетика (1725—1784) у найтяжчі для Гетьманщини часи виступив з "Історичною звісткою, на якій Мала Росія була під республікою Польською", де висловлював думки, аналогічні опублікованим в "Історії Русів", вимагав автономії Лівобережної України, уконституційованої у гетьманських статтях XVII—XVIII століть. Згодом у заявах на засіданнях Комісії по складанню проекту "Нового уложення", у складі якої він у 1767—1769 роках репрезентував лубенське козацтво, Г.Полетика гостро критикував імперські законодавчі акти, що не відповідали "козацьким правам і обыкновеніям". Такі ж тези розвивав В.Полетика (1765—1845) у листах та записках, виступах на різного роду дворянських зібраннях[1]. У них відчутно, що мислитель ще у досить молодому віці розрізняв формальні права, які декларувались в імператорських грамотах, і реальні права, вольності і свободи, які були у "малоросійського народу відібрані зовсім". Цим самим підкреслювалась явна невідповідність один одному нормативних актів трону.

Представник славетного гетьманського роду, вихованець Київської академії І.Хмельницький (1742—1794), отримавши ступінь доктора філософії у 20-літньому віці, разом з Г.Полетикою працював у складі Комісії по складанню проекту "Нового уложення". Застосовуючи елементи діалектики, він збагачував вітчизняну концепцію юснатуралістичного праворозуміння в таких оригінальних творах, як "Міркування про основи філософічні", "Міркування про рабство по законам природним та праву всенародному" та ін.

Доктор права і філософії, історик і етнограф О.Шафонський (1740—1811), оволодівши у Франції та Німеччині найновішими вченнями західних просвітителів-конституціоналістів, фундаторів раціоналістичного тлумачення природного права, підготував працю "Чернігівського намісництва топографічний опис

[1] У 1788 році у Петербурзі вийшла друком і цікава книга В.Полетики "Роздуми про першосправи світу, про давній Єгипет, про асірійців, про мідян та про персів", у якій яскраво відбивається його юснатуралістичне бачення права і держави.

з коротким географічним і історичним описом Малої Росії..." (1786 рік), де досить вдало і оригінально обгрунтував концепцію вірності і відданості малоросіян "правді батьків", яка уконституційовувалась у генетичній пам'яті народу, починаючи від скіфських племен. Його земляк з Чернігівщини Я.Маркович (1776—1804) трохи з інших позицій (він не шукав коріння українців у сивій давнині, а Київську Русь розглядав як "колиску" українців і росіян) у 1798 році видав у Петербурзі "Записки о Малороссии, её жителях и произведениях"[1], якими вчинив спробу започаткувати українознавчу енциклопедію.

Свій внесок у становлення української державницької ідеї, у піднесення авторитету природного права нації на збереження чи відновлення вольностей і свобод, скасованих новим режимом, зробила когорта українських істориків та етнографів — збирачів старовини: правових звичаїв, фольклору, міфології тощо. Серед них відоме ім'я Г.Калиновського, який сприяв консервації і поширенню українських весільних обрядів, службовця канцелярії П.Рум'янцева А.Чепи (1760—1822), канцлера О.Безбородька (1747—1799), автора "Короткого опису про козацький малоросійський народ та про справи його військові" (1765 рік), бунчукового товариша П.Симоновського (1717—1809), історика з Полтавщини нащадка гетьмана Апостола В.Ломиковського (1777—1848), генерала, розробника "Літописного опису про Малу Росію" О.Рігельмана (1720—1789), якого називали "заукраїнізованим німцем російської служби", та інших охоронців і збагачувачів духовного генофонду, а отже — і правового багажу минулого. Саме названі та інші народолюбці створили базу для появи у середині XIX століття на стику вже зрілої науки етнографії і молодої української юриспруденції нового наукового напряму — юридичної етнографії, яка зробила вагомий внесок до формування у народному менталітеті прагнення до захисту свого, природного, права від зазіхань і посягань з будь-якого боку.

Формуванню національної доктрини новітнього конституціоналізму сприяли практичні політичні дії деяких українських патріотів. Йдеться про організацію гуртка просвітителів на Сумщині, який відвідували і Г.Сковорода, і В.Каразін, одним з перекладачів "Слова о полку Ігоревім"[2] О.Паліциним (1741—1816); фундатора книжної лавки у Глухові, члена-кореспондента Петербурзької Академії наук Ф.Туманського (1746—1810); натхненника закарпатських "будителів", звинувача гнобительської політики Австро-Угорщини, онімеччення, мад'яризації українців протоігумена Мукачівського монастиря І.Базиловича (1742—1821); активного видавця україністики В.Рубана (1742—1795), який ще й власноручно підготував "Короткі географічні, політичні та історичні відомості про Малу Росію" (1773 рік), "Короткий літопис Малої Росії з 1506 р. по 1770 р." (1777 рік), "Землеопис Малої Росії" (1777 рік) та інші українознавчі книги.

[1] Якщо врахувати, що у тому ж році у Петербурзі вийшла "Енеїда", а згодом ще низка видань українських авторів, у 1800 році у Москві побачило світ "Слово о полку Ігоревім" тощо, то навряд чи можна зображати ці міста лише символами гнобительської національної політики царизму.

[2] Див.: Игорь, героическая песнь. С древней славянской песни, писанной в XII в. Перевод А.Палицына. — Харків, 1807.

Накопичення теоретичного потенціалу для розвитку вітчизняного конституціоналізму як теорії і руху, як і раніше, здійснювалося зусиллями вихідців з України, які працювали у Петербурзі, Москві, інших містах величезної Російської імперії. До прізвищ, названих у попередніх статтях, тут треба додати прізвища І.Братановича, К.Бродського, Г.Бужинського, Ст.Калиновського, І.Каліграфа, О.Козловського, І.Кроковського, А.Кувичинського, І.Кульчицького, В.Лащевського, Т.Лопатинського, П.Малиновського, Д.Нащинського, І.Нероновича, С.Прибиловича, М.Радишевського, І.Томиловича, І.Туробинського, К.Флоринського, Г.Щербацького та інших українців, які збагачували загальноросійську теоретичну скарбницю. Досить зазначити, що з 22 ректорів Московської слов'яно-греко-латинської академії, які працювали тут протягом періоду, що розглядається, 15 були вихованцями Києво-Могилянської академії, а з 27 професорів філософії 20 виявились українцями[1]. Звичайно, збагачувались теоретичні знання і зусиллями власне російських вчених і політичних діячів[2].

Не зайве виокремити і внесок до скарбниці знань про "козацькі простори", про їх правові надбання, державний устрій з боку низки західних науковців, переважно істориків. Наприкінці XVIII століття одна за одною побачили світ праця вестфальського німця з Росії Г.Ф.Міллера (1705—1789) "Твори, які слугують користі і веселощам" (1760 рік), у яких вміщувались дві статті про походження козаків і про запорізьких козаків; робота французького історика П.Ш.Левека (1736—1812) "Росії історія, зібрана з дійсних літописів, з достовірних творів та кращих російських істориків" (1782 рік); тритомна праця "Історія давньої Росії" (1783 рік) його земляка Н.Г.Леклерка (1726—1798), який у 1759—1762 роках перебував в Україні на посаді ляйбмедика К.Розумовського; твір німецького історика Й.Б.Шерера (1741—1824) "Аннали Малоросії" (1788 рік); роботи австрійського історика Й.Х.Енгеля (1770—1814) "Історія Галича і Володимира до 1772 р." (1792—1793), "Історія України і українських козаків" (1796 рік) тощо. Окремі з них (Левек) ретельно обгрунтовували офіційну російську ідеологему другої половини XVIII століття щодо заперечення самого існування українського народу, але більшість виступала з дійсно наукових позицій. Так, Й.Б.Шерер чітко прослідковував нерозривний зв'язок Київської Русі та козаччини і навіть стверджував, що колись влада України поширювалась і на Великоросію. Роботи Й.Х.Енгеля високо цінував М.Грушевський, а тритомник Н.Г.Леклерка — почесного члена Петербурзької Академії наук — викликав хвилю гострої критики з боку російського уряду і наукових кіл, зокрема за те, що вчений спростовував твердження Левека щодо ототожнення росіян з козаками, які нібито мали одну віру, одну мову тощо[3].

Вельми цікаві ідеї охорони конституції зусиллями переважно прихильників австрійської і польської державницьких ідей висувались у другій половині

[1] *Огородник І.В., Огородник В.В.* Історія філософської думки в Україні. — К., 1999. — С. 212.

[2] Докладніше див.: *Мироненко О.М.* Права і свободи людини у російських політичних доктринах. — К., 1995.

[3] Докладніше див.: *Наливайко Д.* Очима Заходу. Рецепція України у Західній Європі XI—XVIII століть. — К., 1998.

XVIII століття у Галичині. Народжувались такі ідеї з позицій раціоналістичного праворозуміння у численних масонських ложах Львова, Заліщиків та Самбора. Очолювали їх француз Ф.Лонгхампс, швейцарець Й.Клеменс, поляки М.Потоцький, А.Подгаєцький та інші верховоди, які, природно, мали чи то "революційну" польську орієнтацію, чи то залишалися на "еволюційній" платформі австрійського "державного масонства". Відчутним був потяг до українофільства, особливо з боку польських масонів К.Любомирського зі Смілянщини, за допомогою якого споруджено близько 300 православних церков, М.Потоцького, який так тяжів до "козацьких конституцій", що навіть організував загони з козацької голоти і відпустив оселедця, С.Щ.Потоцького — великого любителя української селянщини, фольклору і вареників у сметані. Всі вони належали до ложі "Трьох білих Орлів", за державницькими проектами якої Річ Посполита відроджувалась у складі Великопольської, Литовської та Малопольської (українські землі) провінцій, що, у свою чергу, включали б по 10 воєводств з 3 повітів кожне. Такий Союз провінцій Речі Посполитої являв би собою конституційну монархічну федеративну республіку, де кожна з трьох провінцій мала б досить широкі автономні повноваження у всіх сферах буття: власні адміністрації, системи судочинства, армії, університети, школи тощо. Загальнофедеративними органами передбачались виборні сейм та король. З точки зору проблематики, що розглядається, привертає увагу посада "стража законів" (верховного судді) у федерації, до компетенції якого належав би контроль за "конституційністю" актів провінцій.

За безпосередньої участі членів ложі "Цілковитої Рівності" було розроблено та ухвалено 3 травня 1791 року текст другої у світі (після американської) писаної конституції повітнього характеру[1]. Цей Основний Закон передбачав відродження Великої Польщі у кордонах 1772 року. Навіть натяків на українофільство тут вже немає[2]. Але причетність до процесу народження одного з найперших у світі конституційних проектів новітньої конституційної юстиції саме українських земель лишається незаперечною. Цей проект було втілено у конституції 1791 року на платформі природного праворозуміння у вигляді системи політичного конституційного контролю.

Сама конституція побудована за принципом суворого поділу влади на законодавчу (двопалатний сейм з явними перевагами нижньої палати), виконавчу (король і його рада) і судову (розгалуджена система судів першої інстанції — воєводств, земель і повітів; апеляційних головних трибуналів у провінціях; міських, референдарських, задворних, асесорських, реляційних, курляндських судів; верховного (сеймового) суду). Принцип "ліберум вето" скасувався.

Деякі функції попереднього контролю за відповідністю законів Конституції покладались на сенат — верхню палату сейму, яка діяла під головуванням коро-

[1] Конституция 3 мая 1791 г. // Хрестоматия памятников феодального государства и права. — С. 788—800.

[2] Ложу "Цілковитої Рівності", третина з членів якої (18 з 51) були правознавцями за фахом, спочатку очолив М.Потоцький. Але вже через рік (навесні 1780 року) він був усунутий з посади за надмірну любов до українського козацтва. Послабились у ложі з часом і позиції інших "українофілів" — С.Щ.Потоцького, С.Малаховського та ін.

ля. Але закон, який суперечив Конституції, сенат міг відхилити лише до наступного засідання палати послів. У разі його повторного ухвалення закон набирав чинності, тобто "сили і святості" закону. При королі діяла рада під назвою "стража законів" (Straz Praw). До її складу входили: провідник польського католицького духовенства (прімас) і п'ять міністрів (поліції, друку, війни, фінансів та печатки), які мали право вирішального голосу, та ще чотири особи з правом дорадчого голосу — спадкоємець трону, маршалок сейму і два секретарі. "Стража законів" не могла вдаватись до офіційного тлумачення законів чи їх скасування. Її політичні контрольні функції за змістом глави VII Конституції зводилися до порушення таких питань перед сеймом, а також до застосування примусу щодо "неслухняних і неохайно виконуючих свої обов'язки магістратур". На охорону Конституції було спрямоване і положення про можливість її перегляду чи поліпшення раз на 25 років шляхом скликання спеціального конституційного сейму. Обов'язок "охорони народної конституції" покладався й на народні збройні сили.

І на Наддніпрянщині, і на Наддністрянщині відчутною перепоною на шляху розвитку українського конституціоналізму як теорії і руху взагалі і, природно, формування протодоктрини конституційної юстиції у період, що розглядається, залишалась відсутність системи підготовки вітчизняних правознавців-професіоналів. Хоч у Петербурзі у цей час уже працював перший і в Україні, і в Росії доктор юриспруденції С.Десницький, юридична освіта і наука робили тільки початкові кроки.

Тут потрібно наголосити, що навіть С.Десницький, який отримав докторський ступінь у Глазго, мабуть, не може все ж вважатися піонером вітчизняної суто юридичної науки. Вплив теоретиків-правників, імена яких невідомі нашому сучаснику, відчувався набагато раніше, починаючи з первісної систематизації та інкорпорації норм звичаєвого права у "Законі Руському" чи "Руській Правді", у поступовому концептуальному побудуванні доктрин необхідності захисту "народних конституцій" русів, "козацьких конституцій", їх апології, охорони від можливих спотворень з боку князів, королів, царів, гетьманів, інших владних органів. Очевидно, що не тільки візантійські юристи брали найактивнішу участь у перекладах "Номоканону", "Еклоги", "Прохірону" та багатьох інших правових джерел. Це ж саме можна сказати і про пам'ятки литовсько-руського (західно-руського), польського, волоського, німецького, магдебурзького, хелмінського прав. Блискучі переклади багатьох з останніх, щоправда, не з першоджерел, а з польських переробок М.Яскера, Б.Гроїцького, П.Кушевича, П.Щербича, ще у 30-х роках XVIII століття здійснила у Глухові Кодифікаційна комісія по опрацюванню проекту пріоритетного в історії українського права кодексу під назвою "Права, за якими судиться малоросійський народ".

Період, що розглядається, дає нам уже конкретні імена укладачів найвизначніших пам'яток вітчизняного права, які торували шлях до майбутніх доктрин конституціоналізму на українських землях, до визрівання протоконцепцій конституційної юстиції. Йдеться про Ф.Чуйкевича (?—1759) — бунчукового товариша, який за дорученням гетьмана К.Розумовського у 1750—1758 роках особистими зусиллями склав пам'ятку права під назвою: "Суд і розправа в пра-

вах Малоросійських широко на різних місцях показана, а тут в єдиний короткий і ясний екстерпт для припинення гіркої в судах тяганини зібрана, для корисного застосування малоросіянам списана"[1]; про В.Стефановича (1697—1773) — лохвицького сотника, який виявився одним із найінтелектуальніших укладачів "Прав, за якими судиться малоросійський народ"; В.Золотницького (1741—?) — старшину пікінерського війська, з-під пера якого у 1764 році вийшло перше у Російській імперії вітчизняне юридичне видання — книга під назвою "Скорочення природного права, вибране з різних авторів для користі Російського суспільства"[2]; яка узагальнювала філософічні міркування раціоналістичного характеру випускника Чернігівського колегіуму Ф.Давидовича (1756—?), який очолював комісію для кодифікації цивільних законів для Лівобережної України[3], та деяких інших вітчизняних фахівців, які мають усі підстави претендувати на роль перших з відомих українських вчених-юристів. Первісні правничі знання вони отримували у межах курсів риторики і богослов'я єзуїтських, братських шкіл, Київської та інших колегій, в університетах чи академіях Кракова, Праги, Глазго, інших міст Західної Європи, а починаючи з 1755 року — ще й у Московському університеті.

Саме зусиллями нової когорти спеціалістів-юристів у 50-х роках XVIII століття було зроблено спробу надати чинності "Правам, за якими судиться малоросійський народ" шляхом затвердження проекту кодексу на зібраннях генеральної та полкової старшини. До речі, ця робота значно більше, ніж Литовські статути, відповідала науковим вимогам і могла б відродити чимало з правових норм і принципів, колись уконституційованих у гетьманських статтях. Хоч кодекс несе тяжкий відбиток схиляння козацької старшини перед самодержавством, низка його положень має чимале значення не тільки для вивчення історії українського права, а й для визрівання у свідомості майбутніх вітчизняних юристів думки про необхідність правових обмежень монархічної влади, боротьби з абсолютизмом, захисту демократичних правових надбань минулого. За відсутності у писаному праві відповідних положень кодекс прямо приписував суд "за стародавніми добрими обыкновеніями", а міркування членів Кодифікаційної комісії, вміщені після основного тексту "Прав", цілком аргументовано можна вважати маніфестом прав і вольностей козацтва середини і другої половини XVIII століття[4]. Та набрати чинності "Правам, за якими судиться малоросійський народ" в умовах нищення Гетьманщини з боку трону і атмосфери зрадництва у старшинських колах не довелося.

Окрім названих пам'яток, українські науковці-юристи у той період брали активну участь у складанні систематизованого збірника норм державного, адміністративного і судового права під назвою: "Екстракт малоросійських прав 1767 року", затвердженого Правительствуючим сенатом "Екстракта із указів, інструкцій та уста-

[1] Див.: *Василенко М.* Пам'ятник української літератури XVIII ст. — Львів, 1925.

[2] Книга вийшла у Петербурзькому видавництві "Золоте дзеркало".

[3] Див.: Краткое изложение предметов, взятое из прав, в Малой России употребляемых, по которому следует изобразить те права, согласно плану Высочайше конфирмованному / Редактор Ф.Давыдович. — М., 1861.

[4] Комиссии перевода и свода книг правных проекты // Права, за якими судиться малоросійський народ 1743. Ред. кол. О.М.Мироненко та ін. — К., 1997. — С. 541—546.

нов 1786 року", що, на відміну від "Прав 1743 року", "Суду і розправи 1750 року" та ін., використовувався органами місцевого управління на Лівобережжі.

1784 рік був ознаменований тим, що у Львівському університеті, відновленому після більше ніж столітнього панування тут далеких від науки загальних програм єзуїтських шкіл, разом з філософським, медичним і теологічним виник юридичний факультет. До цього (з 1776 року) юридичні дисципліни недовгий час вивчались у створеному на місці університету ліцеї. На одному з перших на українських землях правничому факультеті на першому курсі вивчались наука природного права, історія римського права і адміністрації, на другому студенти оволодівали знаннями з цивільного та кримінального права, на третьому — церковного права, на четвертому вивчали політичні науки. Лекції читались німецькою мовою та латиною. Але аж до початку XIX століття юристи — випускники юридичного факультету — лише поповнювали лави практиків-службовців, а юридична наука тут, як і на території Російської імперії, перебувала у "пелюшках".

Підсумовуючи викладене, треба ще раз зазначити, що період повного руйнування Гетьманщини, остаточного нищення чинності дарованих їй статей-конституцій не став суцільною "білою плямою" в історії вітчизняної конституційної юстиції. По-перше, ці трагічні для української державності роки слід включити до її скарбниці хоча б тому, що вони насичені безліччю прикладів самодержавного свавільного нищення зародків вітчизняного конституційного устрою, цинічного нехтування колись дарованих народові конституційних приписів, норм і принципів, ухвалення на державному рівні лавини відверто антиконституційних рішень. Така зухвалість імперського центру щодо автономії, безумовно, сприяла не тільки поступовому визріванню національної державницької ідеї, а й розумінню необхідності надійного захисту майбутнього конституційного устрою і самих норм і принципів Основного Закону.

По-друге, під час гноблення уконституційованих прав і вольностей зусиллями українських мислителів на вітчизняному грунті розвивались природно-правові доктрини, ідеї суспільного договору, будувались надпозитивні, юснатуралістичні правові конструкції "права у собі", філософського права, віддавалось належне об'єктивному процесу його позитивації у "право для себе", доводилась необхідність правильності позитивного права (закону), що досягається шляхом його відповідності завжди розумному природному праву тощо. Такі доктрини виявились згодом фундаментальними концептуальними основами новітньої вітчизняної конституційної юстиції.

Підкреслимо, що деякі твердження про панування тоді на українських землях ідей історичної школи права[1] чи приписування С.Десницькому фундаторських заслуг у заснуванні такої школи[2] підстав не мають. Ця школа навіть на своїй батьківщині — у Німеччині[3] — набула авторитету і вагомості лише у

[1] Юридична наука і освіта на Україні. — К., 1992. — С. 184.

[2] Советский энциклопедический словарь. — М., 1979. — С. 383.

[3] Набагато вагомішим був внесок німецьких юристів, філософів і просвітителів періоду, що розглядається, саме у юснатуралістичний, раціоналістичний юридичний світогляд. Див.: *Мироненко О.М.* Права і свободи людини у політичних і правових вченнях мислителів Німеччини. — К., 1995.

наступному столітті, а С.Десницький помер ще напередодні Великої французької революції, яка й призвела до тимчасової поразки школи природного права і майже столітнього панування історизму, а згодом і позитивізму у суспільній і науковій правовій думці.

Українські мислителі другої половини XVIII століття, добре знаючи античні концепції абсолютного природного права, його натуралістичні і божественні різновиди, на підставах взятого на озброєння раціоналістичного праворозуміння, менталітетних, філософських засад екзистенціалізму, романтизму і любомудрія звеличували людину, її розум не тільки до здатності судити про праведне й неправедне, правне і неправне, справедливе й несправедливе, добро і зло, а й до власного міркування, тлумачення як "установлень людських", так і церковних приписів і навіть Божих заповідей. Червоною ниткою у вітчизняних вченнях проходять думки про відповідність законів "загальному добру", а не меті присвоєння багатств можновладцями, про верховенство природного права над небесними настановами, розуму — над правилами моралі і звичаями, що йому суперечать, про республіку як суспільний ідеал, "горней Єрусаліму" (вислів Г.Сковороди).

Дотримуючись позицій раціоналістичного праворозуміння, українські мислителі не робили якихось принципово нових концептуальних відкриттів, але зі своїх позицій значно поглиблювали скарбницю знань про природне право як фундамент, еталон, критерій, стандарт, яким має відповідати право позитивне. Цим самим українські мислителі як інтерпретатори класичного юснатуралізму робили посильний внесок у підгрунтя становлення, створення і легітимізації майбутніх систем і різновидів конституційного контролю, торували шлях до надпозитивної критики держави і права, визнання верховенства права, ідеї справедливості над позитивним правом, до побудови ієрархії норм у правових системах, до зміцнення на вітчизняному грунті природно-правових, суспільно-договірних та інших теорій необхідності захисту конституційного устрою, конституційних норм від можливого їх спотворення людськими законами чи іншими нормативними актами.

Зазначимо, що українські мислителі об'єктивно не могли створити ані якогось національного типу філософствування, ані власної школи праворозуміння. З одного боку, це стало наслідком примусового нищення у XVIII столітті не тільки "крамольних" республіканських, демократичних ідей, а й фундаменту, на якому вони зростали, — народної освіти і культури. З другого — масовий відтік професорсько-викладацького складу, кращих умів нації до Москви й Петербургу зруйновував навіть будь-яку можливість творення наукових шкіл, нищив спадкоємність ідей, концептуальних доктрин, робив примарливою будь-яку надію на виховання наукових поколінь тощо.

Зважаючи на те, що період, який розглядається у цій статті, завершився хоч і нетривалою у світовому вимірі, але досить відчутною втратою раціоналістами колишніх позицій у праворозумінні, необхідно наголосити на **видатних досягненнях юснатуралізму у започаткуванні і становленні як ідеї концептуального змісту, так і реальних інституцій всіх різновидів, форм, методів, систем і моделей конституційної юстиції.**

Саме природні праворозуміння (космологічне, абсолютне, натуралістичне, теологічне) викликали, як було доведено у попередніх статтях, появу у державно-правовому бутті органів, які здійснювали **політичний контроль** за відповідністю законів чи інших актів фундаментальним правовим принципам або стрижневим правовим засадам існування тієї чи іншої держави, **церковний нагляд** за непорушністю "вічного закону, вираженому у волі Бога", "справедливості у божественному порядку" з боку людських законів. А це означає, що тільки теорії абсолютного права **виявились єдиним джерелом протоідей сучасної конституційної юстиції,** які визрівали протягом багатьох століть.

Саме природно-правові концепції, маючи на увазі Давню Грецію, Давній Рим, середньовічну і новітню, післяреволюційну Францію, абсолютистську Англію, королівську Швецію, інші держави, поряд з політичним, релігійним, започатковували й окремі форми і методи, а згодом і моделі **протосудового, власне судового чи квазісудового "конституційного" контролю та нагляду.** Всі зазначені види охорони "народної конституції" знали й українські землі.

Саме класичний юснатуралізм, а не майбутній юридичний позитивізм, викликав на арену суспільного життя людства **новітній конституціоналізм** і як теорію, і як рух, став фундатором **конституційної держави.** Всі історично перші, класичні конституції, що розглядались раціоналістами як відображення суспільного договору, зобов'язані своєю появою глибоким концептуальним обгрунтуванням необхідності створення людьми "закону законів" (Ф.Бекон), "постійних основних законів" (Дж.Локк), "основних наріжних законів" (Ш.Монтеск'є), "договору між правителями і людьми" (Ж.-Ж.Руссо) тощо. Всі новітні конституції, ставши стрижневими, висхідними правовими джерелами для поточного законодавства, головною юридичною гарантією дотримання законності і правопорядку, **безумовно визнавали власну підпорядкованість природному праву,** вищим принципам справедливості, верховенство права природного над конституційними нормами.

Саме класичний юснатуралізм **всебічно обгрунтував кардинальний принцип,** без якого новітня конституційна юстиція взагалі втрачає сенс. Йдеться про поділ влади, **а також усі інші фундаментальні засади сучасного конституційного контролю:** наявність формального або хоч матеріального Основного Закону чи їх мережі, створення системи позитивних законів, тобто волевстановленого права, підпорядкованого конституції, жорстка ієрархія позитивного права, де нижчі норми виходять з вищих і їм не суперечать, рівність гілок влади, її обмеження правом природним і позитивним, святість природних прав людини, пріоритет особи над державою, необхідність "шукати право", відчувати "дух законів" тощо.

Саме класичний юснатуралізм, під гаслами якого відбулись і нідерландська, і англійські, і американська, і французька революції, **призвів до ствердження новітньої судової системи конституційного контролю,** яка отримала найменування американської моделі конституційної юстиції.

І нарешті, саме класичний юснатуралізм, а не юридичний позитивізм, як це стверджується у зарубіжній і вітчизняній літературі минулого і сучасності, **відчи-**

нив двері переможній ході європейської моделі судового конституційного контролю. Йдеться про те, що протягом уже майже століття американські, західноєвропейські, українські, російські конституціоналісти, інші теоретики та історики права вважають, що європейська система конституційної юстиції, основою якої є наявність спеціального суду для визначення відповідності законів і нормативних актів конституції держави, народилась після першої світової війни і навіть називають рік її появи — 1920. Розходження має місце лише у найменуванні такої моделі. Одні називають її європейською, другі — австрійською, треті — чеською, четверті — кельзенівською, п'яті—континентальною тощо. Це одна з таких точок зору, які іменують загальновизнаними, загальноприйнятними, сталими і т. ін. Насправді, прихильники розгляду такої позиції випустили важливу, на наш погляд, деталь: перший спеціальний конституційний суд виник не в Австрії чи Чехословаччині, і не під впливом позитивістських міркувань Г.(Х.) Кельзена, а на хвилі класичного кантівського[1] раціоналістичного юснатуралізму 4 березня 1831 року (тобто ще за життя одного з геніїв природно-правових теорій Г.В.Гегеля) у Саксонії — на батьківщині улюбленця багатьох українських мислителів С.Пуфендорфа. Тому європейську модель конституційної юстиції треба називати не інакше, як німецькою чи саксонською, і позитивістські "здобутки" (як і багато інших) тут виглядають явно "запозиченими" з того ж юснатуралізму. Але про це йтиметься у наступних статтях.

[1] Саме І.Канту належать ідея і теоретичне обгрунтування створення спеціалізованого конституційного суду, яке він здійснив наприкінці життя у праці "Метафізичні начала вчення про право".

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

жовтень–грудень 1999 року

4–6 жовтня	Судді Конституційного Суду України М.Савенко та В.Шаповал брали участь у IV Єреванському міжнародному семінарі "Актуальні проблеми вирішення спорів про компетенцію в конституційному суді" (Єреван, Республіка Вірменія).
28–29 жовтня	Конституційним Судом України спільно з Венеціанською Комісією Ради Європи організовано міжнародний семінар "Виконання рішень конституційних судів" за участю суддів конституційних судів України, Азербайджану, Білорусі, Угорщини, а також експертів з Іспанії, Італії та Європейського Суду з прав людини (Київ).
9 листопада	Відбулася зустріч судді Конституційного Суду України В.Розенка з представниками Фонду Ганса Зайделя у зв'язку з перебуванням у Києві директора Інституту міжнародних зустрічей та співробітництва Фонду Г.Зайделя Р.Гепперта.
11 листопада	Суддя Федерального суду позовів США Б.Футей прочитав лекцію "Стиль та методи написання судових рішень у країнах англосаксонського права" для наукових консультантів і помічників суддів Конституційного Суду України.
12–13 листопада	Суддя Конституційного Суду України М.Козюбра брав участь у 2-му засіданні Міжнародного форуму "Конституційне правосуддя в посткомуністичних країнах" (Рига, Латвійська Республіка).
25–26 листопада	Конституційним Судом України спільно з Венеціанською Комісією Ради Європи, Німецьким Фондом міжнародного правового співробітництва та Координатором проектів ОБСЄ в Україні проведено І Конференцію керівників секретаріатів конституційних судів за участю представників понад 20 країн, в ході якої обговорювались актуальні проблеми діяльності секретаріатів органів конституційної юрисдикції (Київ).
6–12 грудня	Делегація Конституційного Суду України у складі суддів Конституційного Суду України В.Розенка, М.Костицького, В.Німченка, М.Савенка та провідного спеціаліста Відділу зовнішніх зв'язків Секретаріату Конституційного Суду України Т.Возної перебувала у Страсбурзі з метою ознайомлення з організаційною структурою та діяльністю Європейського Суду з прав людини (Страсбург, Французька Республіка).

8–12 грудня	Відбувся візит делегації Центру досліджень конституційних судів Східної Європи Клермон-Ферранського університету до Конституційного Суду України.
10 грудня	Відбулася зустріч Голови Конституційного Суду України В.Скоморохи з Надзвичайним та Повноважним Послом ФРН в Україні д-ром Е.Гайкеном.
17 грудня	Відбулася зустріч Голови Конституційного Суду України В.Скоморохи з координатором проектів Німецького Фонду міжнародного правового співробітництва Ш.Хюльсхьорстером, під час якої обговорювались напрями та форми співробітництва між двома установами на 2000 рік.

січень–березень 2000 року

16–19 січня	Делегація Конституційного Суду України у складі Голови Конституційного Суду України В.Скоморохи, заступника Голови Конституційного Суду України П.Євграфова, суддів Конституційного Суду України В.Німченка і Л.Чубар та завідувача Відділу зовнішніх зв'язків Секретаріату Конституційного Суду України І.Шевляка відвідала з візитом Російську Федерацію, в рамках якого відбулися зустрічі з Виконуючим обов'язки Президента Російської Федерації В.Путіним, Головою Конституційного Суду Російської Федерації М.Баглаєм, Головою Верховного Суду Російської Федерації В.Лебєдєвим та заступником Голови Вищого Арбітражного Суду Російської Федерації О.Бойковим, а також підписано Протокол про наміри щодо співробітництва між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Російської Федерації (Москва, Російська Федерація).
23–26 січня	Відбувся візит делегації Секретаріату Конституційного Суду Азербайджанської Республіки до Конституційного Суду України з метою ознайомлення з досвідом Конституційного Суду України у сфері комп'ютеризації.
7 лютого	Відбулася зустріч заступника Голови Конституційного Суду України П.Євграфова з представниками "Черіті Ейд Фаундейшн", що перебували в Україні з метою вивчення стану імплементації Спільної програми Європейської Комісії та Ради Європи в Україні.
17 лютого	Відбулася зустріч Голови Конституційного Суду України В.Скоморохи з доповідачами Парламентської асамблеї Ради Європи, які перебували в Україні з метою вивчення ситуації щодо виконання Україною зобов'язань, взятих під час вступу до Ради Європи.

28 лютого	Відбулася зустріч Керівника Секретаріату Конституційного Суду України В.Дубровського із співробітником Секретаріату Ради Європи К.Зіманом, під час якої обговорювались напрями подальшого співробітництва між Конституційним Судом України та Радою Європи.
28 лютого	Відбулася зустріч Голови Конституційного Суду України В.Скоморохи з Надзвичайним та Повноважним Послом Республіки Польща в Україні Є.Баром.
3 березня	Відбулася зустріч Голови Конституційного Суду України В.Скоморохи з Директором Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів та прав людини (БДІПЛ/ОБСЄ) Ж.Штудманом з метою обговорення питань імплементації проектів ОБСЄ в Україні та визначення можливих нових проектів БДІПЛ.
3 березня	Відбулася зустріч Голови Конституційного Суду України В.Скоморохи з радником з правових питань Німецького Фонду міжнародного правового співробітництва Ю.Фоссом, під час якої обговорювались питання співробітництва на 2000 рік.
6 березня	Відбулася зустріч Голови Конституційного Суду України В.Скоморохи з Надзвичайним та Повноважним Послом Союзної Республіки Югославія в Україні Г.Дапчевичем.
6 березня	Відбулася зустріч заступника Голови Конституційного Суду України П.Євграфова з Директором Відділу демократичних та соціальних реформ Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) М.Шмідт.

Над випуском працювали:
Галина Сурначова
Олена Пазенко
Любов Лавриненко
Вікторія Зарецька
Олександр Кротков
Геннадій Хижняк

Здано до складання 20.05.2000. Підписано до друку,06.06.2000
Формат 70x100/16. Папір офсетний. Друк офсетний. Зам. 2299.
Обл.-вид. арк. 7,19. Умовн. друк. арк. 7,74. Наклад 1000 прим.
Віддруковано у видавництві "Київська правда", вул. Маршала Гречка, 13.